

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EKONOMİK KRİZ VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI
(2001-2013)

ELİF KARA ÖZTÜRK
2502070044

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sedat MURAT

İSTANBUL, 2015

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı

: ELİF KARA ÖZTÜRK

Numarası : 2502070044

Anabilim/Bilim Dalı

: ÇALIŞMA EKO. VE END. İLİŞKİLERİ

Danışman : PROF. DR. SEDAT MURAT

Tez Savunma Tarihi

: 07.07.2015

Saati : 14.00

Tez Başlığı

: EKONOMİK KRİZ VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE UYGULAMASI (2001-2013)

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SEDAT MURAT		Kabul
2- PROF. DR. ARİF YAVUZ		—
3- PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR		Düzeltilme
4- PROF. DR. ABDÜLKADİR ŞENKAL		Kabul
5- DOÇ. DR. MUSTAFA TEKİN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA DELİCAN		Düzeltilme
2- DOÇ. DR. MUHARREM ES		—

ÖZ

EKONOMİK KRİZ VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE UYGULAMASI (2001-2013)

ELİF KARA ÖZTÜRK

Türkiye’de işsizlik, ekonomik kriz, ücret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada, öncelikle ekonomik kriz, istihdam, işsizlik ve ücret konuları kavramsal açıdan ele alınmıştır. İşsizliği açıklayan teorilere genel hatlarla yer verildikten sonra, 2008 yılı öncesinde dünyada ve Türkiye’de meydana gelen ekonomik krizler incelenmiştir. Ardından 2007 yılı ortasında ABD konut piyasasında başlayan ve zamanla neredeyse tüm ülkeleri etkileyen 2008 küresel krizinin nedenleri, gelişimi ile ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik üzerine etkileri dünya ve Türkiye açısından genel olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca krizin etkilerini azaltmak ve/veya önlemek amacıyla ülkeler tarafından uygulamaya koyulan politikalara yer verilmiştir. Son olarak ise Türkiye’de 2001-2013 dönemi için, ekonomik büyüme ile işsizlik arasında negatif, ekonomik kriz ile işsizlik arasında pozitif, ücret ile işsizlik arasındaki pozitif yönde olması beklenen ilişkinin geçerliliği sınanmıştır. Değişkenler arası ilişki Johansen eşbütünlük analizi ve hata düzeltme modeli kullanılarak test edilmiştir. Sonrasında ise işsizlik, ekonomik büyüme ve ücret ilişkisi için hata düzeltme modeli Granger Causality/Block Dışsallık Wald testi uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda; ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin öngörülen şekilde negatif yönde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ekonomik krizin işsizlik üzerindeki etkisinin ise yine öngörülen şekilde pozitif yönde olduğu belirlenmiştir. Sözkonusu dönemde ise işsizlik ve ücret ilişkisinin de pozitif yönlü olduğu saptanmıştır. Ayrıca işsizlik ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, ekonomik kriz, ekonomik büyüme, ücret

ABSTRACT

ECONOMIC CRISIS AND UNEMPLOYMENT RELATION: TURKEY APPLICATION (2001-2013)

ELIF KARA OZTURK

This study shows the relationship between unemployment, economic crisis, wages and economic growth in Turkey. Primarily economic crisis, employment, unemployment and wages are handled conceptually. After describing the general outline of unemployment theory, economic crisis that occurred in the world and in Turkey before 2008, are examined. Then, 2008 global crisis has been analyzed which started in mid-2007 in US as a mortgage crisis and effected almost all countries. This crisis has been evaluated for, why it started and how it affected economic growth, employment and unemployment for Turkey and the world. Furthermore, policies implemented by countries to avoid and/or to mitigate the effects of the crisis have been analyzed. Finally, period of 2001-2013 in Turkey, validity of negative correlation between unemployment and economic growth, a positive correlation between unemployment and economic crisis, positive correlation between unemployment and wage has been tested. Relation between variables tested with Johansen co-integration analysis and error-correction model. After that, to test the relation of unemployment, economic growth and wages, error-correction model Granger Causality/Block externalities Wald test have been performed.

Analyses prove that; relationship between economic growth and unemployment is negative as expected. The impact of the economic crisis on unemployment is, again as expected, positive. In the same period, unemployment and wage relation is found to be positive. In addition, the relationships between unemployment and economic growth have been identified as a one-way causality.

Keywords: Unemployment, economic crisis, economic growth, wage

ÖNSÖZ

Ekonomik anlamda güçlü olabilmek tüm ülkeler için önemli bir konudur. Bilindiği üzere güçlü ekonomi yüksek düzeyde üretimi de beraberinde getirmektedir. Güçlü ekonominin en önemli göstergelerinden birisi de ekonomik büyümedir. Zaman zaman iç ya da dış etkenler nedeniyle meydana gelen ani ve beklenmedik olumsuz gelişmeler ülkelerin ekonomik yapılarını derinden etkileyebilmektedir. Özellikle son yıllarda küreselleşme ile birlikte herhangi bir ülkede ekonomik anlamda yaşanan olumsuzluklar diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir. Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler ise istihdam ve işsizlik düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir. Hiç şüphesiz ki istihdam ve işsizlik ülke ekonomileri için önemli ekonomik olgular arasında bulunmaktadır.

Son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ardından istihdam ve işsizlik konuları sıkça duyulur ve tartışılır hale gelmiştir. İşsizlik diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de ekonomik ve sosyal yapıya ilişkin en önemli sorunu niteliğindedir. Bu bağlamda çalışma, günümüzde Türkiye'de işsizlik, ekonomik kriz, ücret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çözümlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik kriz, istihdam, işsizlik ve ücret kavramları teorik olarak irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümde, 2008 yılı öncesinde dünyada ve Türkiye'de meydana gelen krizler genel hatlarıyla incelenmiştir. Sonrasında ise 2008 küresel krizinin gösterdiği gelişim dünya ile Türkiye açısından değerlendirilmiş ve krize karşı uygulanan politikalara yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise işsizliğin ekonomik büyüme ve ücretle olan ilişkisi teorik ve ampirik açıdan ele alınmış, sonrasında ise işsizliğin ekonomik kriz, ekonomik büyüme ve ücret ile olan ilişkisi ampirik açıdan test edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkışından tamamlanmasına kadar geçen sürecin her aşamasında benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren, kendisinden çok şey öğrendiğim değerli hocam ve Tez Danışmanım Sayın Prof. Dr. Sedat MURAT'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez izleme komitesinde bulunan Sayın Prof. Dr. Arif YAVUZ ve Sayın Doç. Dr. Mustafa TEKİN'e yardımlarından dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın analiz kısmında bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Ercan SARIDOĞAN, Yrd. Doç. Dr. Funda H. SEZGİN ile Yrd. Doç. Dr. Aycan HEPSAĞ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca sevgi ve desteklerini esirgemeyen sevgili annem ve babama, ayrıca doktora eğitimimin tamamında bana sabırla destek olan eşim Fırat ÖZTÜRK ile sevgili kızım Ece'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR:

EKONOMİK KRİZ, İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE ÜCRET

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı.....	6
1.1.1. Ekonomik Krizin Nedenleri.....	9
1.1.2. Ekonomik Krizin Türleri.....	10
1.1.2.1. Reel Kriz.....	11
1.1.2.2. Finansal Kriz.....	11
1.1.2.2.1. Finansal Kriz Çeşitleri.....	12
1.1.2.2.1.1. Para Krizi.....	12
1.1.2.2.1.2. Bankacılık Krizi.....	13
1.1.2.2.1.3. Sistemik Finansal Kriz.....	15
1.1.2.2.1.4. Dış Borç Krizi.....	15
1.1.3. Ekonomik Krizi Açıklayan Modeller.....	17
1.1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	17
1.1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	18

1.1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri.....	19
1.2. İstihdam Kavramı.....	21
1.2.1. İstihdam Türleri.....	22
1.2.1.1. Tam İstihdam.....	22
1.2.1.2. Eksik İstihdam.....	23
1.2.1.3. Aşırı İstihdam.....	24
1.3. İşsizlik Kavramı.....	25
1.3.1. İşsizlik Türleri.....	26
1.3.1.1. Gizli İşsizlik.....	26
1.3.1.2. Açık İşsizlik.....	27
1.3.1.2.1. Friksiyonel İşsizlik.....	27
1.3.1.2.2. Yapısal İşsizlik.....	28
1.3.1.2.3. Teknolojik İşsizlik.....	29
1.3.1.2.4. Mevsimsel İşsizlik.....	30
1.3.1.2.5. Konjonktürel İşsizlik.....	31
1.3.1.3. Sürekli Durgunluk.....	31
1.3.2. İşsizlik Olgusunu Açıklayan Teorik Yaklaşımlar.....	32
1.3.2.1. Klasik Yaklaşım.....	32
1.3.2.2. Keynesyen Yaklaşım.....	35
1.3.2.3. Monetarist Yaklaşım.....	37
1.3.2.4. Yeni Klasik Yaklaşım.....	40
1.3.2.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım.....	41
1.4. Ücret Kavramı.....	44
1.4.1. Ücretle İlgili Kavramlar.....	46
1.4.1.1. Ücret Haddi ve Ücret Geliri.....	46
1.4.1.2. Nominal Ücret ve Reel Ücret.....	46
1.4.1.3. Brüt Ücret ve Net Ücret.....	47
1.4.1.4. Asgari Ücret.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİ

2.1. 2008 Küresel Krizi Öncesinde Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi.....	48
2.2. 2008 Küresel Krizi.....	59
2.2.1. 2008 Küresel Krizin Nedenleri.....	63
2.2.1.1. Likidite Bolluğu.....	63
2.2.1.2. Menkul Kıymetleştirme.....	65
2.2.1.3. Saydamlık.....	67
2.2.1.4. Derecelendirme Kuruluşları.....	68
2.2.1.5. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar.....	69
2.3. 2008 Küresel Krizin Dünya Ekonomilerine Yansımaları.....	71
2.3.1. 2008 Küresel Krizin Büyüme Oranları Üzerine Etkileri.....	72
2.3.2. 2008 Küresel Krizin İstihdam Oranları Üzerine Etkileri.....	75
2.3.3. 2008 Küresel Krizin İşsizlik Oranları Üzerine Etkileri... ..	76
2.4. Türkiye Dışındaki Ülkelerde 2008 Küresel Krize Karşı Uygulanan Politikalar.....	78
2.4.1. Para ve Finansman Politikaları.....	80
2.4.2. Maliye Politikaları.....	83
2.5. 2008 Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansıması	85
2.6. Türkiye’de 2008 Küresel Krize Karşı Uygulanan Politikalar	89
2.6.1. Para Politikaları.....	91
2.6.2. Maliye Politikaları.....	96
2.6.3. İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler.....	98
2.6.3.1. Genç ve Kadın İstihdamının Artırılmasına Yönelik Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki.....	99
2.6.3.2. Engelli İstihdamına Yönelik Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki.....	102
2.6.3.3. Sigorta Primi İşveren Hissesinde Beş Puanlık	

İndirim.....	103
2.6.3.4. 5763 Sayılı Kanun İle İstihdamın Artırılmasına Yönelik İşverene Sağlanan Diğer Teşvikler.....	104
2.6.3.5. İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Sigorta Fonu İle İlişkili Uygulamalar.....	104
2.6.3.6. Toplum Yararına Çalışma Programı.....	106
2.6.3.7. Kısa Çalışma Ödeneği İle İlgili Düzenlemeler....	108
2.6.3.8. Ücret Garanti Fonu İle İlgili Düzenlemeler.....	110
2.6.3.9. İlave İstihdam Yaratan İşverene Yönelik Prim Teşviki.....	111
2.6.3.10. Yatırım Yapan İşverene Sağlanan Sigorta Prim Teşviki.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞSİZLİK İLE BÜYÜME, ÜCRET, EKONOMİK KRİZ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. İşsizlik ve Büyüme İlişkisi.....	118
3.1.1. Ampirik Literatür.....	120
3.1.1.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	120
3.1.1.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	125
3.2. İşsizlik ve Ücret İlişkisi.....	128
3.2.1. Ampirik Literatür.....	133
3.2.1.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	133
3.2.1.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	136
3.3. Türkiye’de İşsizlik ile Büyüme, Ücret ve Ekonomik Kriz İlişkisi: Zaman Serisi Analizi.....	138
3.3.1. Kapsam ve Veri Seti.....	138

3.3.2. Zaman Serisi Ekonometrisi Tekniklerinin Analizi.....	141
3.3.2.1. Birim Kök Analizi.....	142
3.3.2.1.1. Genelleştirilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi.....	143
3.3.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi.....	145
3.3.2.1.3. Birim Kök Analiz Sonuçları.....	146
3.3.2.2. Eşbütünleşme Analizi.....	148
3.3.2.3. Hata Düzeltme Modeli (VECM).....	153
3.3.2.4. Nedensellik Testi.....	155
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	165
ÖZGEÇMİŞ	199

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: G8 Ülkeleri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Oranları (%), (2005-2015).....	74
Tablo 2: G8 Ülkeleri İstihdam Oranları (%), (2005-2013).....	76
Tablo 3: G8 Ülkeleri İşsizlik Oranları (%), (2005-2015).....	78
Tablo 4: G8 Ülkelerinin Krize Karşı Uyguladığı Para ve Finansman Politikaları.....	83
Tablo 5: G8 Ülkelerinin Aldığı Mali Önlemlerin Tahmini Maliyetleri (GSYİH'ya Oranı, %), (2008-2010).....	85
Tablo 6: Türkiye'nin GSYİH, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%), (2005-2015).....	88
Tablo 7: Türkiye'nin 2008 Krizine Karşı Uyguladığı Para ve Finansman Politikaları.....	91
Tablo 8: Türkiye Ekonomisi Faiz Oranları Değişimi (%), (2008-2013).....	93
Tablo 9: Özel Sektör İçin Geçerli Eski ve Yeni Zorunlu İstihdam Oranları (%).....	103
Tablo 10: İşsizlik Sigortasına Hak Kazanan Kişi Sayısı ve Ödeme Miktarları (2009-2014).....	106
Tablo 11: Toplum Yararına Çalışma Program ve Katılımcı Sayısı (2011-2013).....	107
Tablo 12: Kısa Çalışma Ödeneğini Hak Eden Kişi Sayısı ve Yıllık Ödeme Miktarları (2009-2014).....	109
Tablo 13: Ücret Garanti Fonu Ödemeleri (2009-2014).....	111
Tablo 14: Yatırım Yapan İşverene Sağlanan Sigorta Prim Desteğinin Bölgelere Göre Teşvik Süresi.....	114
Tablo 15: 2012/3305 Sayılı Karar İle İstihdamın Artırılmasına Yönelik Uygulanan Teşvikler.....	115
Tablo 16: Sigorta Primine Yönelik Teşvik Uygulamaları ve Destek Süreleri.....	116
Tablo 17: ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	146
Tablo 18: VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriterleri Sonuç Tablosu.....	147
Tablo 19: Johansen Eşbütünleşme Analiz Sonuçları.....	152
Tablo 20: Eşbütünleşme Denklem Sonuçları.....	152

Tablo 21:	Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	154
Tablo 22:	Hata Düzeltme Modeli Granger Causality/Block Dışsallık Wald Test Sonuçları.....	158

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1: Finansal Krizler Arasındaki İlişkiler.....	16
Şekil 2: Türkiye'nin Küresel Krizden Etkilenme Süreci.....	87
Şekil 3: Kadın ve Genç Çalışan Teşviki.....	102

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 1: Dünya, Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülke Ekonomileri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Oranları (%), (2005-2015).....	73
Grafik 2: OECD ile Avrupa Birliği Ülkeleri İstihdam Oranları (%), (2005- 2013).....	75
Grafik 3: Gelişmiş Ülkeler, OECD, Avrupa Birliği İşsizlik Oranları (%), (2005-2014).....	77
Grafik 4: Türkiye'nin GSYİH ve İşsizlik Oranları (%), (2005-2015).....	89
Grafik 5: Türkiye'deki İşsizlik Oranları (%), (2001:1-2013:4).....	139
Grafik 6: Türkiye'deki Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Bin TL), (2001:1-2013:4).....	140
Grafik 7: Türkiye'deki İmalat Sanayi Saat Başı Ücret (İndeks, 2010=100), (2001:1-20103:4).....	141

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
AIG	: American International Groups
ADF	: Genelleştirilmiş Dickey Fuller
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIC	: Bayesian Bilgi lt
BK	: Boxter-King
bkz.	: Bakınız
DF	: Dickey-Fuller
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Merkezi
ERM	: Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
FDIC	: Federal Deposit Insurance Corporation (Federal Mevduat Sigorta Kurumu)
FED	: Federal Reserve Bank (Amerikan Merkez Bankası)
FPE	: Son Tahmin Hatası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYIH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HP	: Hodrick-Prescott
HQ	: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
ILO	: Uluslararası alışma rgt
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISOR	: İşsizlik Oranı
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSF	: İşsizlik Sigorta Fonu

İSMMMO	: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KEKK	: Kısmı En Küçük Kareler
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LR	: Likelihood Ratio
MB	: Merkez Bankası
M-TAR	: Momentum Eşik Otoregresif
OCC	: Office of Comptroller of Currency (Para Murakıpları Ofisi)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OLS	: En Küçük Kareler
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
OTS	: Office of Thrift Super Vision (Tasarruf Gözetim Ofisi)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
p.	: Sayfa
pp.	: Sayfalar
PP	: Phillips-Perron
s.	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SC	: Schwartz Kriteri
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SUR	: Görünürde İlişkisiz Regresyon
ss.	: Sayfalar
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TAR	: Eşik Otoregresif
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TVP	:	Değişen Parametre
VAR	:	Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
VECM	:	Vector Error Correction Model (Vektör Hata Düzeltme Modeli)
Vol.	:	Cilt

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini gösteren makroekonomik göstergeler ve bu göstergelerdeki değişiklikler tüm ülkeler için önem arz etmektedir. Makroekonomik göstergelerde meydana gelen olumsuz gelişmeler ekonomik ve sosyal tüm alanlarda etkili olabilmektedir.

Çeşitli bilim dallarında yaygın olarak kullanılan kriz kavramı, aniden ve beklenmedik şekilde oluşan olumsuz gelişmeleri ifade etmektedir. Ekonomik anlamda kriz ise, ekonomide iç ve/veya dış kaynaklı olarak aniden ve beklenmedik biçimde ortaya çıkan, ülke ekonomisini olumsuz etkileyen gelişmeler şeklinde ifade edilebilir. Yüksek enflasyon, büyüme hızında istikrarın olmaması, dış ticaret açığı, siyasal istikrarsızlık, yolsuzluklar, kayıt dışı ekonomi, yeterli yatırımın yapılmaması, yanlış ekonomik politikaların uygulanması, döviz kurlarının aşırı değerlenmesi, faizlerin yükselmesi ve buna bağlı olarak bütçe açıklarının artması gibi birçok etken ekonomik krizin nedenleri arasında yer almaktadır. Yaşanan her krizin kendine has nedenleri bulunmakta ayrıca krizle birlikte ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ülke ekonomisi üzerinde etkili olabilmektedir. Ekonomik krizin şiddeti, etkileri ve derinliği krizin etkili olduğu ülkeler açısından da farklılık göstermektedir.

Dünya genelinde birçok ülke için ekonomik ve toplumsal anlamda sorun teşkil eden ekonomik kriz, özellikle küreselleşmenin hız kazanmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren tüm ülkeler için daha da önemli hale gelmiştir. Özellikle ekonomik ilişki içinde olan ülkeler açısından durum daha da önemlidir. Çünkü ekonomik ilişki içinde olan ülke ekonomilerinden herhangi birinde meydana gelen değişimler diğer ülke ekonomilerini de etkileyebilmektedir. Ayrıca son dönemlerde ekonomik krizlerin daha sık aralıklarla meydana geldiği ve birden fazla ülkenin yaşanan krizlerden etkilendiği gözlenmektedir.

Ülke ekonomileri için önemli olan göstergelerden bir diğeri ise işsizliktir. İşsizliğin hem ekonomik boyutu hem de sosyal boyutu bulunmaktadır. İşsizlik ekonomik anlamda bir değer kaybı olmakla beraber toplumsal açıdan da tehlikeli bir

durumdur. Dolayısıyla sosyo-ekonomik bir olgu olan işsizlik, ekonomik yapısı ne olursa olsun gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için önemli bir konudur.

İşsizlik düzeyi ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak değişmektedir. Diğer taraftan ülkenin uyguladığı makroekonomik politikalar da işsizlik düzeyini etkilemektedir. Ayrıca, iktisatçılar arasında, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelerin de işsizlik düzeyi üzerinde etkili olabileceği görüşü hakimdir. Şöyle ki; ekonomik kriz ile birlikte arz ve talep dengesinde değişimler meydana gelmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümede duraksama ya da yavaşlama yaşanmaktadır. Tüm bu gelişmeler de ülkenin üretim miktarını ve istihdam yapısını olumsuz etkileyebilmektedir. Nüfusunun üretime katılan kısmını oluşturan işgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla azalan istihdam artan işsizlik şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Nitekim, ekonomik krizin işgücü piyasası üzerine etkilerine yönelik genel kanı, istihdamın azalması işsizliğin artması yönündedir.

Ülke ekonomileri için ekonomik kriz ve işsizlik kadar önemli olan diğer konu ise ücretlerdir. Gerek ekonomik gerekse de sosyal politikaların temel konularından birisini ücretler oluşturmaktadır. Ülke genelinde ekonomik ve sosyal açıdan pekçok göstergiyi etkilediğinden dolayı ücret, devletin de ilgi alanlarından birisidir. Çünkü ücret gelirin genel fiyat düzeyi, istihdam hacmi, tasarruf ve yatırım oranları, ekonomik gelişim hızı, birey, aile ve toplumun refah düzeyi vb. gibi konularla direkt bağlantısı bulunmaktadır. Dolayısıyla hem ekonomik hem de sosyal politikaların temel konuları arasında yer almaktadır. Üretime katılan kesimin büyük çoğunluğunun ücret ya da maaş geliri ile geçimini sağladığı düşünüldüğünde konunun önemi daha da belirginleşmektedir. Diğer taraftan ücret, işsizlik ve istihdam düzeyindeki değişimleri açıklamada da bir araç olarak kullanılmaktadır. Genel kanı, ücret artışlarının işsizliği arttırdığı yani istihdamı azalttığı yönünde iken tam tersi bir durumun olabileceği de son dönemde yapılan çalışmalarda ortaya çıkmaktadır.

İşsizlik, ekonomik büyüme, ücret ve ekonomik kriz arasında geçerli olan karmaşık ilişki durumu; kavramların bir arada değerlendirilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye’de işsizlik, ekonomik büyüme,

ücret ve ekonomik kriz ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda çalışmada, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında negatif, işsizlik ile ekonomik kriz arasında pozitif, işsizlik ile ücret arasında pozitif yönde olması beklenen ilişkinin varlığı test edilmiştir. İlgili değişkenler arasındaki ilişki sınanırken işgücü ve ücret verilerinin elde edilmesi aşamasında güçlükler yaşanmıştır. Özellikle işgücü piyasaları göstergelerine yönelik geçmiş döneme ait düzenli istatistiklere ulaşmak son derece sıkıntılı bir süreci ihtiva etmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye işgücü yapısını ortaya koyan düzenli bilgilere ancak 1988 yılından sonra ulaşılabilmektedir. Ayrıca bu bilgiler, 1988-1999 yılları arasında altı ayda bir, 2000-2004 yılları arasında üçer aylık ve yıllık, 2005 yılı sonrasında ise aylık, üçer aylık ve yıllık olarak yayınlanmaktadır. Ücret verilerinin elde edilmesi aşamasında da benzer bir kısıt meydana gelmiştir. Şöyle ki, ücret indeksi ile ilgili veriler 1988-1994 yılları arasında yılda bir kez, 1994'dan günümüze kadar olan sürede ise üçer aylık ve yıllık olarak yayınlanmaktadır.

Bu kapsamda çalışma üç bölüm olarak ele alınıp incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısmını oluşturan birinci bölümde; temel kavramlar olarak ekonomik kriz, istihdam, işsizlik ve ücret konuları teorik açıdan ele alınmaktadır. Öncelikle, ekonomik kriz kavramı genel olarak ortaya koyulduktan sonra, ekonomik krizi oluşturan unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır. Ekonomik kriz türleri ayrıştırılarak literatürde kabul görmüş sınıflandırmaya göre reel kriz ve finansal kriz başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Sonrasında ise, işgücü piyasalarını açıklanmaya yardımcı olan istihdam ve işsizlik kavramları teorik olarak açıklanmış ve genel hatlarıyla işsizlik teorilerine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca ücret ile yazın ve uygulamada sıkça karşılaşılan ücretle ilgili kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ilk olarak 2008 yılı öncesinde Türkiye'de ve dünyada meydana gelen ekonomik krizler genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Ardından 2008 yılında yaşanan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 küresel krizi incelenmiştir. 2007 yılının ortalarında ABD'de ilk belirtileri ortaya çıkan krizin temel nedeni, ipotekli konut kredileri piyasasında yapılan yanlış uygulamalar olarak görülmektedir. Konut fiyatların artması ve değerinin üzerinde alınıp satılması, düzenleme ve denetleme kuruluşlarının yetkin çalışmaması

neticesinde gelir düzeyi düşük kesimin kredi kullanımlarının artması, tüketim harcamalarının yükselmesi fakat geri ödemelerin düzenli yapılamaması gibi nedenlerle kriz daha karmaşık bir hal almıştır. Dolayısıyla bu bölümde, 2008 krizinin nedenleri ayrıntılı olarak açıklandıktan sonra, krizin derinliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için döneme ait veriler yardımı ile, krizin dünya, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ne gibi etkileri olduğu gayri safi yurt içi hasıla, istihdam ve işsizlik oranları verileri kullanılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha detaylı bilgilere ulaşabilmek için ise, krizin G8 ülkeleri üzerindeki etkileri yine veriler yardımıyla değerlendirilmiştir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıların aynı olmaması nedeniyle krizin etkisi her ülke için farklı şiddette ve farklı derinlikte olmuştur. Yaşanan krizin olumsuz etkilerini en aza indirmek ya da sınırlandırabilmek için her ülke kendi kaynakları, ekonomik ve sosyal yapıları doğrultusunda çeşitli politikalar geliştirmiştir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, G8 ülkeleri tarafından krize karşı önlem olarak geliştirilen para ve maliye politikalarına yer verilmiştir. Son olarak, 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri yine gayri safi yurt içi hasıla, istihdam ve işsizlik oranları verileri yardımı ile değerlendirilmiştir. Ayrıca krize karşı Türkiye’de uygulamaya konulan para, maliye ve istihdam politikaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise iki kısımdan oluşmaktadır. Üçüncü bölümün ilk kısımda işsizlik-büyüme ve işsizlik-ücret ilişkisi incelenmiştir. Literatürde yer alan hem Türkiye’yi hem de Türkiye dışındaki ülkeleri kapsayan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise; [2001:1-2013:4] dönemi için, Türkiye’de işsizlik ile reel gayri safi yurt içi hasıla, imalat sanayi saat başı reel ücret, kriz değişkeni arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir. Söz konusu değişkenlerin işsizliği ne yönde etkilediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Analizde işsizlik ile ilişkili olduğu düşünülen, büyümenin göstergesi olarak gayri safi yurt içi hasıla, imalat sanayi saat başı reel ücret ve kriz değişkenleri kullanılmış, değişkenler arası ilişki zaman serisi teknikleri yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, işsizlik oranı ve GSYİH değişkenlerinde gözlenen mevsimsel hareketlerden ötürü, bu değişkenler Census X-12 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır, ardından değişkenler birinci farkta durağan olduktan

sonra analizler gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi (cointegration analysis) ile incelenmiş ve uzun dönem denge ilişkilerini gösteren denklem elde edilmiştir. Ardından kısa dönem denge mekanizmalarını anlamak için hata düzeltme modelleri (VECM) incelenmiştir. Ve son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmak için Granger Causality/Block Exogeneity Wald Testi uygulanmıştır. Çalışma, elde edilen bilgiler ışığında, genel hatların değerlendirildiği sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR:

EKONOMİK KRİZ, İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE ÜCRET

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz, genel anlamda hiç beklenemedik bir anda ortaya çıkan ve genelde olumsuz sonuçlar doğuran bir süreç olarak değerlendirilebilir.¹ “Etimolojik kökeni Yunanca ‘krisis’ kelimesine dayalı olan kriz kavramının tek bir anlamı bulunmamaktadır.”² Sosyal bilimler alanında ayrı, iktisadi bilimler alanda farklı şekilde tanımlanmaktadır. Şöyle ki; “sosyal bilimler açısından kriz; birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme, büyük sıkıntı, buhran ve bunalım gibi kavramlar ile ifade edilmektedir.”³ Buna karşın; “iktisadi terminolojide ise konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçiş” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Diğer bir tanıma göre ise kriz; “bir anda veya bir zaman bölümü içerisinde normal olarak işleyen bir sürecin kısa, orta, veya uzun vadeli olarak sekteye uğraması ve bir zararın ortaya çıkması durumu” olarak ifade edilmektedir.⁵

Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır.⁶ Bunlar aşağıdaki gibi sıralayabilmek mümkündür.

- Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak belirtilebilir.

¹ Ender Güler ve Baki Yılmaz, “Ekonomik Kriz KOBİ’lere Yansımaları ve Bir Çıkış Yolu Olarak Barter”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 18, 2009, s. 88.

² Çoşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Sayı: 42, Yıl: 1, Kasım- Aralık 2001, s. 1225.

³ A.e., s. 1225.

⁴ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan, Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, s. 78.

⁵ Abdulkadir Dursunoğlu, **Teori ve İlişkileri ile Global Ekonomik Kriz**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2009, s. 4.

⁶ Aktan ve Şen, **a.g.m.**, s. 1225.

- Önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmaktadır.
- Kriz aynı anda hem tehlikeleri hem de fırsatları içinde barındırabilmektedirler.
- Kriz bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi göstermekte bağlantılı olduğu diğer sektörleri de etkisi altına alabilmekte, süresi uzun ya da kısa olabilmektedir.

Ekonomi, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli faktörlerden birisidir. Ülkenin güçlü bir yapıya sahip olması ile ekonomik yapısının güçlü olması birbirleriyle ilintili kavramlardır. Ülkeler hem ekonomilerinin güçlü hem de istikrarlı olmasını istemekte ve bunun için çaba sarfetmektedirler.

Literatürde farklı açılardan ele alınmış farklı ekonomik kriz tanımları bulunmaktadır. Bu farklı tanımlamalardan bazılarını aşağıdaki açıklamalarda yer verilmiştir.

Ekonomik kriz, “herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır.”⁷ Diğerine göre ise; “ekonominin birçok sektöründe yaygın daralmalarla kendini gösteren, altı aydan bir yıla kadar süren; toplam üretimde, gelirden, istihdamda ve ticaret hacminde tekrarlanan azalış dönemleri” olarak ifade edilmektedir.⁸ Bir başka tanımlamaya göre ise ekonomik kriz; “ekonomik gelişme süresinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır.”⁹

1820 ile 1929 arasındaki dönemde dünya ekonomisini şiddetle sarsan onüç ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu yaşanan krizlerin incelenmesi sonucunda ekonomik krizin önemli dört özelliği belirlenmiştir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:¹⁰

⁷ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz I**, Sayı: 41, Eylül-Ekim 2001, s. 174.

⁸ K.Batu Tunay, **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, Mart 2007, s. 38.

⁹ Enver Özcan, **Ekonomik Bunalımlar**, Ankara, Ogun Kardeşler Matbaacılık, Ocak 1981, s. 1.

¹⁰ Cihan Dura, “Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?”, (Çevrimiçi) http://www.cihandura.com/index.php?option=com_content&task=view&id=326&Itemid=49, Erişim Tarihi:10 Aralık 2010.

- Kriz bir aşırı-üretim olgusudur,
- Kriz geneldir ya da genelleşebilir niteliktedir,
- Kriz dönemseldir ya da en azından geri-dönüşlüdür,
- Kriz kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır.

Küreselleşme ile birlikte, ekonomik krizin çıktığı ülke ile birlikte diğer ülkelerde oluşan ekonomik krizden etkilenebilmektedirler. Bilindiği üzere küreselleşme, “ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda, bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını” ifade etmektedir.¹¹ Küreselleşme, ülkeler arasında bulunan sınırların ortadan kalması olarak da ifade edilebilir.

“Politik, teknik ve ekonomik alandaki değişimlerin beraberinde getirdiği dinamik bir süreç olarak küreselleşme, ulusal sınırların ekonomik açıdan taşıdığı önemi azaltmaktadır.”¹² Bu durum, ülkelerin ekonomi de dahil olmak üzere çeşitli konularda etkileşim içinde olduklarını göstermektedir. Bu kapsamda düşünüldüğünde; herhangi bir ülkede başlayan kriz, küreselleşme ile birlikte diğer ülkelerde de kendini gösterebilmekte, sözkonusu ülkelerin ekonomik istikrarının etkileyebilmektedir. Ekonomik istikrarın etkilenmesi sonucunda da ülke makroekonomik hedeflerine ulaşmakta güçlük yaşayabilmektedir. Özellikle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomikleri bu tip dalgalanmalardan daha fazla etkilenmektedirler.

¹¹ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT: 2544-ÖİK: 560, 2000, s. 3.

¹² Seyhun Doğan, “Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar”, **Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz**, Editör: Sadi Uzunoğlu, Birinci Basım, İstanbul, Nisan 2009, s. 18.

1.1.1. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizlerin ortaya çıkma sürecinde belirli faktörler rol oynamakta, bu faktörler belirli bir dönemde belirli bir birikim yaratmakta ve ekonomik krizin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.¹³ Ekonomik krizin kaynağı, genel olarak iktisadi olan içsel veya dışsal nedenlerden veyahut hem içsel hem dışsal nedenlerden oluşabilmekte; olduğu alanda iktisadi, ticari, mali, sosyal, kültürel değişimlere ve olumsuzluklara sebep olabilmektedir.¹⁴ Ayrıca ekonomik krizlerin nedenleri meydana gelen krizin içeriğine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ekonomik krizlerin meydana gelmesinde etkili olan içsel ve dışsal nedenler genel hatlarıyla aşağıda yer almaktadır.

- Ülke ekonomisinin yapısı ile bu yapıda meydana gelen aksaklıklar,¹⁵
- Reel ve finansal sektörlerde meydana gelen arz fazlalığı veya talep daralması¹⁶,
- Ülke ekonomisinde uygulanan ekonomi politikaları ile siyasal iktidarın olayları algılama yetisi¹⁷,
- Ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler¹⁸,
- Dış ödemeler dengesi sorunları, enflasyon, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızla ilişkili olarak finans piyasalarının ve reel sektörün bu durumdan olumsuz etkilenmesi¹⁹ ekonomik kriz nedenleri arasında yer almaktadırlar. Ayrıca;

¹³ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁴ **A.e.**, s. 22.

¹⁵ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)**, İkinci Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2008, s. 7.

¹⁶ Aktan ve Şen, **a.g.m.**, s. 1228.

¹⁷ Kazgan, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁸ Aktan ve Şen, **a.g.m.**, s. 1228.

¹⁹ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 3, 2004/3, s. 11.

- Bir ülkede meydana gelen ekonomik kriz diğer ülkelere de sıçrayabilmekte ve uluslararası finans sistemini temelden sarsabilmektedir.²⁰ Özellikle küreselleşme nedeniyle ekonomik sınırların ortadan kalkması ve/veya ülke ekonomisinin dışı açıklık düzeyi bu durumla yakından ilgilidir.
- Ekonomik olmayan fakat ülke düzeyinde meydana gelen ve ülke ekonomisini etkileyen deprem, sel gibi doğal afetler de ekonomik krize sebep olabilmektedir.²¹

Bu nedenler ekonomik krizin genel nedenleri arasında yer almaktadırlar. Diğer taraftan daha öncede belirtildiği üzere ekonomik kriz nedenleri meydana gelen kriz içeriğine göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Her ekonomik krizin kendine has nedenleri bulunabilmektedir özellikle son dönemde yaşanan krizleri daha önceki yıllarda yaşanan krizlerden ayırmak gerekmektedir. Örneğin, ülkemizde ortaya çıkan krizler 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere incelediğinde; 1980’li yıllardan önce Türkiye’de yaşanan krizler daha çok ülkenin yapısal özelliklerinden yani içsel faktörlerin etkisi ile meydana gelmiş iken, 1980’den sonra özellikle 1990’lı yıllarda meydana gelen krizler dışsal faktörlerin etkisiyle meydana gelen kriz niteliği taşımaktadır.²²

1.1.2. Ekonomik Krizin Türleri

Birçok nedenden kaynaklanan ekonomik krizler mal, hizmet, üretim faktörü ya da para piyasalarında oluşabilmektedir. Belli başlı ekonomik kriz türleri; reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri olmak üzere iki şekilde incelenmektedir.²³ Krizlerin derinliğini ölçmek için, ülke ekonomisinin göstergesi olan makroekonomik değişkenlerinden GSMH’daki düşüşler ile işsizlikteki artışlar temel değişkenler olarak kullanılmaktadır.²⁴

²⁰ A.e., s. 11.

²¹ Aktan ve Şen, a.g.m., s. 1228.

²² Hidayet Keskin, Hakan M. Kiriş, Canan Şentürk, “2001 Krizin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası” , **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 4, Güz 2006, s. 49.

²³ Kibritçioğlu, a.g.m., s. 174.

²⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 280.

1.1.2.1 Reel Kriz

Reel krizler; mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki olumsuz gelişmelere bağlı olarak gerçekleşen yani üretimde ve/veya istihdamda meydana gelen ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasasındaki krizler ile işgücü piyasasındaki işsizlik krizleri reel kriz olarak adlandırılmaktadır.²⁵ Söz konusu kriz çeşidinde üretim miktarlarında meydana gelen düşüşler süreç içerisinde istihdamın daralmasına ve işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Artan işsizlik ile birlikte talepte de daha fazla bir daralma meydana gelmesi sebebiyle bir kısır döngü oluşmaktadır. Bir ülke ekonomisi için en önemli kavramlardan birisi üretim miktarıdır. Üretimde meydana gelen olumsuzluklar ile başlayan süreç zamanla bir kısır döngü haline gelmekte bu durum da ülke ekonomisine zarar vermektedir.

1.1.2.2. Finansal Kriz

Finansal krizin çeşitli tanımları bulunmakla birlikte Frederic Mishkin'e göre finansal kriz; "verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonları etkili biçimde kanalize edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmadır."²⁶

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren hızını giderek arttıran finansal liberalizasyon ile birlikte 1990'lı yılların başından itibaren finansal krizler ekonomilerde daha sık görülmektedir.²⁷ Finansal liberalizasyon; "genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek amacıyla, bankacılık sistemi üzerindeki yasal düzenlemelerin gevşetilmesi uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci" olarak ifade edilmektedir.²⁸ Finansal

²⁵ Kibritçioğlu, **a.g.m.**, s. 175.

²⁶ Frederic Stanley Mishkin, "Lessons From the Asian Crisis", **NBER Working Papers**, 7102, April 1999, p.1-2. (Çevrimiçi) http://www.nber.org/papers/w7102.pdf?new_window=1, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2010.

²⁷ Nihat Altuntepe, "2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik bir Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2009, s. 130.

²⁸ Mert Ural, "Finansal Krizler ve Türkiye", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2003, s. 11.

liberalizasyon dışında, makroekonomik istikrarsızlık ve sabit döviz kuru sistemleri de finansal krizlerin nedenleri olarak sayılabilmektedir.²⁹

Finansal krizlerin farklı coğrafyalarda ve farklı makroekonomik şartlarda ortaya çıkıyor olması ve dolayısıyla her bir krizin kendine özgü unsurlara sahip olması krizlerin öngörülememesine neden olmakta, fakat krizlerin nedenleri ne olursa olsun ülke ekonomileri için sonuçları benzer olmaktadır. Zira, milli gelirin düşmesi sonucu ülke ekonomisi fakirleşmekte, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcılar zarar etmekte ve dolayısıyla işsizlik artmaktadır.³⁰

1.1.2.2.1. Finansal Kriz Çeşitleri

Finansal krizler genel olarak dört başlık altında incelenmektedir. Bunlar; para krizi, bankacılık krizi, sistemik finansal kriz ve dış borç krizidir.³¹

1.1.2.2.1.1. Para Krizi

Bir paranın değişim değeri üzerindeki spekülasyon saldırı, paranın değer kaybetmesine veya paranın değer kaybetmesini önlemek için büyük miktarlarda döviz rezervlerinde azalmaya ya da faizlerin ciddi olarak yükselmesine neden oluyor ise bu durum para krizi olarak adlandırılmaktadır.³² Para krizlerine yol açan spekülasyon saldırılar, yabancı para cinsinden kısa vadeli dış borçlardaki artış, döviz kurundaki aşırı değerlenme, cari hesap açığındaki artış ya da sabit döviz kuru sistemini değiştirmeye yönelik uygulanan politikalar sebebiyle ortaya çıkabilir.³³ “Para krizi ile reel döviz kurunun oldukça kısa bir zaman aralığında, hızla yükselişi kastedilmektedir.”³⁴ Başka bir deyişle “ulusal paranın yabancı para karşısında önemli

²⁹ Ahmet Turgut, “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleri İle Finansal Krizler”, **TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 4-5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s. 39-41.

³⁰ Bülent Erdoğan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri”, Kahramanmaraş, Sütçü İmam Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 4.

³¹ Sayım Işık, Koray Duman, Adil Korkmaz, “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2004, s. 47.

³² **A.e.**, s. 47.

³³ Gian Maria Milesi Ferretti ve Assaf Razin, “Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities” *Currency Crises*, Editör: Paul Krugman, **The University of Chicago Press**, 2000, p. 286.

³⁴ Oktar Türel, “Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerin Karşılaştırmalı Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 75, s. 29.

miktarda devalüe olması” anlamına gelmektedir.³⁵

Bir başka tanıma göre ise para krizi; bir ülke parasına olan güvenin kaybolması ile birlikte spekülâtif fonların ülkeyi terk etmeye başlaması sonucunda, Merkez Bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen, mevcut kurun sürdürülemezlikte ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması olarak ifade edilmektedir.³⁶

Para krizlerinin belirleyicilerini birkaç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; zayıf ekonomik göstergeler ve hatalı ekonomik politikalar, finansal altyapının zayıflığı, piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve sezgileri, siyasi suikast veya terörist saldırısı gibi beklenmedik bazı olaylar ile ahlaki risk olarak sıralanabilir.³⁷ “Para krizlerinin başlamasında ve reel sektöre olan etkisinde beklentilerin özel bir önemi bulunmaktadır. Birçok araştırmacının “krizin psikolojik boyutu” olarak adlandırdığı bu durum; henüz reel değişkenlerde bir değişim olmaksızın da krizin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu düşünce yatırımların durdurulacağı ve sendikaların ulusal paranın değer kaybedeceği beklentisi ile daha yüksek ücretli kontratlar imzalamaya başlayacakları varsayımına dayanmaktadır.”³⁸

1.1.2.2.1.2. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi; “fili veya potansiyel banka başarısızlıklarının, bankaların yükümlülüklerini yerine getirmesini engellemesi veya hükümetin bu başarısızlığı önleyecek şekilde müdahale etmeye zorlanması durumunda ortaya çıkmaktadır.”³⁹ Diğer bir tanıma göre ise; “ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde

³⁵ Gülsün Gürkan Yay, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Sayı: 42, Kasım- Aralık 2001, s. 1236.

³⁶ Turgut, **a.g.m.**, s. 37.

³⁷ Kibritçioğlu, **a.g.m.**, s. 175.

³⁸ Nilgün Tunçcan Ongan, “Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Doktora Tezi, 2004, s. 23.

³⁹ Işık, Duman, Korkmaz, **a.g.m.**, s. 47.

likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumu” olarak ifade edilmektedir.⁴⁰

Literatürde bankacılık krizleri konusunda iki görüş hakimdir. Bu görüşlerden ilki; bankacılık krizinin rassal bir olay olduğunu ve reel ekonomide değişmelerle herhangi bir bağlantısının olmadığı; ikincisi ise bankacılık krizlerinin reel konjonktür hareketleriyle ilgili olduğu ve toplam risk üzerindeki ani değişimler tarafından başlatılabileceği konusundadır.⁴¹

Bu krizler, çoğunlukla iş ve mevduat sahiplerinin bankalara hücumu, iflaslar, kredi sıkışması ve banka varlıklarının reel hacminde erime ile tezahür eder.⁴² Yaşanan gelişmeler neticesinde bankalara karşı güvensizlik oluşmaktadır. Kişilerin ilgili kurumlardan tasarruflarını çekmeleri sonucu likitide sorunu gündeme gelmekte bu durum krizin oluşmasına sebep olmaktadır. Bankacılık krizleri, “hane halkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, yatırımların ve tüketimin azalmasını hızlandırmakta, finansal sektörün kredi ve ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesini engellemektedir. Ayrıca, sermayenin yurt dışına kaçışını hızlandırdığından, özellikle bankalar gibi finansal kurumlara olan güvenin yok olmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği ve zayıf bankacılık sisteminin varlığı, bankaların zamanla başarısız olmasına neden olurken, sermayesi zayıf olan bankalara da fonlarını genişletme fırsatı vermemektedir.”⁴³

Bankacılık ve para krizleri sıklığı ve yayılma etkisi nedeniyle bazı çalışmalarda ikiz kriz türü olarak ele alınmaktadır. Kaminsky ve Reinhart, yapmış oldukları bir çalışmada eski literatürde ve yeni literatürde bankacılık ve para krizleri arasındaki ilişkiye çok fazla dikkat edilmediğini ifade etmişlerdir. Ve bu iki krize ikiz kriz adını vermişlerdir.⁴⁴ İkiz kriz kavramına göre bu iki tür kriz birbiri ile

⁴⁰ Güven Delice, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif“, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, s. 61.

⁴¹ Halil Altıntaş, “Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Mahiyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 22, Ocak-Haziran 2004, s. 42.

⁴² Türel, **a.g.m.**, s. 30.

⁴³ Altıntaş, **a.g.m.**, s. 43-44.

⁴⁴ Graciela Laura Kaminsky ve Carmen M. Reinhart, “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, **The American Economic Review**, 1999, Vol: 89, No: 3, s.473.; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 18.

etkileşim halindedir. Para krizleri bankacılık krizlerini, bankacılık krizleri ise para krizlerine neden olabilmektedir. Yani para krizi ve banka krizi arasında nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmektedir. Herhangi bir dış şoku izleyen uluslararası rezerv kayıpları, para ve kredi sıkışmasına, daha sonra finansal krize yol açabileceği gibi mali sıkıntıya düşen bankaların gevşek para politikaları ile kurtarılması sonucu artan parasal genişleme ulusal paradan dövize kaçıışı ve para krizini körükleyebilmektedir.⁴⁵

1.1.2.2.1.3. Sistemik Finansal Kriz

Sistemik finansal kriz, finansal sistemde ortaya çıkan ve sistemin, varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli fonksiyonlarını kesintiye uğratan bir şok biçiminde açıklanmaktadır.⁴⁶ Diğer bir tanıma göre ise; “finansal piyasaların etkin olarak çalışmasını engelleyerek reel ekonomi üzerinde önemli menfi etkilere sahip finansal bozulmalar olarak ifade edilmektedir.”⁴⁷ “Sistemik finansal krizlerde mutlaka bir yayılma süreci bulunmakla birlikte, söz konusu dönemde, ülkede üretim kayıpları meydana gelmekte, milli gelir düşmekte, ekonomik kayıplar büyümekte ve ülke ekonomik etkinlikten uzaklaşmaktadır.”⁴⁸ Finansal piyasalarda ciddi şekilde bozulma meydana gelmektedir.⁴⁹

1.1.2.2.1.4. Dış Borç Krizi

Dış borç krizi, bir ülkenin, kamu ya da özel kesime ait olan dış borcunun ödenememesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkiler yaratan dış borç krizi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişme süreçlerini aksatmakta ve ekonomik sorunlarını artırmaktadır.⁵⁰ Alınan dış borçların verimli alanlara yönlendirilmemesi, tüketimin finansmanında kullanılması veya verimsiz, geri dönmesi yüksek risk taşıyan uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi gibi uygulamalar sonucu borçların geri ödeme vadesi geldiğinde ekonomik sistem

⁴⁵ Türel, **a.g.m.**, s. 31.

⁴⁶ David Marshall, “Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure”, **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol: 22, No: 3, 1998, p. 13.

⁴⁷ Işık, Duman, Korkmaz, **a.g.m.**, s. 47.

⁴⁸ Turgut, **a.g.m.**, s. 39.

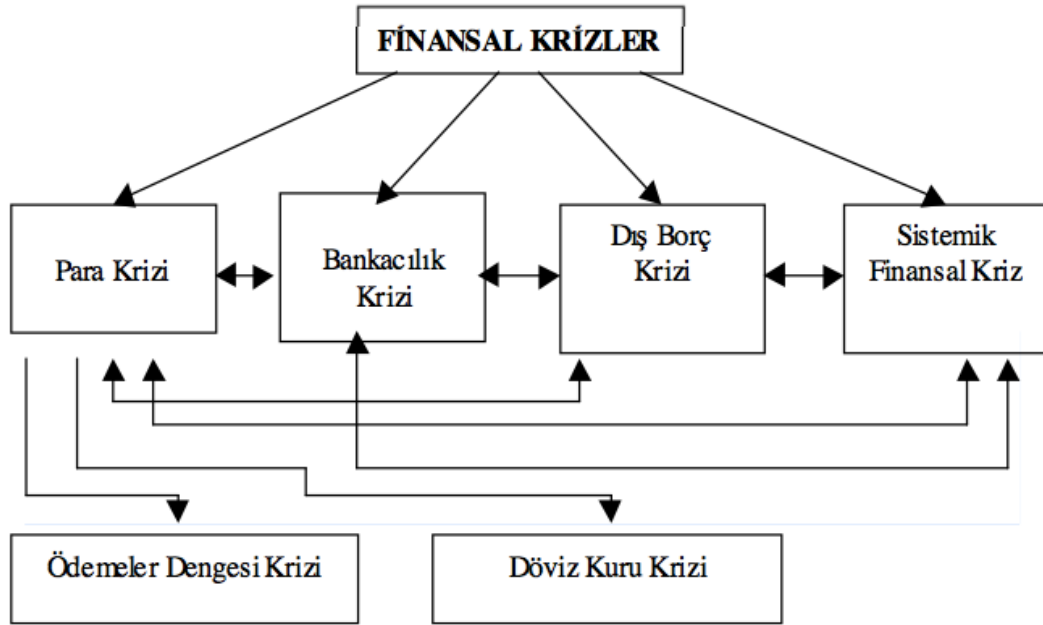
⁴⁹ Delice, **a.g.m.**, s. 62.

⁵⁰ Ural, **a.g.m.**, s. 12.

komple sıkıntıya girebilmektedir.⁵¹ Sıkıntıya giren bir ülkede dış borç krizi, “dış borç geri ödeme, miktar ya da vadelerindeki yükümlülüklerini tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getir(e)meyeceği beyanı ile başlamış kabul edilmektedir. Dış borç krizlerinin en önemli özelliği krizlerin sürekli değil geçici ve bir döneme ait olmasıdır. Ayrıca dış borç krizine düşen bir ülkenin olumsuz etkileri yalnızca alacaklı taraf(lar)la sınırlı kalmaktadır.”⁵²

Finansal krizlerin birbirini etkilediği düşünülmektedir. “Finansal krizler (para, bankacılık, dış borç ve sistemik finansal krizler), birbirinden bağımsız olmayıp, birçok durumda farklı alanlarda başlayan bir kriz, diğer bir krizi de beraberinde getirebilmektedir.”⁵³ Örneğin; 1980’lerin başlarında Güney Amerika’da, 1990’ların başlarında İskandinavya’da, 1995’de Meksika’da ve 1997’de Asya’da yaşanan para krizleri sistemik finansal krizlere dönüşmüşlerdir.⁵⁴ Şekil 1’de krizler arasındaki bu olası bağlar gösterilmektedir.

Şekil 1: Finansal Krizler Arasındaki İlişkiler

Kaynak: Güven Delice, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif“, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, s. 63.

⁵¹ Güler ve Yılmaz, **a.g.m.**, s. 91.

⁵² Ömer Veysel Çalışkan, "Uluslararası Finansal Krizler", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 49, Güz 2003, s. 226.

⁵³ Turgut, **a.g.m.**, s. 39.

⁵⁴ Delice, **a.g.m.**, s. 63.

1.1.3. Ekonomik Krizleri Açıklayan Modeller

1990’larda yaşanan çok sayıda kriz ile birlikte bu krizleri açıklamaya çalışan modellerin sayısı da artmıştır. Yaşanan bu krizler ortak özellik taşımakta fakat hiçbir kriz birbirinin aynı olmadığından dolayı, açıklayıcı teorik modeller yeterli olamamaktadır. Buna karşın teorik modeller krizlerin nedenlerini ortaya koyabilmekte ve herbiri krizlerin farklı boyutuna dikkat çekebilmektedir. Krizler ortaya çıktıkça, yeni olgular gündeme geldikçe, yeni tip modellerle en son kriz açıklanmaya çalışılır olmuştur.⁵⁵

Krizlerin sebeplerini açıklamaya yardımcı olan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; birinci nesil kriz modeli (spekülatif atak) ile ikinci nesil kriz modelleridir (kendi kendini doğrulayan kriz). Son dönemde bunlara üçüncü nesil kriz modelleri de (yayılma / bulaşma etkisi) eklenmiştir.⁵⁶ Her bir yeni kriz, mevcut modelleri kısmen veya tamamen yetersiz ya da geçersiz kılmıştır. Tüm bu gelişmeler yeni ve farklı görüşleri ortaya çıkarmış ve bu süreç, krizlerinin açıklanmasında ve tahmininde yeni modellerin geliştirilmesine olanak sağlamıştır.⁵⁷

1.1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modeli Krugman tarafından ortaya atılmış (1979), Flood ve Garber (1984) tarafından geliştirilmiştir. Bu modeller, krizi ateşleyen temel makroekonomik faktörlerin önemini vurgulamakta ve para krizlerini, makroekonomik politikaların sürdürülemez oluşuna ve yapısal dengesizliklere bağlamaktadır.⁵⁸ Birinci nesil modeller kriz nedenlerini, sabit döviz kuru sürdürülebilirliği ile tutarsız iktisadi politika uygulamalarına bağlamaktadır. Söz konusu politikalara ise bütçe açıklıklarını para basarak finanse eden genişleyici para politikaları ile sabit kur rejiminin birlikte uygulanması örnek olarak verilebilir.⁵⁹ Bu

⁵⁵ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2001-47, 2001, s. 23.

⁵⁶ İsa Dolu, “Türkiye’de Yaşanan 1994 ve 2001 Ekonomik Krizlerin Analizi”, İstanbul, Marmara Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 11.

⁵⁷ Yılmaz, Kızıltan, Kaya, **a.g.m.**, s. 88.

⁵⁸ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 23.

⁵⁹ Umut Çakmak, “Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 18, Sayı: 62, 2007, s.3.

uygulamalara döviz kurunu sabit tutabilmek için uygulanan döviz alımı ve satımı işlemleri de eklenebilir.⁶⁰ Hükümetin bütçe açıklarını para basarak kapatmak istemesi sabit döviz kuru sisteminin çökmesine sebep olacaktır. Sabit döviz kuru rejimi çöktüğünde ise yatırımcıların sermaye kaybından kaçınma çabaları sonucu döviz rezervleri kritik düzeye inecektir. Döviz rezervleri kritik düzeye indiğinde ekonomi döviz rezervi üzerinden spekülative bir saldırı ile karşılaşır.⁶¹ “Birinci nesil model, rezervlerin tükenmesini bir süreç olarak değil de spekülative saldırıda bulunup rezervlerin tümünü satın alması şeklinde görmektedir. Spekülative, Merkez Bankası’nın (MB) döviz rezervleri tükenmeden sabit döviz kuru politikasına son verilmeden önce sermaye getirisi kazanmak ve kar elde etmek için rekabet ederler. Bu davranışları rezervlerin tükenmesini hızlandırmaktadır. Spekülative saldırı sonucunda MB rezervlerin tümünü yitirir ve kuru dalgalanmaya bırakır. Devletin kaybettiği rezervler, izlediği istikrarsız politikalar sonucunda ödediği bir cezadır.”⁶²

Gerçeklere ve gözlemlere aykırı olmasına rağmen bu modelde, MB’sının sahip olduğu tüm döviz rezervlerinin sabit kur politikasının sürdürülmesi için kullanılabileceği, dolayısıyla minimum döviz rezerv düzeyinin sifıra eşit olabileceği varsayılmıştır.⁶³

1.1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1992-1993 yıllarında ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) ve 1994 Meksika krizinin birinci nesil modellerin temel özelliklerine uymadığının anlaşılması, ikinci nesil kriz modellerinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Temel ekonomik verilerde bir bozulma yok iken ortaya çıkan krizler birinci nesil krizleri ile açıklanamaz hale gelmişti. Birinci nesil kriz modellerine göre uygulanan tutarsız makroekonomik politikalar sonucu ekonomik verilerde bozulma meydana gelmekte ve bunun sonucunda kriz baş göstermekte idi. İkinci nesil kriz modellerine göre, “temel ekonomik verilerde ciddi bozulmalar olmaksızın (bütçe açığı, enflasyon oranı

⁶⁰ Yılmaz, Kızıltan, Kaya, **a.g.m.**, s. 90.

⁶¹ İlker Parasız ve Melike Bildirici, **Finansal Makro Ekonomi Ekonomik Dalgalanmalar ve Krizler**, Bursa, Ezgi Kitabevi, Eylül 2003, s. 525.

⁶² İlker Parasız ve Melike Bildirici, **Modern Konjonktür Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2006, s. 167.

⁶³ Çakmak, **a.g.m.**, s. 3.

ve döviz rezervleri gibi), iktisadi ajanların içsel ve/veya dışsal nedenlerle de tetiklenebilen beklentilerindeki ani değişimler ekonomide parasal istikrarsızlık yaratabilmekte ve finansal bir krizin ortaya çıkıp çıkmamasında önemli rol oynayabilmektedir.”⁶⁴

Birinci nesil kriz modelleri oluşan krizleri açıklamada yetersiz kaldığından dolayı, krizlerin ortaya çıkışında başka nedenler arayan modeller geliştirilmeye çalışılmıştır. Sözkonusu kriz modellerinde ortak görüş, ekonomik temellerde sürekli bozulma olmadığı durumlarda dahi krizin çıkma olasılığının bulunduğu yönünde idi.⁶⁵

Bu yaklaşım, “iktisadi aktörlerin beklentileri ile fiili politika sonuçları arasındaki etkileşimi temel almakta ve bu etkileşimin kendi kendini yaratan krizlere yol açtığını ileri sürmektedir.”⁶⁶

1.1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1997 yılında yaşanan Doğu Asya krizi açıklamada her iki model de yetersiz kalmıştır. Doğu Asya Krizi, bütçe açıklarını finansman yönteminin sabit kur sistemiyle tutarsızlığından kaynaklandığını savunan birinci nesil kriz modeli ile açıklanamamıştır. Diğer taraftan makroekonomik büyüklükler kriz yaratacak düzeyde olmadığı halde spekülörlerin hükümetin sabit kur sistemini sürdüremeyeceği yönünde oluşan beklentilerin neden olduğunu savunan ikinci nesil kriz modeli de yaşanan krizi açıklayamamıştır.⁶⁷ Sonuç olarak bu durumu açıklayabilmek için yeni çalışmalara başlanmıştır. İkinci nesil para modellerini de içine alabilen yeni model Krugman (1997) tarafından ortaya atılmıştır.⁶⁸ Bu çalışmalar literatürde üçüncü nesil kriz modelleri olarak adlandırılmaktadırlar.

⁶⁴ Umut Çakmak, “Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, s. 86.

⁶⁵ Vildan Serin ve Eyüp Bastı, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Sayı: 42, Kasım-Aralık 2001, s. 1216.

⁶⁶ Yay, **a.g.m.**, s. 1238.

⁶⁷ Dolu, **a.g.e.**, s. 41.

⁶⁸ İsmail Çeviş, **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 187, 2005, s. 54.

Üçüncü nesil kriz modelleri, “bankacılık ve finans sektörünün rolünü vurgulayarak, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirlerini besleyen bir kısır döngü yarattığı ana fikrine dayanmakta ve krizlerin ülkeler arasında yayılma mekanizmasını açıklamaya çalışmaktadır.”⁶⁹

Bu model, finansal piyasaların giderek bütünleştiği, günümüz dünyasında herhangi bir ülkenin finans piyasasında meydana gelen istikrarsızlıkların veya krizin bir başka yerde makro ekonomik temellerle açıklanamayan bir krizi başlatabilmesi gerçeğini içinde bulunduran bir modeldir.⁷⁰ Buna göre, “hükümet ile büyük işletmelerin arasındaki uygun olmayan ilişkiler krizlerde önemli rol oynamaktadır. Sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide, hükümetin bankaların ya da şirketlerin yurt dışından aldıkları borçlara doğrudan ya da dolaylı biçimde garanti vermesi, finansal birimlerin kontrolünün yetersiz olduğu durumda ciddi ahlaki risk problemlerine neden olmaktadır. Alınan borçların marjinal ve verimli olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, sonuçta hükümet garantisi altında olan sermaye kayıplarına neden olmaktadır. Negatif bir dışsal şok, kayıpları daha da arttırarak, ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olmaktadır. Üçüncü nesil modellerde, bankacılık ve para krizlerine neden olan kırılğan bir finansal yapının krizlerin oluşmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır.”⁷¹

Üçüncü nesil kriz modellerine göre; “hızlı bir finansal liberalizasyondan sonra denetimi ve düzenlemeleri zayıf bir bankacılığın varlığı durumunda, yoğun sermaye girişleri, risk yönetimi gelişmemiş ve sermaye yeterlilik oranları düşük bankalar aracılığıyla, aşırı bir borç verme ve/veya tüketim patlamasına yol açmakta; aşırı borçlanma borsada ve gayrimenkul fiyatlarında patlamaya neden olmaktadır. Ekonomi resesyona girdiğinde ise, iyi değerlendirmeden ve izlemeden verilen krediler bankaları kırılğan ve krize duyarlı hale getirmekte, ülke içi parayı savunmak zorlaşmakta ve para bir çöküşü tetiklemektedir. Yine bu tip modellerin diğer bir

⁶⁹ Coşkun Top, “Küresel Krizin Gelir Dağılımı ve İşsizlik Üzerine Etkileri”, İzmir, Ege Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 61-62.

⁷⁰ Levent Çinko, “Finansal Kriz Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi) <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/32.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2010.

⁷¹ Esfender Korkmaz ve Arzu Tay, “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011, s. 117.

vurgusu da, hükümet tarafından gizlice desteklenen ve bağlı şirketlerine kredi vermesine göz yumulan bankaların, ahlaki riske dayalı olarak yarattığı aşırı borçlanmanın ve fonlanmamış yükümlülüklerin aslında gizli devlet borcuna dönüşeceği. Bu durumda, makroekonomik temellerdeki sağlamlılık bir yanılsama halini almakta ve hükümetler fiilen dikkatsiz ve sürdürülemez harcamalara katlanmak durumunda kalmaktadırlar.”⁷²

1.2. İstihdam Kavramı

Ekonomik ve sosyal alanlarda gelişim ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bu iki alandaki gelişim ve değişim ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmede yardımcı olmaktadır. Ekonomik kalkınma hem ülkenin ekonomisi hem de toplumun refah düzeyi açısından önemlidir. Ülke ekonomisinin kalkınmasında aktif rol oynayan ve ülkenin üretim düzeyini belirlemede etkili olan en önemli kavramlardan birisi de istihdamdır.

İstihdam kavramı literatürde geniş ve dar kapsamlı olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Dar anlamda istihdam kavramında üretim faktörlerinden sadece emek (işgücü) dikkate alınmakta ve “işgücünün aktif olarak çalışan kısmı” olarak ifade edilmektedir.⁷³ Zaim’e göre istihdam, “iş piyasasına emeğini arzeden ve mevcut iş olanakları içerisinde iş bulup çalışanların toplamı” olarak ifade edilmektedir.⁷⁴ Uluslararası Çalışma Örgütü’ne göre istihdam; milli gelire katkıda bulunan ücretli olarak başkası adına ya da kendi hesabına çalışan belirli bir yaş grubu üzerindeki tüm insanlar şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁵

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’e göre ise; “işbaşında olanlar yani yevmiyeli, ücretli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunanlar ile işbaşında olamayanlar yani işe bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına çalışanlar ve işverenlerden oluşmaktadır. Ücretli ve

⁷² Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

⁷³ M.Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., Eylül 2007, s. 145.

⁷⁴ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 135.

⁷⁵ ILO, **Millennium Development Goals Employment Indicators**, June 2009, p. 16.

maaşlı çalışan ve çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerin başında bulunmayan fertler; ancak 3 ay içinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerinin en az % 50 ve daha fazlasını almaya devam ediyorlarsa istihdamda kabul edilmektedirler. Bununla birlikte, referans haftası içinde bir saat bile çalışmamış olan ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeliler istihdama kabul edilmemektedirler. Üretici kooperatifi üyeleri, bir iş ya da meslekte bilgi ve beceri kazanmak amacıyla belirli bir menfaat karşılığında çalışan çıraklar ve stajyer öğrenciler de istihdam halinde olanlar kapsamına dahil edilmektedirler.⁷⁶

Geçmiş dönemlerde ve günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin öncelikli konularından birisi de istihdam olanaklarının artırılmasıdır. Çünkü; İstihdamın ekonomik ve sosyal olmak üzere iki önemli amacı bulunmaktadır. İstihdamın; ekonomik olarak, üretimi düzenlemek ve artırmak gibi bir amacı bulunmakta ve bu amaca ulaşabilmek için ilk olarak istihdamın sosyal amacı olan; çalışmak isteyen herkese iş bulmak, emek arz ve talebini nicel ve nitel açılardan uyumlu hale getirmek, verimliliği artırmayı başarmak gerekmektedir. Ekonomik amacın gerçekleşmesi için sosyal amacın daha öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.⁷⁷

1.2.1. İstihdam Türleri

1.2.1.1. Tam İstihdam

Ekonomik gelişmeyi sağlamak açısından önem arz eden konulardan birisi de tam istihdamdır. Bütün ülkeler çalışma istek ve arzusunda olan ve işgücü olarak tanımlanan kişilere iş olanağı yaratabilmek için, gerekli kararları alarak bu kararları uygulama çalışırlar. Bu amaçla tam istihdamla dar anlamda, nüfusun üretken olan kısmının tamamının istihdam edilmesi amaçlanmakta ve bu şekilde tanımlanmaktadır.⁷⁸ Fakat geniş anlam itibariyle ise, nüfusun üretken olan kısmı ile birlikte diğer üretim faktörleri olan sermaye, toprak ve müteşebbisin de tam

⁷⁶ TÜİK, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011.

⁷⁷ Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2007-73, 2007, s. 193.

⁷⁸ Zaim, **a.g.e.**, s. 169.

kapasiteyle çalıştırılması şeklinde ifade edilmektedir.⁷⁹ Kısacası bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamı çalışıyor ve üretime katkı sağlıyorsa, atıl kapasite bulunmuyorsa, ilgili ekonomi için tam istihdam sağlanmıştır denilebilir.

Teorik olarak yukarıda bahsedildiği gibi tanımlanan tam istihdam uygulamada daha farklı gözlenmektedir. Çeşitli gelişmeler karşısında emek arzı ve emek talebi arasında meydana gelen yapısal uyumsuzluklar ile birlikte belirli bir işsizliğin olduğu görülmektedir. Teknolojide meydana gelen değişim, nüfusta meydana gelen dalgalanmalar, tüketicinin istek ve tercihlerinde değişimler emek arzı ve talebi arasında uyumsuzluklara sebep olarak belirli bir işsizliğin oluşmasına sebep olmaktadır.⁸⁰ Aynı zamanda üretim faktörlerinin tümünün üretimde olabileceği teorik olarak ifade edilse de uygulamada durumun böyle olduğunu düşünmek pek gerçekçi olmayacaktır.⁸¹ Dolayısıyla, ekonominin tam istihdamda olduğu dönemlerde bile belli oranlarda işsizlik olacaktır sonucu ortaya çıkmaktadır. “Bu nedenle tam istihdama ulaşmış bir ekonomide % 2 ya da % 3 gibi düşük oranlarda işsizlik görülmesi mümkündür. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık iş yeri sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır.”⁸²

1.2.1.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, üretim faktörlerinin bir bölümünün üretime katılmaması şeklinde açıklanabilir. TÜİK eksik istihdamı “görülebilir eksik istihdam” ve “diğer eksik istihdam” şeklinde iki grupta ölçmeye ve tanımlamaya çalışır iken⁸³, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) düzenlemiş olduğu 16. Çalışma İstatistikçileri Konferansı doğrultusunda eksik istihdam konusunun daha net anlaşılabilmesi için iki farklı kavramı ortaya koymuştur. Bunlardan ilki “zamana bağlı eksik istihdam” diğeri ise “yetersiz istihdam”dır. 2009 yılı itibariyle Hanehalkı

⁷⁹ Murat, **a.g.e.**, s.167.

⁸⁰ Biçerli, **a.g.e.**, s. 431.

⁸¹ A. Zafer Gürler, **Genel Ekonomi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 128.

⁸² Hasan Güner, “İstihdamın Artırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İşgem’ler”, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 7.

⁸³ Murat, **a.g.e.**, s. 393.

İşgücü Anketlerinde gerekli düzenlemeler yapılmış ve ilgili kavramlar ankete eklenmiştir.⁸⁴

Bu bilgiler ışığında iki kavramı tanımlamak gerekirse TÜİK'e göre; *zamana bağlı eksik istihdam*; “referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde/işlerinde toplam olarak 40 saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.”⁸⁵ Yani zamana bağlı eksik istihdam da normal çalışma süresinden az çalışarak ilave çalışmaya istekli ve müsait olma durumu söz konusudur.⁸⁶ *Yetersiz istihdam ise*; “zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulduğu takdirde iki hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.”⁸⁷

Eksik istihdamda bulunan kişiler çalışmalarını karşılığında sınırlı miktarda gelir elde ederek yaşantılarını sürdürürken aynı zamanda iş aramaya devam etmekte, referans dönemlerinde iş sahibi olduklarından dolayı ise işsizler grubuna dahil edilmemektedirler.⁸⁸

1.2.1.3. Aşırı İstihdam

Bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü kullanılarak oluşturulan mal ve hizmetlerin mevcut talebi karşılayamaması olarak ifade edilmektedir. Bu durumda üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılması ile üretim geçici olarak artırılabacaktır.⁸⁹

⁸⁴ TÜİK, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011.

⁸⁵ TÜİK, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011.

⁸⁶ Naci Gündoğan ve M.Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1461, 2007, s. 9.

⁸⁷ TÜİK, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011.

⁸⁸ Murat, **a.g.e.**, s. 394.

⁸⁹ Burcu Gediz ve Hakan Yalçınkaya, “Türkiye’de İstihdam-işsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 6, 2000, s. 162.

1.3. İşsizlik Kavramı

Günümüzde gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş dünya ülkelerinin pek çoğunun karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birisi de işsizliktir. Ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutu bulunan işsizlik⁹⁰ sorununa çözüm üretilemediği sürece; hem milli gelir kaybının artması, hem devletlerin sosyal yüklerinin artması hem de toplumsal düzenin bozulması kaçınılmazdır.

İşsizlik genel olarak sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan tüm toplumların ortak sorunudur. İşsizliğin nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de işsizliğin ana nedeni gelişmiş ülkelerde emek talebi yetersizliğinden yani işgücü arzı ve talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmakta; gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum ekonominin yapısına bağlanmaktadır. Bu ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu üretim sürecinde yer almakta, buna rağmen yaratılan hasıla üretim potansiyelinden çok daha düşük kalmaktadır.⁹¹

Zaim'e göre işsizlik kısaca; "İşgücü seviyesi ile işgücünün iş bulup çalışan kısmını ifade eden istihdam seviyesi arasındaki fark"⁹² şeklinde tanımlanmaktadır. TÜİK ise işsizliği daha geniş kapsamda; "referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler işsiz nüfusa dahildir. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler de işsiz nüfus kapsamına dahildirler" şeklinde ifade etmektedir.⁹³

İşsizlik hem bireysel hem de toplumsal anlamda son derece olumsuz sonuçlar doğurabilen önemli bir olgudur. İşsizlik, yarattığı psikolojik ve sosyolojik yıkımların

⁹⁰ Murat, **a.g.e.**, s. 320.

⁹¹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İşsizlik ve Büyüme**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2010, s. 11-12.

⁹² Zaim, **a.g.e.**, s. 169-170.

⁹³ TÜİK, (Çevirimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

yanı sıra gelir dağılımının da bozulmasına yol açar.⁹⁴ Ekonomik ve sosyal politika önlemlerine rağmen işsizlik etkisini gün geçtikçe arttırmakta, ekonomik sistemi de olumsuz yönde etkilemektedir.⁹⁵

İşsizlik asıl olarak sanayi devrimiyle birlikte bütün ülkelerde farklı boyutlarda olsa da görülmeye başlanmıştır. 1980'lere kadar gelişmekte olan ülkelerin sorunu iken, 1980'lerle birlikte neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasının da etkisiyle, gelişmiş ülkelerin de sorunları arasına girmiştir.⁹⁶ Günümüzde de ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarının en önemli hedeflerinden biri halindedir. Ülkeler hem ekonomik hem de sosyal amaçla, bir kısım vatandaşlarının işsiz dolayısıyla gelirsiz kalmasını önlemeye, diğer yandan ekonomik kalkınma için mevcut insangücünden tam anlamıyla faydalanabilmek için işsizliğin önüne geçmeye çalışmaktadırlar.⁹⁷ Bu durum ülkeler için önemlidir çünkü istihdam ve işsizlik düzeyleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Günümüzde en gelişmiş ülkelerde bile işsizlik varlığını hala korumakta, en ileri refah uygulamaları olan ülkelerde bile işsizlik konusuna yeterli bir çözüm üretilmemektedir. Önemli bir sosyal sorun olan işsizlik artık küreseldir, kalıcıdır, yapısalıdır ve yaygındır.⁹⁸

1.3.1. İşsizlik Türleri

Farklı şekillerde gruplandırılabilceği gibi işsizlik genellikle; gizli işsizlik, açık işsizlik ve sürekli durgunluk şeklinde üç başlık altında incelenmektedir.⁹⁹

1.3.1.1. Gizli İşsizlik

Herhangi bir üretim alanında yer alan işgücünün bir kısmının üretimden çekilmesi durumunda üretim miktarında bir değişiklik olmuyorsa gizli işsizlik söz

⁹⁴ TÜSİAD, **Türkiye'de İş Gücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, Yayın No. TÜSİAD-T/2002/12/354, 2002, s. 177.

⁹⁵ Yasemin Uyar Bozdağlıoğlu, "Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları", Kazakistan, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20, Yıl: 2008, s. 46.

⁹⁶ Süleyman Özdemir, Halis Yunus Ersöz, İbrahim Sarioğlu, **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İstanbul, İTO, Yayın No: 2006-45, 2006, s. 67-68.

⁹⁷ Zaim, **a.g.e.**, s.169.

⁹⁸ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Kasım 2005, s. 213.

⁹⁹ Zaim, **a.g.e.**, s. 170.

konusudur.¹⁰⁰ Bu durum üretim kapasitesine karşın fazla miktarda işçinin istihdam edildiğinin göstergesidir.¹⁰¹ Yani, teknik olarak bu kişiler işsiz değildirler lakin bu kişilerin bir kısmının buldukları sektörden çekip alınması durumunda toplam hasılda bir fark olmayacak, kalan mevcut çalışanlar ile aynı hasıla sağlanacaktır.¹⁰²

Diğer işsizlik türlerinde iş arayıp bulamama, bir işe sahip olamama durumu sözkonusu iken, gizli işsizlik de kişi iş sahibi olmakla beraber bu kişinin toplam hasılaya yani üretime katkısı olmamaktadır. Bu tür işsizlik türünde işsizlik gizli bir nitelik taşımaktadır.¹⁰³ Tarım kesimi ve kamu kuruluşları gizli işsizliğin kaynağı olarak görülmekte iken; resesyon dönemlerinde iş bulma ihtimalinin azlığı nedeniyle iş aramaktan vazgeçen “gücenmiş işçileri” de gizli işsizlik kapsamında ele almak gerekmektedir.¹⁰⁴

1.3.1.2. Açık İşsizlik

İşsizlik kavramı değerlendirilirken ifade edilen işsiz tanımı açık işsizliği açıklamaktadır. Açık işsizlik; çalışma gücü ve isteğinde olduğu halde, niteliklerine uygun, cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların oluşturduğu kitle olarak ifade edilebilir.¹⁰⁵ Kısaca, kişinin işinin olmaması durumunu ifade etmektedir.

1.3.1.2.1. Friksiyonel İşsizlik

Literatürde friksiyonel işsizlik, geçici ya da arazi işsizlik olarak da ifade edilmektedir. Friksiyonel işsizlik, belli bir ekonomide emek talebi ve arzı arasında genel bir denge sözkonusu iken bile, çalışanların kısa süreli iş veya yer değiştirmeleri sonucunda meydana gelen işsizlik türüdür.¹⁰⁶ Çalışanların daha iyi koşullarda iş bulmak amacıyla, kendi rızalarıyla işten ayrılarak, yeni iş bulmak için geçen süre boyunca işsiz kalmaları olarak tanımlanabilir.¹⁰⁷ Bir ülkede % 2-3 oranındaki açık

¹⁰⁰ Biçerli, **a.g.e.**, s. 431.

¹⁰¹ Zaim, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁰² **A.e.**, s. 171.

¹⁰³ Cafer Unay, **Makro Ekonomi**, 1. Baskı, Bursa, Vipaş Yayınları, 2001, s. 211.

¹⁰⁴ Biçerli, **a.g.e.**, s. 431.

¹⁰⁵ Zaim, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁰⁶ Gündoğan ve Biçerli, **a.g.e.**, s. 206.

¹⁰⁷ Bozdağlıoğlu, **a.g.m.**, s. 48.

işsizlik normal kabul edilmektedir.¹⁰⁸ Ekonomi tam istihdamda iken bile bu tür işsizliğin ortadan kaldırılması söz konusu olmamaktadır.¹⁰⁹

Emek piyasası sürekli giriş ve çıkışların yaşandığı dinamik bir yapıya sahiptir. Piyasadaki emek hareketliliğine neden olan hem çalışan hem de işveren tarafıdır. Emek piyasasında bilgi akışı tam olsaydı bir işten ayrılan çalışan diğerine geçiş yaparken zaman kaybetmez, kendisi için en iyi iş teklifinin hangisi olduğunu bilir ve zaman kaybetmeden o işe geçiş yapardı. Fakat gerçek hayatta bir işten diğerine geçiş zaman almakta ve işsizliğe neden olmaktadır.¹¹⁰ Friksiyonel işsizliğin nedenlerinden bazıları; iş arayanların mevcut iş fırsatlarından, işverenlerin ise ihtiyaçlarını karşılayacak yeteneğe sahip kişilerin varlığından haberdar olmaması, aile bağlarından dolayı kişinin yaşadığı yeri bırakamaması, bir yerden yeni bir yere taşınmanın maliyetli ve yorucu oluşu, işgücü akışkanlığının ise düşük olması şeklinde sıralanabilir.¹¹¹

1.3.1.2.2. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik; açıkta bulunan işlerin niteliği ile iş arayanların nitelik ve becerilerinin uyuşmaması¹¹², açık işlerle iş arayanların farklı yerlerde olması ve teknolojik gelişmelerle birlikte mevcut işlerin ve mesleklerin ortadan kalkması durumunda ortaya çıkar.¹¹³

Bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında meydana gelen değişimler yapısal işsizliği doğurabileceği¹¹⁴ gibi trendlerde meydana gelen değişiklikler de yapısal işsizliğin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir.¹¹⁵ Ekonomide yapısal değişimler esnasında bazı sektörlerde, işgücü kategorilerinde ve bölgelerde gerileme meydana gelirken, diğer sektörler genişlemektedir. Bu durum, gerileme meydana

¹⁰⁸ Özdemir, Ersöz, Sarioğlu, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁰⁹ Kemal Yıldırım, Doğan Kahraman, Murat Taşdemir, **Makroekonomi**, 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2005, s. 315.

¹¹⁰ Biçerli, **a.g.e.**, s. 432-433.

¹¹¹ Mirco Mallia, "The Maltese Labour Market and Frictional Unemployment", **Bank of Valletta Review**, No: 32, Aunturn 2005, p. 53.

¹¹² Recep Seymen, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 79.

¹¹³ Biçerli, **a.g.e.**, s. 443.

¹¹⁴ Özdemir, Ersöz, Sarioğlu, **a.g.e.**, s. 70.

¹¹⁵ Zaim, **a.g.e.**, s. 189.

gelen sektörlerde işgücü arz fazlasını, genişleyen sektörlerde de işgücü talep fazlasını ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁶

Yapısal işsizlik; gelişmekte olan ülkelerde, tarımdan sanayiye hatta sanayi sektörü atlanarak hizmet sektörüne geçiş ile birlikte görülmekte; gelişmiş olan ülkelerde ise, teknolojik değişimle birlikte ihtiyaç duyulan donanımlı işgücü talebinin karşılanamaması sonucu ortaya çıkabilmektedir.¹¹⁷ Kullanılan teknolojinin değişmesi, hizmet sektörünün gelişmesi, kadın işgücünün emek piyasasında daha fazla yer almaya başlaması gibi değişiklikler mevcut işlerin niteliğini değiştirebilmektedir. İşlerin niteliğinin değişmesi sonucunda ihtiyaç duyulan işgücünde aranan nitelik ve beceriler de farklılık gösterebilmektedir.¹¹⁸

1.3.1.2.3. Teknolojik İşsizlik

Üretimde insan gücü yerine makinelerin kullanılması yani sermaye yoğunluğunun artması, yeni teknoloji ve metodların uygulanması sonucu oluşan işsizliğe teknolojik işsizlik denir.¹¹⁹ Teknolojik gelişmeler nedeniyle endüstrilerin zamanla makineleşmesi sonucunda bu endüstrilerde kullanılan işgücüne talep azalabilmektedir.¹²⁰ İşgücüne olan talebin azalması sebebiyle eskiden iş sahibi olan kişiler işsiz kalabilmektedirler.¹²¹ Ortaya çıkan bu işgücü fazlası başka alanlarda istihdam edilmelidir. Tarihsel süreç içerisinde tarımın verimliliğinin artması sonucunda işgücü sanayi sektörüne kaymış, zaman içerisinde sanayide de emek yoğunluğunun düşmesi hizmetler sektörü gelişimini sağlamıştır.¹²² Dolayısıyla teknolojik işsizliğin sadece tarım kesimine özgü olmadığı söylenebilir. Değişen teknoloji ile birlikte uygulanan yeni teknikler sermaye kullanımını gerekli kıldığı zaman aynı tür işsizlik tarım dışı kesimde de ortaya çıkabilmektedir.¹²³

¹¹⁶ Bozdağlıoğlu, **a.g.m.**, s. 49.

¹¹⁷ Özdemir, Ersöz, Sarioğlu, **a.g.e.**, s. 70-71.

¹¹⁸ Koray, **a.g.e.**, s. 201.

¹¹⁹ Özdemir, Ersöz, Sarioğlu, **a.g.e.**, s. 72.

¹²⁰ Mehmet Ali Uyanık, "1980 Sonrası Türkiye'nin İşsizlik Yapısı ve Büyüme İlişkisi", Konya, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 5.

¹²¹ Özhan Uluatam, **Makro İktisat**, 9. Baskı Ankara, Savaş Yayınları, Eylül 1998, s. 329.

¹²² Uyanık, **a.g.e.**, s. 6.

¹²³ Uluatam, **a.g.e.**, s. 330.

Herhangi bir alanda etkili olan teknolojik gelişmenin emek piyasalarına etkisi iki yönlü olabilmektedir. Teknolojik gelişme ile birlikte aynı miktarda mal ve hizmet üretimi daha az faktör kullanılarak elde edilebilmektedir. Dolayısıyla bu durumda daha az sayıda işgücüne ihtiyaç duyulacak ve işsizlik sorunu ortaya çıkacaktır. Fakat teknolojik gelişme ile birlikte nitelik ve eğitim düzeyi yüksek işgücüne olan talep artacaktır.¹²⁴ Bununla birlikte uzun dönemde teknolojik gelişim sayesinde oluşan yeni iş sahaları ve meslek grupları sayesinde istihdamın artacağı görüşü birçok yazar tarafından paylaşılmaktadır.¹²⁵

1.3.1.2.4. Mevsimsel İşsizlik

Bazı mevsimlerde, üretim miktarında doğal koşullara veya sosyal olaylara bağlı olarak azalmalar görülebilmektedir.¹²⁶ Buna göre mevsimsel işsizlik, belirli bir zaman diliminde bazı mal ve hizmetlere olan talebin azalması sonucunda ortaya çıkan işsizlik türüdür.¹²⁷

Turizm, inşaat ve tarım gibi sektörlerde mevsimsel işsizlik yaygın olarak görülmektedir. Bu sektörlerde üretim miktarı ve buna bağlı olarak işsizlik oranı mevsimsel olarak değişiklik göstermektedir.¹²⁸ Üretimin mevsimsel olarak artış gösterdiği dönemlerde ihtiyaç duyulan işgücünün belli bir kısmı dönemin bitmesiyle birlikte işsiz kalabilecektir.¹²⁹ Örneğin, tarımsal faaliyetler genellikle yılın yarısını kapsamakta, inşaat sektöründe işler kışın neredeyse durma noktasına gelmekte dolayısıyla bu dönemlerde işgücüne olan talep azalmakta işsizlik artış göstermektedir. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından daha fazla önem arz etmektedir.¹³⁰ Çünkü, gelişmiş ülkelerde mevsimlik işsizlik önemini kaybetmektedir. Bunun nedeni; kırsal kesimde, kırsal nüfusun azalması, tarımda makineleşmenin sağlanması ve seracılığın gelişmesi; inşaat sektöründe, inşaat teknolojisinin gelişmesiyle birlikte kış aylarında da çalışmanın mümkün hale

¹²⁴ Biçerli, **a.g.e.**, s. 444.

¹²⁵ Özdemir, Ersöz, Sarioğlu, **a.g.e.**, s. 73.

¹²⁶ Unay, **a.g.e.**, s. 350.

¹²⁷ Adnan Mahiroğlu ve Adem Korkmaz, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)**, 2. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, Şubat 2007, s. 37.

¹²⁸ Bozdağlıoğlu, **a.g.m.**, s. 48.

¹²⁹ Top, **a.g.e.**, s. 105.

¹³⁰ Uyanık, **a.g.e.**, s. 6.

gelmesi; turizm sektöründe ise; yaz ayları dışında kalan dönemler için geliştirilen turizm ürünleri sayesinde yılın tamamında istihdam sağlanmaya çalışılması şeklinde kısaca sıralanabilir.¹³¹

1.3.1.2.5. Konjonktürel İşsizlik

Ekonomik yapıdaki dalgalanmalar sonucunda meydana gelen işsizlik türü konjonktürel işsizlik olarak ifade edilmektedir. Belli bir dönemde ekonomide ortaya çıkan talep yetersizliği sonucunda üretimde ve yatırımlarda gerileme meydana gelmektedir. Bu durum istihdamın gerilemesine ve işsizlik düzeyinin artmasına yol açmaktadır.¹³² Diğer taraftan toplam talebin artmasına sebep olan herhangi bir ekonomik olay sonucunda istihdam düzeyinde artışlar görülebilmektedir.

Konjonktürel işsizliğin en şiddetlisi 1929'da yaşanan Büyük Buhran döneminde meydana gelmiştir. O dönemde Keynes yaşanan krizi talep yetersizliğine bağlamış, alınacak olan para ve maliye politikaları ile birlikte bu tür krizlerin ve dolayısıyla konjonktürel işsizliğin önlenebileceğini öngörmüştür.¹³³

1.3.1.3. Sürekli Durgunluk

Sürekli durgunluk, 1929 ekonomik buhranından sonra iktisatçılar tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Bu kavram, bir ekonominin belirli bir büyüme sonrasında karşılaşılabileceği ekonomik durgunluk halini ve bu sebeple doğabilecek işsizlik durumunu ifade etmektedir. 1929 ekonomik buhranından sonra devletlerin önleyici tedbir alması, batı ekonomilerinin çabalarıyla II. Dünya Savaşı sonrası açılan yeni iş sahaları, teknolojik gelişmelerin hız kazanması ile bu gelişmelerin sanayi ve bilgi toplumuna entegre olmaları gibi etkenlerle sürekli durgunluk önemini kaybetmiştir.¹³⁴

¹³¹ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 17. Basım, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, Ekim 2011, s. 499.

¹³² Özdemir, Ersöz, Sarıoğlu, **a.g.e.**, s. 71.

¹³³ Dinler, **a.g.e.**, s. 498.

¹³⁴ Zaim, **a.g.e.**, s. 170-194.

1.3.2. İşsizlik Olgusunu Açıklayan Teorik Yaklaşımlar

Ekonomi üzerindeki etkileri uzun yıllardan beri tartışılan işsizlik bazı iktisatçılara göre çağımızın en önemli sosyal sorunudur.¹³⁵ İşsizlik sorunu her geçen gün daha karmaşık hale bürünmekte mevcut teoriler tarafından açıklanması güç hale gelmektedir. Değişen ekonomik, sosyal hatta kültürel koşullar yeni yaklaşımların doğmasına sebep olmaktadır.¹³⁶

1.3.2.1. Klasik Yaklaşım

Klasik yaklaşımın başlangıcı ünlü İngiliz iktisatçı Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabını yayımlandığı 1776 yılı kabul edilmektedir. İlerleyen süreçte bu anlayışın gelişmesine katkı sağlayanların ise; Thomas Malthus, David Ricardo, John Stuart Mill, Jean Baptiste Say olduğu ifade edilmektedir.¹³⁷

Klasikler, malların, hizmetlerin, emeğin ve paranın fiyatlarının esnek olduğunu ifade ederek varsayımlarını serbest piyasa ekonomisine dayandırır.¹³⁸ Bu yaklaşımın taraflarına göre, ekonomide bir takım aksaklıklar ve sıkıntılar görülebilir. Bunun sebebi, serbest rekabetin iyi işlememesidir ama bu durumdan kurtuluşun yolu serbest rekabettir.¹³⁹ Yine bu yaklaşımın taraflarına göre, Adam Smith tarafından "görünmez el" olarak adlandırılan piyasa mekanizması hem kendi içinde hem de ekonominin genelinde dengeyi sağlayacaktır. Ekonomideki görünmez el gerek fiyat dalgalanmalarını gerekse tam istihdamı temin edecek özelliğe sahiptir. Diğer bir ifade ile; fiyatların ve ücretlerin aşağı ve yukarı doğru esnek olması, tam istihdamın sağlanmasına ve korunmasına yardımcı olacaktır. Herhangi bir sapma durumunda görünmez el tekrar dengeyi sağlayacaktır.¹⁴⁰ Söz konusu yaklaşıma göre,

¹³⁵ Kuvvet Lordoğlu, **Çalışma Ekonomisine Giriş**, 1. Baskı, İstanbul, Alan Yayıncılık, Ocak 1986, s. 78.

¹³⁶ Berrin Ceylan Ataman, "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, No: 1-4, 1998, s. 59.

¹³⁷ Tunay, **a.g.e.**, s. 156.

¹³⁸ **A.e.**, s. 161.

¹³⁹ Rona Turanlı, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 4.Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 2008, s. 95.

¹⁴⁰ A.Kadir Kökocak, "Kamu Ekonomisinin Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar", **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 91, Temmuz 2005, s. 1., (Çevrimiçi) <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/07a/02.htm>, Erişim Tarihi:22 Kasım 2011.

mekanizmanın tam olarak işlevini yerine getirebilmesi için devletin ekonomiye müdahalesine ihtiyaç yoktur.¹⁴¹

Klasik iktisatçılar tam istihdamın görünmez el ile sürekli dengede olacağını Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say tarafından geliştirilen Say yasası ile açıklamaktadır. Say yasası, “her arz kendi talebini yaratır” anlayışı ile bir piyasa ekonomisinin her koşulda tam istihdama ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir.¹⁴² Buna göre, üretimde meydana gelen bir artış aynı dönemde kendisi kadar bir talep yaratacaktır. Talepte meydana gelen bu artışın sebebi, üretilen malların satışından doğan ek satın alma gücüdür. Dolayısıyla talep yetersizliğinden meydana gelen bir işsizlik sözkonusu olamaz. Piyasadaki “görünmez el” arz ve talebin her zaman dengede olacağını garanti etmektedir. Fiyatların ve aynı zamanda emeğin fiyatı olan ücretin esnek olması emek piyasalarında arz ve talep dengesizliğini ortadan kaldırmaktadır.¹⁴³ Şöyle ki; ücretler denge ücretini aştığı zaman emek talebi düşüş gösterecektir dolayısıyla emek piyasasında emek arzı emek talebini aşacaktır. Bu durumda emek talebi emek arzından düşük olduğu için emek arzını oluşturanlar arasında oluşan rekabet nedeniyle ücret düzeyi düşecektir. Düşük ücret düzeyi karşısında işçi talebi artış gösterirken bu ücret düzeyinde çalışmak istemeyenlerin emek piyasasından çekileceği gözlemlenecektir. Bu durumda emek piyasasında emek arz ve talebinin dengeye geleceği ve tam istihdam seviyesinin sağlanacağını kabul edilmektedir.¹⁴⁴ “Bu durum tam istihdam dengesi olarak ifade edilmektedir.”¹⁴⁵

Klasik yaklaşıma göre, mal veya emek piyasasında fiyat ve ücret dengelerinin değişmesi durumunda üretimde meydana gelen kısa süreli değişimler işsizliği ortaya çıkartmaktadır.¹⁴⁶ Bunun nedeni, emeğin marjinal verimliliğinin ücretten düşük

¹⁴¹ Tunay, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁴² Önder Özkazanç vd., **İktisat Teorisi**, Editör: Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, 4. Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 1456, 2006, s. 228.

¹⁴³ Kaya Ardıç ve Yılmaz Aydın, **İktisat Okulları ve Emek Piyasaları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2011, s. 2.

¹⁴⁴ Cemil Bekiroğlu, “Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 16.

¹⁴⁵ Ardıç ve Aydın, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁴⁶ Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

olması durumudur.¹⁴⁷ Piyasa fiyat ve ücret esnekliği sayesinde bu sorunu kendi kendine kısa sürede çözmeye çalışacaktır.¹⁴⁸ Piyasa değişen durumu dengelemeye çalışacaktır lakin bu süre zarfında işsizlik sözkonusu olacaktır. Bu süre içerisinde oluşan işsizlik türü friksiyonel (geçici, arızı) işsizliktir.¹⁴⁹ Bu tür işsizliğin kısa dönemli olduğu ve uzun sürmeyeceği görüşü hakim olduğundan dolayı işsizlik önemli bir sosyal sorun olarak görülmemiştir.¹⁵⁰ Bunun dışında oluşan işsizliğin ise gönüllü işsizlik olduğu savunulmuştur.¹⁵¹ Bu dönemde kişilerin çalışıp çalışmaması bireysel tercih olarak değerlendirilmiştir. Kişilerin çalışıp çalışmamak veya işgücü geliri ile boş zaman arasında yapacağı rasyonel tercih sonucunda kişinin işsiz olup olmaması ortaya çıkmaktadır. İşsiz olan kişinin gönüllü işsiz olduğu kabul edilmektedir.¹⁵²

Diğer taraftan serbest iktisadi faaliyetlerin ekonomik bir yaşamda mükemmel bir uyumu gerçekleştireceği noktasından hareket eden klasik iktisatçılar, krizlerin gerçekleşme olasılığını reddetmek zorunda kalmışlardır.¹⁵³ Dolayısıyla kriz klasik iktisatçılar için öncelikli konular arasında bulunmamaktaydı çünkü klasik yaklaşımın temel yapı taşı olan Say yasası buhranın anlamsız olduğunu, her arzın kendi talebini yaratacağını belirtmekteydi.¹⁵⁴ Say yasası uyarınca, ekonomide her üretim aynı miktar gelir akımı yarattığından dolayı kapitalist bir sistemde toplam arz toplam talebe eşit olacaktır. Ekonomide üretilen malların satılmadığı ve işçilerin geçerli ücret düzeyinde iş bulamadıkları bir durum söz konusu olamazdı. Zaman zaman herhangi bir sektörde dengesizlikler ortaya çıksa bile, bu durum geçici olup kısa dönemde denge yeniden sağlanmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Say yasasından

¹⁴⁷ Hasan Gürak, **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, 1.Basım, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006, s. 317.

¹⁴⁸ Özkazanç vd., **a.g.e.**, s. 233.

¹⁴⁹ Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁵⁰ Özkazanç vd., **a.g.e.**, s. 234.

¹⁵¹ Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁵² Ardiç ve Aydın, **a.g.e.**, s. 1-2.

¹⁵³ Yılmaz Aydın, "Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx'ın Yorumu", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 1, 2012, s.1. (Çevrimiçi) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosbil/article/view/1023021728>, Erişim Tarihi: 10.Kasım.2014.

¹⁵⁴ Ömer Eroğlu ve Mesut Albeni, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Isparta, Bilim Kitabevi Yayınları, 2002, s. 91.

anlaşıldığı üzere; kalıcı, kendiliğinden ortaya çıkan kapitalist sisteme içkin krizler söz konusu değildir.¹⁵⁵

1.3.2.2. Keynesyen Yaklaşım

1929'da yaşanan Büyük Bunalımı açıklamada klasik yaklaşım yetersiz kalmıştır. Bu durum yeni kuramları ve açıklamaları beraberinde getirmiştir.¹⁵⁶ John Maynard Keynes, 1936'da İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı ünlü eserini yayımlamıştır. İktisatta devrim olarak algılanan eserinde Keynes; kendinden önceki iktisatçıları, Say yasaasının geçerliliğine duydukları inançtan dolayı "Klasik" olarak adlandırmakta, ayrıca klasik iktisat teorisine önemli eleştiriler yöneltmektedir.¹⁵⁷ Keynes klasik görüşleri ciddi bir şekilde reddetmiş, piyasanın görünmez elinin başarısız olduğunu ifade ederek yerine devletin görünen elinin ikame edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yeni düşünce literatürde "Keynesyen Devrim" olarak bilinmektedir.¹⁵⁸

Keynes'in iktisadi analizi; "işsizlik, durgunluk ve enflasyona neden olan toplam yurtiçi üretimin satınalma miktarındaki dalgalanmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur. Ekonominin eksik istihdam halinden kurtulabilmesi için ekonominin durgunluk durumundan çıkması yani toplam talebin artırılması gerekmektedir."¹⁵⁹ Keynes işsizliği efektif talep sorunu olarak görmektedir.¹⁶⁰ Yani işsizliği giderebilmek için de efektif talebin artırılması gereklidir. Talebi arttırabilmek için müdahalenin olmasını diğer bir deyişle genişletilmiş kamu harcamaları ve yatırımların

¹⁵⁵ Erhan Yıldırım, Selim Çakmaklı, F. Özlem Özkan, "Eskiden Yeniye Neo-Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, No: 4, 2011, s. 157.

¹⁵⁶ Yılmaz, Kızıltan, Kaya, **a.g.m.**, s. 82.

¹⁵⁷ Yıldırım, Çakmaklı, Özkan, **a.g.m.**, s. 157.

¹⁵⁸ Yüksel Bilgili, **Karşılaştırılmalı İktisat Okulları**, 5. Baskı, İstanbul, İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım, 2011, s. 109.

¹⁵⁹ Özlem Göktaş Yılmaz, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, 2005-11-29, s. 65-66.

¹⁶⁰ Burcu Çalışır, "Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı ve Çözüm Stratejileri", İstanbul, Marmara Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 15-16.

kullanılması gerektiğini savunmuştur.¹⁶¹ Toplam talebin artırılması ile yatırım harcamaları artacak, bu durum ekonomide büyümeyi sağlayacaktır.¹⁶²

Keynes'e göre; toplam talep toplam arzın bir fonksiyonu değildir. Aksine toplam arz toplam talebin bir fonksiyonudur ve toplam talep tarafından yönlendirilir. Yani, "talep kendi arzını yaratır" görüşünü savunmaktadır.¹⁶³ Bu düşüncesi ile birlikte Keynes Say yasasını tersine çevirmektedir.¹⁶⁴ Mal ve hizmet talebinin artması sonucunda üretim artacak, üretimin artması ile birlikte istihdam da artış gösterecektir. Bunun tam tersi durumda oluşan gönülsüz işsizlik sorununu çözmek için aktif iktisat politikaları kullanılmalı yani devlet yatırım yaparak emek talebini genişletmelidir.¹⁶⁵ Uygulanacak olan genişletici makroekonomik politikalar ile birlikte mal talebi artacak dolayısıyla emek talebi yükselecektir.¹⁶⁶

Kısaca, Keynes işsizliğin nedenini toplam talep yetersizliği ile açıklamaktadır. Toplam talep yetersizliğin, ekonominin tam istihdam düzeyinin altında çalışmasına sebep olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷ Bir ekonomide, toplam talebi tüketim ve yatırım talebi etkilemektedir. Tüketim talebi, gelir artışı ile kendini gösterecektir. Artan tüketim harcamaları üretim ve istihdam için elverişli bir ortam oluşturacaktır. Yatırım talebinin artması ile yatırımlar artacaktır. Dolayısıyla yatırım malı üreten endüstrinin gelirinin artmasına sebep olacak bu da beraberinde istihdamı artıracaktır. Kısaca yatırım harcamaları artırılması ile birlikte gelirler ve dolayısıyla tüketim harcamaları gerekli düzeye çıkacaktır.¹⁶⁸

Keynes, krizlerin kapitalist sistemin işleyişine uygun olduğunu, piyasaların kendi kendisini otomatik olarak düzenleyemediğini ve bu nedenle devletin müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Keynes'e göre, krizin kaynağında efektif talep yetersizliğidir ve krizin aşılması içinde efektif talebin genişletilmesi

¹⁶¹ Mahiroğlu ve Korkmaz, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁶² Yılmaz, **a.g.m.**, 66.

¹⁶³ Çoskun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2008, s. 10.

¹⁶⁴ Mark Skousen, **Makro İktisat**, Çeviren: Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yayınları, Nisan 2010, s. 282.

¹⁶⁵ Aktan, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁶⁶ Mahiroğlu ve Korkmaz, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁶⁷ Ardıç ve Aydın, **a.g.e.**, s.73-74.

¹⁶⁸ Turanlı, **a.g.e.**, s. 195-197.

gerekmektedir.¹⁶⁹ Dolayısıyla Keynes ek talep yaratacak politikalar önermektedir.¹⁷⁰ Keynes, ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için hükümetlerin ekonomiye para ve maliye politikaları aracılığıyla müdahale etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷¹ Ayrıca, ekonomik krizden çıkış ve ekonominin yeniden canlanması için maliye politikasının, özellikle de kamu harcamalarının kullanılması gerektiğini savunmuştur. Toplam talebi artıran kamu harcamalarını hem krizin çözümünde hem de tam istihdam dengesinin sağlanmasında en önemli araç olarak görmektedir.¹⁷²

Diğer taraftan Keynesyenler, enflasyona gereken önemi göstermemişler ve pek ilgilenmemişlerdir.¹⁷³ Çünkü, ekonominin vergi ve harcama politikalarıyla ince ayara tabi tutulabileceğini, işsizliği düşük tutmak için ise bir miktar enflasyonun kabul edilebileceğine inanmaktaydılar. Bu dönem iktisatçıların birçoğu işsizliğin enflasyona göre daha ciddi bir durum olduğuna inanmakta idi. A.W.Phillips tarafından ücret oranları ile işsizlik üzerine yapılan ve Phillips eğrisi olarak anılan çalışma sonucuna göre işsizlik ve enflasyon arasında değiş tokuş kaçınılmazdı. Bu düşüncelere paralel olarak 1960'lı yıllarda enflasyon yanlısı politikalar izlenmiştir. Ancak 1970 sonrası uzun vadede enflasyonun işsizliği azaltacağı hatta daha da artırdığı gözlemlenmiştir. Ardından keynesyen yaklaşım ve Phillips eğrisi sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁷⁴

1.3.2.3. Monetarist Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımın önerdiği devletin ekonomik gelişmeyi sağlamaya yönelik müdahaleleri 1970'li yıllara kadar çoğu kesim tarafından kabul görmüştür. İzlenen politikaların sonucu olarak önüne geçilemeyen bütçe açıkları oluşmuş ve bu açıkları gidermek için uygulanan politikalar ise kronikleşen enflasyon olgusunu ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁵ 1960'lı yıllarda başlayan ve giderek ivme kazanan enflasyon ve işsizlik birçok ülke ekonomisinin problemi olmaya başlamış, 1970'li yıllarda ise

¹⁶⁹ Metin Altıok, "Keynes ve Keynesci Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları", **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 3, Sayı: 6-7, 2009, s. 79.

¹⁷⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 26.

¹⁷¹ Eroğlu ve Albeni, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁷² Ahmet Ulusoy, **Maliye Politikası**, 5. Baskı, Trabzon, Üç Yol Kitabevi, 2007, s. 51.

¹⁷³ Bilgili, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁷⁴ Skousen, **a.g.e.**, s. 286.

¹⁷⁵ Dinler, **a.g.e.**, s. 328.

özellikle gelişmiş ülkelerde üretim ve karlılık alanındaki düşüşle başlayan kriz kısa sürede uluslararası bir nitelik kazanmış, bu gelişme ile birlikte ekonomik büyüme yavaşlamış, işsizlik ve enflasyon artış göstermeye devam etmiştir.¹⁷⁶ Sözkonusu dönemde Keynesci yaklaşıma karşı eleştiriler artmaya başlamıştır. Keynesçiliğe yönelik en güçlü eleştiriler, öncülüğünü Chicago Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Milton Friedman'ın yaptığı monetaristlerden gelmiştir.¹⁷⁷

Monetarist görüş ekonomik teoride ve uygulamada önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu görüş ile birlikte makroekonomik politikaların öncelikli hedefi değişmiş, “tam istihdam” hedefi enflasyonist olduğu gerekçesiyle terk edilerek, yerine “fiyat istikrarı” öncelikli hedef olarak sunulmuştur.¹⁷⁸ Monetaristlere göre ekonomide doğal işsizlik vardır. “İnsanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımından yararlanmaları neticesinde belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an bir “doğal işsizlik” olabileceğini öne sürmüşlerdir”.¹⁷⁹ Doğal işsizlik oranı, “istikrarlı fiyat düzeyine karşılık gelen ya da sabit oranlı enflasyon oranını temsil eden işsizlik oranı olarak kabul edilir. Bu oran aynı zamanda tam istihdam düzeyini, yani friksiyonel işsizliği de tanımlamaktadır.”¹⁸⁰ Monetaristler, işsizliğin toplam talep artırılarak kısa dönemde geçici olarak düşebileceğini, ama uzun dönemde doğal işsizlik oranının altına inmeyeceğini, bunun denge işsizlik düzeyi olduğunu ve denge işsizlik düzeyinin toplam talepten bağımsız olduğunu ifade etmektedirler. Kısa dönemde talebin artması işsizliği doğal işsizlik oranının altına düşürse de; uzun dönemde daha yüksek talebin, daha yüksek enflasyona sebep olacağını belirtmişlerdir. Uzun dönemde ekonomik birimlerin beklentileri talep artışına uyum sağlayacağından dolayı işsizliğin de kendi doğal oranına geri döneceğini savunmuşlardır.¹⁸¹ Monetarist yaklaşımın öncülerinden olan Milton Friedman, işsizlik ve enflasyon hadleri arasındaki ters yönlü ilişkinin sadece

¹⁷⁶ Volkan Işık, “1980 Sonrası Neoliberal Politikaların İşsizlikle Mücadelede Yerine Getiremediği Vaatler: Rusya’yı Çıkmaza Sürükleyen Rol”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 6, Kasım 2010, s. 23.

¹⁷⁷ John Sloman, **İktisat Makro**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2004, s. 121.

¹⁷⁸ Zeliha Göker ve Kutlu Dane, “Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 26, 2013, s. 106.

¹⁷⁹ Aktan, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁸⁰ Mahiroğlu ve Korkmaz, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁸¹ Tunay, **a.g.e.**, s. 174.

kısa dönemde geçerli olabileceğini uzun dönemde ise işsizlik haddinin enflasyon haddinden ayrışacağını ve çok uzun dönemde de tamamen bağımsız olacağını, yani değiş tokuşun olmayacağını savunmaktadır.¹⁸²

Monetarist yaklaşıma göre, kısa dönemde işsizliği azaltmaya yönelik politikaların getirisi yükselen enflasyondur. Bu durumdan dolayı, doğal işsizlik oranını aşağıya çekmek için talep yönlü politikaların yerine; işgücü piyasasının ve endüstri yapısının işleyişini iyileştirmeyi amaçlayan arz yönlü politikalara yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna uygun olarak da, gelir vergisi oranları azaltılmalı, işsizlik ve sosyal güvenlik ödemelerinde kısıntıya gidilmeli ve bu şekilde çalışma teşvik edilmelidir. Çünkü gelir vergisi oranlarının düşürülmesi çalışmayı cazip hale getirirken, işsizlik ödentilerinin azaltılması işsizleri işgücü piyasasına çekecektir.¹⁸³

Monetarist iktisatçılar, Keynesci iktisat politikalarının savunduğu yoğun devlet müdahalesine karşı çıkmakta, iktisadi liberalizmi ve piyasa sisteminin etkinliğini savunmaktadırlar. Monetaristler ekonomik yaşamı etkileyen temel değişkenin parasal değişkenler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Başka bir deyişle; para arzında meydana gelen değişimin ülkenin üretim, istihdam ve fiyat genel düzeyinin belirlenmesinde etkili olacağını ifade etmişlerdir. Ekonominin istikrarını bozan etkenlerin çoğunun hükümetlerin izlediği maliye politikalarından ve para otoritelerinin firmalar ve kişiler arasındaki farklı uygulamalardan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Monetarist yaklaşım, para politikasını savunmayı, para politikasının etkinliğini vurgulamaktadır. Para politikasını maliye politikasına göre daha kolay uygulanabilen, daha kolay kontrol edilebilen ve daha etkin bir araç olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple aktif ekonomi politikası uygulamak gerektiğinde tercih ettikleri politika para politikasıdır.¹⁸⁴ Ayrıca monetaristler finansal kriz sözkonusu olduğunda piyasaya doğru zamanda ve doğru miktarda likitide sunulması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁸⁵ Diğer taraftan maliye politikasının, ekonominin ciddi daralma dönemine girdiği ve para politikasının etkisiz kaldığı dönemlerde etkili olabileceği

¹⁸² Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayınları, 2007, s. 36.

¹⁸³ Ardıç ve Aydın, **a.g.e.**, s. 140.

¹⁸⁴ Gülden Ülgen, **İktisat Bilimine Giriş**, 5. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s. 226-227.

¹⁸⁵ Eroğlu ve Albeni, **a.g.e.**, s. 91.

görüşünü savunmuşlardır.¹⁸⁶

1.3.2.4. Yeni Klasik Yaklaşım

Keynesyenler, para ve maliye politikalarının, çıktı ve istihdam üzerinde etkili olduğunu, buna rağmen enflasyon üzerindeki etkilerinin zayıf olduğunu ileri sürerler. Monetaristler, talep artırmaya yönelik uygulanan politikaların kısa dönemde istihdam üzerinde olumlu etki yaratarak işsizlik oranını doğal işsizlik oranının altına düşürdüğünü, uzun dönemde ise sadece enflasyon artışına yol açacağını savunmaktadır. Yeni klasik iktisatçılar ise, uygulanan talep yönlü politikalarla dahi kısa dönemde işsizlik oranının düşmeyeceğini ve işsizlik ile enflasyon arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. Keynesyen ve yeni klasik ekollerin iki zıt kutupları oluşturduğu ve moneristlerin ise bu iki ekol arasında yer aldığı söylenebilir.¹⁸⁷

1970'lerin sonlarında kendini hissettirmeye başlayan yeni klasik yaklaşım, “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak da anılmaktadır. Rasyonel beklentiler teorisi, bireylerin rasyonel beklentilere sahip olacaklarını, bu sebepten dolayı kişilerin ekonomik politikalar karşısında hemen aktif bir tavır alıp, bu politikalardan beklenen sonuçları değiştireceklerini ileri sürmektedir.¹⁸⁸ Yani bireyler beklentilerini oluştururken geçmiş dönemlerde yapmış oldukları hatalardan ders alacak ve tüm faktörleri göz önüne alarak tahminde bulunacaklardır.¹⁸⁹ Kısaca, iktisadi karar birimleri rasyonel beklenti ile hareket etmektedirler ve bunun sonucunda sistematik hata yapmamaktadırlar. İktisadi karar birimlerinin rasyonel hareket etmeleri sonucunda, uygulanan iktisat politikası kendinden beklenen etkiyi oluşturamayacaktır.¹⁹⁰ Çünkü bireyler, bilgi sahibi olduklarından dolayı, uygulanacak olan politikaların sonuçlarının ne gibi sonuçlar ortaya koyabileceğini tahmin etmektedirler ve ona göre bir tutum belirlemektedirler.¹⁹¹

¹⁸⁶ Ülgen, a.g.e., s. 228.

¹⁸⁷ Ardıç ve Aydın, a.g.e., s. 142.

¹⁸⁸ Aktan, a.g.e., s. 176.

¹⁸⁹ Mahiroğlu ve Korkmaz, a.g.e., s. 29.

¹⁹⁰ Aktan, a.g.e., s. 176.

¹⁹¹ Ülgen, a.g.e., s. 229.

Bu görüşü savunanlar, devletin ekonomiye müdahale etmesini istememektedirler. Çünkü, düzgün işleyen piyasa mekanizmasının, üretim ve tüketim kararlarında optimaliteyi sağlayacağını benimsemekte, devletin üreticiyi ya da tüketiciyi korumak amacıyla, piyasaya hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiğine inanmaktaydılar.¹⁹² Kısaca, düzgün işleyen piyasa mekanizması ile arz ve talep dengesinin sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁹³ Arz ve talebin dengelenebilmesi için fiyatların esnek olduğunu varsaymışlardır. Bu varsayımının doğal sonucu olarak ekonomide işsizlerin olmaması gerekir. Fakat ekonomide işsizler varsa, sözkonusu işsizler gönüllü işsizlerdir.¹⁹⁴ Yani yeni klasik teori, işgücü piyasasında reel denge ücret seviyesinde iş arayan herkesin iş bulabileceğini varsaymaktadır. Ayrıca, yeni klasik yaklaşımı savunanlar, klasik yaklaşımında kullanılan “tam istihdam” kavramı yerine moneteristler tarafından geliştirilen “doğal işsizlik düzeyinde denge” kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁹⁵

Diğer taraftan, rasyonel beklentiler teorisi ekonomik krizleri dışsal şoklarla açıklanmakta ve piyasaların kendiğinden dengeye geleceğini savunmaktadırlar. Çünkü yeni klasikler, rasyonel ekonomik birimler, etkin piyasalar, esnek ücret ve fiyatlar varsayımına dayanmaktadır.¹⁹⁶ Ekonomiye yapılan müdahaleler sonucunda makroekonomik dengelerde de sorunların ortaya çıkabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, meydana gelen ekonomik krizden çıkmak için devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır.

1.3.2.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

1980’lerde yeni klasik modele karşı ortaya çıkan yeni Keynesyen yaklaşımın isim babası Michael Parkin olmakla beraber, başlıca temsilcileri arasında Gregory Mankiw, A. Okun, Joseph Stiglitz, A. Blinder, John Taylor ve J. Yellen

¹⁹² Dinler, **a.g.e.**, s. 330.

¹⁹³ Ülgen, **a.g.e.**, s. 229.

¹⁹⁴ Dinler, **a.g.e.**, s. 330.

¹⁹⁵ Ardıç ve Aydın, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁹⁶ Bülent Damar, “Bankacılık Sektörünün Kırılganlığının İzlenmesi Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Basılmamış Uzmanlık Tezi, 2004, s. 98-99; Göksel Tiryaki, **Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında)**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 289, 2012, s. 9-10.

bulunmaktadır.¹⁹⁷ “Keynesyen iktisatçılar, piyasa ekonomisinin zaafalarını veri kabul ederek makro sorunların nasıl aşılacağını sorgulamışlardır. Yeni keynesyenler ise ortaya çıkan makro sorunların hangi mikro davranışların sonucu olduğunu belirlemeye çalışmışlardır.”¹⁹⁸

Eski ya da yeni bütün Keynesyen iktisatçıların ortak paydada buluştukları temel görüşler tesbit edilmiştir. Tesbit edilen görüşler;¹⁹⁹

- Bazı dönemlerde, cari ücret düzeyinde emek arz fazlalığı oluşabilir. Bunun anlamı gayri iradi işsizliğin olduğudur,
- Toplam ekonomik faaliyet düzeyinde belirgin dalgalanmalar olur,
- Para, çoğu zaman önemlidir fakat para politikası bazı dönemlerde (Büyük Bunalım gibi) etkili bir araç olmayabilir,

şeklinde sıralanabilir.

Yukarıda sıralanan önermelere dayalı olarak da bütün Keynesyenler ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Fakat eski ve yeni Keynesyen iktisatçılar söz konusu üç önermenin temellendirilmesi ve uygulanacak olan politikaların içeriği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Yeni Keynesyenler, Keynesyen ilkelere bağlı kalmak kaydıyla, Keynesyen makro ekonomiye mikro temeller sağlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır.²⁰⁰ “Bu çerçevede geleneksel Keynesyen varsayımları birçok yönden değiştirerek; mal, emek ve sermaye piyasaları açısından farklı yaklaşımlar getirmişlerdir.”²⁰¹

Yeni Keynesyen iktisatçılar, gerçek dünyada ortaya çıkabilecek tüm piyasa olumsuzluklarını kabul etmektedirler. Onlara göre, piyasa olumsuzluklarının

¹⁹⁷ Betül Tosun ve Tahir Büyükakın, “Keynesyen Düşüncenin Gelişimi”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sevim Göngür’e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4099, Otuzsekizinci Seri, İstanbul, Emek Matbaacılık, 1998. s. 179.

¹⁹⁸ Mahir Fisunoğlu ve Bilge Köksel Tan, “Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 20, Sayı: 70, 2009, s. 54.

¹⁹⁹ Bruce Greenwald ve Joseph Stiglitz, “New and Old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**. Vol: 7. No: 1. 1993, p. 23; Tahir Büyükakın, “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2007/1, s. 26.

²⁰⁰ Büyükakın, **a.g.m.**, s. 26-27.

²⁰¹ Fisunoğlu ve Tan, **a.g.m.**, s. 54.

başında; asimetrik bilgi dağılımı, birbirine benzemeyen piyasa oyuncuları, kusurlu ve eksik piyasa yapısı sayılabilir.”²⁰² Ayrıca, temelde fiyat ve ücret yapışkanlıklarını sorgulamakta ve bunlara cevap aramaktadırlar.²⁰³ Kısa dönemdeki ücret ve fiyat yapışkanlıklarına tatmin edici açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Yeni Keynesyenler, ücret yapışkanlığını; etkin ücret teorisi, uzun dönemli sözleşmeler, zımni sözleşmeler, koordinasyon başarısızlığı ve içerdekiler-dışardakiler modeli ile açıklamaktadırlar. Fiyat yapışkanlığını ise katolog maliyeti ve koordinasyon başarısızlığı ile açıklamışlardır.²⁰⁴

Yeni Keynesyen yaklaşıma göre, temiz olmayan piyasa modeli sözkonusudur. Yeni Keynesyenler, piyasaların temiz olmamasının en önemli nedenini ücret ve fiyat yapışkanlığı olarak görmektedirler.²⁰⁵ Ayrıca, ücret ve fiyat yapışkanlığının ekonomik dalgalanmalarda önemli bir rolünün bulunduğu inanılmaktadır. Sadece beklenmeyen toplam talep değişimlerinin hasıla ve istihdamı etkileyebileceğini iddia eden yeni klasik iktisatçıların aksine, yeni Keynesyenler, beklenen toplam talep veya politika değişikliklerinin de böyle etkilere sahip olduğuna inanırlar. Yani yeni keynesyenlere göre, beklenen talep değişimleri hasıla ve istihdamda dalgalanmalara neden olabilecektir.²⁰⁶

Yeni Keynesyen yaklaşım makroekonomik politikaları yeniden ön plana çıkartmaya çalışmaktadırlar. Çünkü, yeni Keynesyenler gerçek dünyada temiz piyasa yaklaşımının mutlaka rasyonel bir durum olmadığını ileri sürmektedir. Piyasaların temiz olmadığı bir durumda ise sürekli bir eksik istihdam durumunun mevcut olduğunu ve bu nedenle de genişletici makro politikaların reel çıktı ve istihdam üzerinde etkileri olabileceğini belirtirler.²⁰⁷

²⁰² Ali Tarhan ve Muhammed Veysel Kaya, “Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Aralık 2011, s. 227.

²⁰³ Hasan İslatince, “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 2007, s. 211 - 212.

²⁰⁴ Dinler, **a.g.e.**, s. 331.

²⁰⁵ Beyhan Ataç, İzzettin Önder, Salih Turhan, **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1580, Ekim 2004, s. 16.

²⁰⁶ Hanifi Aslan, **Makro İktisat Politikası**, Bursa, Alfa Aktüel, 2008, s. 182.

²⁰⁷ Ataç, Önder, Turhan, **a.g.e.**, s. 16.

Yeni Keynesyen yaklaşımın önemseydiği diğer bir konu ise histerisiz²⁰⁸ etki ve işsizliktir. Histerisiz etki, geçici bir şokun işsizlik oranını yükseltmesi ve şok ortadan kalktığında dahi işsizliğin eski düzeyine dönmemesi durumunu ifade etmektedir.²⁰⁹ Yani, eğer bir resesyon, ekonomi tekrar canlandığında da tam olarak geri dönmeyen bir işsizliğe neden olmuşsa, histerisiz sorunu ortaya çıkmış demektir.²¹⁰

Ayrıca, yeni keynesyenlerin ilgilendikleri diğer bir konu ise finansal piyasalardır. Finansal piyasaları incelemişler, dolayısıyla finansal krizin temellerini araştırmışlar ve çözüm önerileri sunmuşlardır. Yeni Keynesyenlerin finansal kriz temelleri asimetrik bilgi yaklaşımına dayanmaktadır. Yeni Keynesyenlere göre asimetrik bilgi piyasaların etkin işlememesinin temel nedenidir. Bu düşünceye paralel olarak krize karşı çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Yeni Keynesyen iktisatçılar tarafından finansal krizlere karşı getirilen çözüm önerilerinden ilki; para arzının arttırılmasıdır. Çünkü, para arzının artması sonucunda asimetrik bilgi problemlerinin engellenebileceğine inanmaktaydılar. Diğer çözüm ise, bilgi akışına müdahaledir. Asimetrik bilgiyi önlemek için firma ve bankaların mali durumları hakkında bilgi yayınlaması önerilmektedir. Ayrıca bilgilerin doğru olmaması durumunda ise cezai yaptırım uygulanması gerektiği belirtilmektedir.²¹¹

1.4. Ücret Kavramı

Ücret bireysel açıdan önemli olduğu kadar aile açısından da önem teşkil eden bir kavramdır. Çünkü ücret, hem kişinin hem de ailesinin temel gereksinimlerini karşılayan temel unsurdur. Diğer taraftan işverenin de temel maliyetlerinden birisidir. Ücret bir yandan sosyal bir yandan da ekonomik anlam taşımaktadır.²¹² Çok yönlü ve disiplinler arası bir nitelik göstermesine bağlı olarak ücretin; ekonomik, hukuk, işletme yönetimi vb. bilim dalları ile toplum, hissedarlar, işletmeler ve

²⁰⁸ Histerisiz (hysteresis) ifadesi, asıl olarak fizikten ödünç alınmış eski bir Yunanca tabirdir ve bir değişkenin geçici olarak bir dışsal güce duyarlı olduğunda, güç ortadan kalktığında bile eski düzeyine dönmemesi anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Doğa Başar Sarıpek ve Mehmet Rauf Kesici, “Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları”, **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2010, s. 23.

²⁰⁹ Sarıpek ve Kesici, **a.g.m.**, s. 23.

²¹⁰ Sloman, **a.g.e.**, s. 335.

²¹¹ Parasız ve Bildirici, **Modern Konjonktür Teorileri**, **a.g.e.**, s. 339-342.

²¹² Seyhan Erdoğan, “Ücrete İlişkin Temel Kavramlar”, **Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2**, Turk-İş Yayını, Mart 2013, s. 164.

işgörenler açısından farklı şekillerde algılanıp tanımlandığı da gözlenmektedir.²¹³ Ekonomik açıdan, emeğin fiyatı; sosyal ve toplumsal anlamda, işgörenin geçim aracı olarak görülmektedir. Ayrıca iş hukukunda, işgörenin emeğinin karşılığı; maliye alanında, vergi kaynağı olarak tanımlanmaktadır.²¹⁴ Aynı zamanda devlet açısından da önem taşımaktadır. “Devlet bakımından ücret ve ücretlerin düzeyi hem sosyal ortamı, havayı, hem de fiyatları, istihdam hacmini, ekonominin gelişme hızını, yatırım ve tasarrufları doğrudan etkileyen bir temel ögedir.”²¹⁵ Ekonomik niteliğinin yanında toplumsal niteliğinin olması, insanlığın her çağında emek ve ücrete olan ilgiyi artırmıştır.²¹⁶

Ücretin nasıl tanımlanacağı, aslında ücrete hangi perspektiften baktığımızla yakından ilişkilidir.²¹⁷ Kısaca ücret, “bedensel veya zihinsel emeğe üretim faaliyetleri karşılığı ödenen bedeldir” şeklinde tanımlanabilir.²¹⁸ Talas’a göre ise; “ücret, bir iş karşılığında işveren tarafından işçiye saat başına, gündelik, haftalık, on beş günlük ya da aylık olarak ödenen para ve para ile belirlenebilen malların ve hizmetlerin oluşturduğu bir gelirdir.”²¹⁹ 4857 sayılı İş Kanunu’nun 32. maddesine göre ise; “genel anlamda ücret, bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır.”²²⁰ İş kanununda ifade edilen “genel anlamda ücret” kavramı “kök ücret”, “baz ücret”, “temel ücret”, “çıplak ücret” şeklinde de ifade edilmektedir.²²¹ Ayrıca Türkiye’nin de onayladığı Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 95 sayılı sözleşmesinin 1. maddesinde ücret daha ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Buna göre ücret; “yapılan veya yapılacak bir iş veya hizmet karşılığında yazılı veya sözlü iş sözleşmesi uyarınca, bir işveren tarafından

²¹³ Ömer Sadullah vd., **İnsan Kaynakları Yönetimi**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Mart 2013., s. 351.

²¹⁴ Ahmet Terzioğlu, “Ücretin Tarihsel Gelişimi”, **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, (Çevrimiçi) <http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=%DCCRET%DDN%20TAR%DDHSEL%20GEL%DD%DE%DDM%DD&kimlik=1207901898&url=makaleler/aterzioglu-1.htm>, Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015.

²¹⁵ Cahit Talas, **Toplumsal Ekonomi**, Ankara, İmge Yayıncılık, 1997, s. 33.

²¹⁶ Terzioğlu, **a.g.m.**, s. 2.

²¹⁷ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 165.

²¹⁸ Sinan Ünsar, “Yetkinliğe Dayalı Ücret Yönetiminin Genel Bir Değerlendirilmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2009, s. 49.

²¹⁹ Talas, **a.g.e.**, s. 36.

²²⁰ Savaş Taşkent, **Açıklamalı-İçtihatlı 4857 Sayılı İş Kanunu**, 8. Basım, İstanbul, Beta Yayıncılık, Kasım 2014., s. 96.

²²¹ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 166.

bir işçiye her ad altında ve hangi hesaplama biçimi ile olursa olsun ödenmesi gereken ve parasal olarak değerlendirilebilen, karşılıklı anlaşma yahut ulusal yasalarla saptanan bedel ya da kazançtır.”²²²

1.4.1. Ücretle İlgili Kavramlar

Ücret kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için yazın ve uygulamada sıkça kullanılan başlıca ücret kavramlarının açıklanmasında yarar vardır.²²³ Sık olarak kullanılan bu kavramlar; ücret haddi ve ücret geliri, nominal ücret/reel ücret, brüt ücret/net ücret, asgari ücrettir.

1.4.1.1. Ücret Haddi ve Ücret Geliri

Ücret haddi; belirli bir üretim ya da zaman birimi başına emeğe ödenen ücreti göstermektedir. Ücret geliri ise iş süresi ve ücret haddinin çarpımına eşittir. Ücret geliri genellikle gündelik ücret geliri, haftalık ücret geliri, aylık ücret geliri ve yıllık ücret geliri olarak dikkate alınır. İşçinin satın alma gücü bakımından önem ifade eden husus ücret geliridir. Aynı zamanda işverenin üretim birimi başına işçilik maliyetinin hesaplanmasında dikkate alınan yine ücret geliridir.²²⁴

1.4.1.2. Nominal Ücret ve Reel Ücret

Nominal ücret, ücretin parasal değerini ifade etmektedir.²²⁵ Reel ücret ise nominal ücret ile ne kadar mal ve hizmet satın alınabileceğini yani satın alma gücünü göstermektedir.²²⁶ İşveren açısından düşünüldüğünde önemli olan nominal ücrettir. İşveren kasasından çıkan para miktarını önemsemektedir çünkü bu miktar doğrudan işveren maliyetlerini etkilemektedir. İşveren paranın satın alma gücü ile

²²² Ahmet Cevat Acar, **İşletmelerde Ücret Yapısının Oluşturulması Ve Bir Uygulama**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2007, s. 6.

²²³ **A.e.**, s. 19.

²²⁴ Zaim, **a.g.e.**, s. 197.

²²⁵ Paul Krugman ve Robin Wells, **Makro İktisat**, Çev: Fuat Oğuz vd., Ankara, Palme Yayıncılık, 2011, s. 325.

²²⁶ (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ücret>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

ilgilenmemektedir. Oysa ki işçi için önemli olan paranın miktarı değil satın alma gücüdür. Yani reel ücrettir.²²⁷

1.4.1.3. Brüt Ücret ve Net Ücret

İşveren tarafından işçiye ödenen ücret brüt ücrettir. İşveren tarafından belirli bir dönemde ödenen ücret gelirinden, vergi ve sosyal sigorta primleri gibi kesintiler yapıldıktan sonra işçinin eline geçen ücret ise net ücrettir. Yani, brüt ücret işletmenin kasasından çıkan, net ücret ise işçinin cebine giren ücrettir. Brüt ücretten yapılan kesintiler arttıkça net ücret miktarı düşmektedir.²²⁸

1.4.1.4. Asgari Ücret

4857 sayılı İş Kanun’da asgari ücretin amacı “işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi” şeklinde ifade edilmesine rağmen herhangi bir tanımlamada bulunulmamıştır. Asgari ücrete ilişkin doğrudan bir tanımlama 25540 sayılı Asgari Ücrete Yönetmeliğinin 4. maddesinde yapılmıştır. Buna göre asgari ücret; “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” şeklinde ifade edilmiştir.²²⁹ Yönetmelikte yapılan tanımda işçinin temel asgari ihtiyaçları sıralanmış ayrıca bu ihtiyaçların minimum düzeyde karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Asgari ücret en düşük ücret düzeyini ifade etmektedir.²³⁰

²²⁷ Serap Benligiray, **Ücret Yönetimi**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2007, s. 7.

²²⁸ Gündoğan ve Biçerli, **a.g.e.**, s. 82.

²²⁹ Adem Korkmaz ve Hüseyin Avsallı, “Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2012, s. 155.

²³⁰ Şerif Şimşek ve Serdar Öge, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Konya, Eğitim Akademi Yayınları, Eylül 2011, s. 209.

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZ

2.1. 2008 Küresel Krizi Öncesinde Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi

Dünya ilk ekonomik krizle 1929 yılında tanışmıştır. “Büyük Buhran”, “Büyük Bunalım” ya da “Büyük Depresyon” adıyla anılan kriz 1929 yılında başlayıp 1935 yılına kadar sürmüştür.¹ “Bu kriz reel sektörde meydana gelmiş ve ABD’ye ihracatı olan tüm ülkeleri olumsuz etkilemiştir.”² İzleyen dönemde krizler Bretton Woods Sistemi’nin³ çöküşü ile başlayıp ve iki petrol kriziyle ivme kazanmıştır. Dolayısıyla 1970 sonrası dönemde yeniden şiddetli krizler tanımlanmaya başlanmıştır.⁴ Özellikle, 1990 yılından sonra günümüze kadar olan dönemde daha sık şekilde ekonomik krizler meydana gelmiştir.⁵ “1990’lı yıllar, birçok gelişmekte olan ülkenin dışa açıldığı, ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkma sıklığının arttığı ve daha çok bölgesel nitelik kazandığı bir dönemi temsil etmektedir.”⁶ 1990 sonrası yıllarda yaşanan önemli krizler; 1994 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 1999 Arjantin krizi ve son olarak da 2008 küresel krizi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca Türkiye’de de son yıllarda önemli krizler meydana gelmiştir. Türkiye ekonomisini etkileyen bu krizler; 1994 krizi, 2000-2001 ekonomik krizi ve

¹ Mahfi Eğilmez, “Kapitalizm ve Üç Büyük Kriz”, (Çevrimiçi) <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2014.

² Abdulkadir Dursunoğlu, **Teori ve İlişkileri ile Global Ekonomik Kriz**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2009, s. 25.

³ Bretton Woods Sistemi; II.Dünya Savaşı sırasında Temmuz 1944’te ABD’nin küçük bir kasabası olan BrettonWoods’da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansında ortaya çıkan bir İktisadi bir sistemdir. Bretton Woods uluslararası para idare sistemi, dünyanın önde gelen devletleri arasındaki ticari ve finansal işlemlerde uyulması gereken kuralları belirler.Bu sistem, dünya tarihinde ilk kez, bağımsız ulus-devletlerin kendi aralarında ortak bir parasal düzen üzerinde anlaşmaları sonucunda uygulamaya konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Bretton_Woods_sistemi, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.

⁴ Güven Delice, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif“, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, s. 66.

⁵ Süreyya Yıldırım, “2008 Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Kahramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 18, Haziran 2010, s. 47.

⁶ Delice, **a.g.m.**, s. 66.

son olarak Türkiye’de de etkisini hissettiren 2008 küresel krizi olarak ifade edilmektedir.⁷

1990’lı yıllarda gerçekleşen krizlerin ortak özellikleri bulunmaktadır fakat hiçbir kriz birbirinin aynı değildir. Hepsinde öne çıkan nedenlerin ve bunların göreceli ağırlığının farklı olduğu bilinmektedir. Mesela, Meksika krizi aşırı tüketim Asya krizi ise aşırı yatırım krizi niteliği taşımaktadır. Ancak ikisinin de; temel makroekonomik değişkenlerdeki sorunlardan değil, daha çok sabit, yarı-sabit ve ortak para birimine bağlı döviz kuru sistemlerinden ve yoğun sermaye giriş çıkışlarından kaynaklanmıştır. Ancak, faktörlerin şiddetleri ve ortaya çıkış biçimleri oldukça farklıdır. Bu faktörlere ilaveten bankacılık kesimi sorunları da önemli rol oynamıştır. Her iki krizde de kendi kendine beklentiler süreci etkili olmuştur. Rusya krizinde etkili olan ise makroekonomik temellerdeki bozukluklardır.⁸ 1990 sonrasında yaşanan önemli krizlerin nedenleri aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

1994 Meksika krizi: 1994-1995 yıllarında Meksika’nın ekonomik durumu gelişmekte olan birçok ülkeye örnek teşkil edebilecek kadar sağlıklı gözükmekteydi. Örneğin, diğer ülkelerde görülen büyük bütçe açıkları yoktu ve enflasyon oranı düşüktü.⁹ Kurun istikrarı, enflasyon oranının düşmesi ve faiz gelirlerinin cazip olması yabancı portföy yatırımlarını Meksika’ya çekiyordu. Meksika’da cari açıklarını sermaye girişleriyle kolayca finanse ediyordu.¹⁰ Fakat, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik iyileşme yanında dünya faiz oranlarındaki artış, Meksika’ya giren yabancı sermaye akımlarında keskin bir düşüşe neden olmuştur. Diğer taraftan, ülke içindeki siyasi sorunlar, suç oranlarının artması ekonomiye yönelik beklentileri olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler sermaye çıkışlarını da daha çok tetiklemiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda dış sermaye akımları durmuş, rezervler azalmış, cari işlemler

⁷ Yıldırım, **a.g.m.**, s. 47.

⁸ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2001-47, 2001, s. 30.

⁹ Yaşar Eroğlu, “Dünyada Yaşanan Ekonomik Krizler”, (Çevrimiçi) <http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/27509/dunyada-yasanan-ekonomik-krizler>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.

¹⁰ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 33.

açığı büyümüştür.¹¹ Ayrıca sözkonusu dönemde Meksika’da finansal deregülasyon yaşanmaktaydı.¹² 1992 yılında bankacılık kesiminde özelleştirme tamamlanmış; çoğunluğu büyük holdinglere satılmış olan bankalar bankacılığı bilmedikleri gibi, yapılan deregülasyonlarla da ihtiyatsız bir bankacılık devreye girmiştir.¹³ Diğer yandan bankaların kamu yönetiminde bulunduğu uzun dönem boyunca, bankacılık sistemindeki tecrübeli yönetici ve denetçiler sistem dışında kalmıştır. Ayrıca Özel kesime açılan krediler ciddi ölçüde artmıştır.¹⁴ Bu kredilerin çoğu tüketim, konut ve ipotek kredilerinden oluşmaktaydı.¹⁵ “Sonuçta büyüme negatife düşmüş, finansal sistem ağır bir baskı altında kalmış, şirketlerin ve hane halklarının artan borçları nedeni ile reel gelirler düşmüş ve birkaç ay sonra kriz kaçınılmaz olmuştur.”¹⁶

1997 Güneydoğu Asya krizi: II. Dünya Savaşı sonrasında çarpıcı ataklarla inanılmaz büyüme oranları yakalayan ve “Asya Kaplanları” olarak nitelendirilen ülkeler Asya mucizesinin yaratıcılarıdır. Japonya’nın liderliğinde, Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong-Kong başta olmak üzere Endonezya, Filipinler, Malezya sözkonusu yıllarda dünyada meydana gelen en çarpıcı ekonomik kalkınma mucizesinin mimarlarıdır.¹⁷ Ülkelerin başarıları mucize olarak adlandırılmış ve diğer gelişmekte olan ülkelere örnek olarak sunulmuştur.¹⁸ 1990-1996 yılları arasında Asya-5 (Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Tayland) olarak adlandırılan ülkelerin tümünde makroekonomik koşullarda görünürde bir rahatsızlık yoktu. Genel olarak; tek haneli ılımlı enflasyon, yüksek yatırım ve tasarruf oranları, yüksek büyüme hızları, yüksek ve sürdürülebilir net sermaye girişi ile düşük işsizlik oranlarına sahip olan bu ülkelerde krize dair bir gösterge bulunmamaktaydı.¹⁹

¹¹ Zübeyir Turan, “Dünyadaki Ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 59-60.

¹² İlker Parasız ve Melike Bildirici, **Modern Konjonktür Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2006, s. 41.

¹³ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁴ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁵ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁶ Turan, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁷ Okan Acar, “Asya Kaplanlarının Gelişimi ve Asya Krizine Bir Bakış”, (Çevrimiçi) <http://www.okanacar.com/2012/12/asya-kaplanlarnn-gelisimi-ve-asya.html>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.

¹⁸ Turan, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁹ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 35.

1997 yılında Tayland'da başlayan kriz, bölgenin diğer ülkeleri Malezya, Endonezya, Güney Kore, Filipinler, Hong Kong ve Singapuraya yayılmıştır.²⁰ 1989 yılında dolara bağlanan Tayland parası bahtla ilgili olarak, 1996 yılı sonunda ihracatta yaşanan azalma, cari açıklarda meydana gelen artış, şişen gayri menkul fiyatlarının düşmeye başlaması ayrıca bazı finans şirketlerinin zor duruma düşmesi piyasada devalüasyon beklentisini arttırmıştır.²¹ Bu dönemde Tayland bahtına yönelik bir spekülasyon dalgası meydana gelmiştir. Tayland Merkez Bankası yerli paraya yönelik bu spekülatif dalgayı önleyerek döviz kurunu sabit tutmayı başarmış, ancak bu uygulama döviz rezerv kayıplarına neden olmuştur. Ancak Tayland Merkez Bankası 36 milyar dolar rezervinin 9 milyar dolarını kaybettikten sonra 2 Temmuz 1997 tarihinde bahtın değerini serbet bırakmış, Baht kısa sürede değer kaybetmiştir. Tayland ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler Güneydoğu Asya bölgesinde panik yaratmış ve bu durum zincirleme reaksiyonlara sebep olmuştur. 1997 yılında Tayland'da başlayan kriz kısa sürede komşu ülkelere de sıçramıştır. Asya krizi özellikle krize giren ekonomilerde, ekonomilerin küçülmesine, borsaların çökmesine, işsizliğin artmasına, uluslararası alanda kredi akışının hızla düşmesine, şirketlerin ve bankaların iflasına, ulusal ve uluslararası alanda faiz oranların yükselmesine ve uluslararası düzeyde ticaret hacminin düşmesine sebep olmuştur.²²

1998 Rusya krizi: 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya Federasyonu'nda demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde hızlı bir değişim süreci başlamıştır. Ocak 1992'de fiyatlar serbest bırakılmış takip eden aylarda hızlı ve yoğun bir özelleştirme programı başlatılmıştır.²³ Güneydoğu Asya krizini takiben Rusya ekonomisinin sahip olduğu bütçe açığı ve kısa vadeli borçlar dikkat çekmeye başlamıştır. Ülkede yaşanan grevlerde kaygıların daha da artmasına sebep olmuştur.²⁴ 1997 yılında meydana gelen ekonomik sıkıntılar Temmuz 1998 daha da ağırlaşmaya başlamıştır. 17 Ağustos 1998'de ruble-dolar koridorunun 1 ruble 6 dolardan, 1 ruble 9.5 dolara devalüe edilmiş, döviz üzerinden

²⁰ Turan, **a.g.m.**, s. 60.

²¹ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 35.

²² Turan, **a.g.m.**, s. 61.

²³ Okan Acar, "Rusya Finansal Krizi", (Çevrimiçi) <http://www.okanacar.com/2012/12/rusya-finansal-krizi.html>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2014.

²⁴ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 59.

sermaye hareketlerine sınırlama getirilmiş, 90 günlük moratoryum ilan edilmiş ve ekonomik kriz kendisini göstermiştir.²⁵ Kronik bütçe açığı, borç stokunun artması, sıkı para politikalarının sonucu rublenin aşırı değerlenmesi, yeterince gelişmemiş bankacılık sektörü, ekonomik faaliyetlerin yarısından fazlasının kayıtdışı yapılması ve bunun sonucunda yetersiz vergi geliri, Asya krizinin etkisiyle uluslararası yatırımcıların yatırımlarını Rusya'dan hızla çekmeleri, ülkenin döviz rezervlerinin hızla erimesi gibi etmenler Rusya'nın krize girmesine neden olmuştur.²⁶

1999 Arjantin krizi: Arjantin'in 1990'lı yılları pek çok ülke için başarılı bir model olarak görülmüştür. Fakat, Arjantin açısından koşullar 1999 yılında tersine dönmeye başlamıştır.²⁷

Arjantin'de Mart 1991'de Konvertibilite programını uygulamaya başlamıştır. Programın öncelikli hedefi, enflasyonist süreci kırmak ve parasal istikrarı sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Konvertibilite programı ile; yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiş, para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmış, merkez bankasının kamuya kredi açması kanunla yasaklanmış, yapısal reformlar ve özelleştirilmeye hız verilmiştir. Bu program yaklaşık on yıl sürdürülmüştür. İlk yıllarda ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Daha sonra para kurulu²⁸ uygulaması paralelinde etkili bir para politikası yürütülememesi sonucunda ekonomik büyüme sağlanamamıştır.²⁹ Ekonominin hızla büyüdüğü 1991-1995 yılları arasında uygulanan konvertibilite planı ile birlikte hiperenflasyon olasılığı ortadan kalkmış, özelleştirme çalışmaları,

²⁵ Muhammet Akdiş, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 26, Ekim 2002, s. 7.

²⁶ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 60.

²⁷ Suzan Ergün, "Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 20, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s. 12. (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/eskisite/20/08.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2014.

²⁸ Para kurulu, döviz rezervleri karşılığı sabit kur üzerinden para çıkaran bir kuruluş olarak tanımlanmaktadır. Yani, bir ülkenin para arzını döviz rezervlerinin tutarına bağlayan bir sistemdir. Bu sistemde ülkenin döviz rezervleri arttıkça para arzı artmakta, azaldıkça da azalmaktadır. Böylece merkez bankasının para arzını ve dolayısıyla faiz oranını belirleme işlevi de ortadan kalmış olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: İlker Parasız, **Para Politikası Türkiye Uygulaması**, 5. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 307.

²⁹ E. Alpan İnan, "Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi", **Bankacılar Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 42, 2002, s. 57-58.

yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesinin sağlanması, ayrıca uluslararası piyasalarda Arjantin'e büyük güven duyulması ile birlikte ülkeye sıcak para girmeye devam etmiştir. Sıcak paranın etkisiyle tüketim harcamaları yüksekmış, kişi başına düşen milli gelir artmıştır. Ancak 1998 ve 1999 yılları arasında devletin hizmet borçlanması artış göstermiştir. Bu durum mali açıkların artmasına sebep vermektedir. Söz konusu dönemde mali açıklar ve kamu maliyesi iyi kontrol edilememiştir. Dolayısıyla Arjantin ekonomisi düşüş eğilimine girmiş ve ülkenin borçlanma eğilimi sürekli artış göstermiştir. Ayrıca, dolara eşitlenmiş pesonun ihracattaki rekabet gücünü azaltması, vergi gelirlerindeki düşüş, rekor işsizlik oranları, ülkede yaşanan rüşvet ve yolsuzlukların artması, 2001 yılının ortalarına doğru Arjantin ekonomi politikalarına duyulan güvensizlik ve özellikle Temmuz ayında üç büyük kredi derecelendirme kuruluşunun Arjantin'in kredi notlarını düşürmesiyle güvensizliğin iyice belirginleşmesi, ardından ülkeden hızlı bir şekilde kaynak çıkışının yaşanmaya başlaması, ekonominin iflasına sebep olan diğer nedenlerdir.³⁰ Arjantin 2000 yılında sermaye piyasalarına erişimi büyük ölçüde kaybetmiştir. 2001 yılının ikinci çeyreğinde ise yoğun sermaye çıkışı yaşanmıştır. 24 Aralık 2001 tarihinde borçlarının bir kısmını ödeyemeyeceğini duyurmuş yani moratoryum ilan etmiştir, Ocak 2002'ye gelindiğinde konvertibilite rejimine tamamen son verdiğini açıklamıştır. Bu süreçte peso keskin bir değer kaybı yaşamış, ekonomi önemli ölçüde daralmış ve bu daralma önemli ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmuştur. Ülkede 2001 Kasım - 2002 Şubat arasındaki dönemde ekonomik kriz ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür.³¹

1994 Türkiye krizi: 1989 yılında Türkiye'de serbest sermaye hareketleri rejimine geçilmiştir. Bir yıl sonra 1990'da uluslararası sermaye yön değiştirerek gelişmiş ülkelere doğru akmaya başlamıştır. Pek çok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 1990'lardaki yeni sermaye girişleri portföy yatırımları ve kısa dönemli sermaye girişleri şeklinde gerçekleşmiştir.³² "Yüksek sermaye girişleri hem cari, hem de kamu açıklarının

³⁰ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 47-51.

³¹ Ergün, **a.g.m.**, s. 12 -13.

³² Nurhan Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2005, s. 129 – 130.

artmasında, Türk parasının yabancı paralar karşısında değerlenmesinde, faiz oranlarının yükselmesinde, para arzı ve stokunun genişlemesinde rol oynayarak makroekonomik dengesizlikler yaratmakta ya da bunların artmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, bu etkenler krize neden olan dengesizlikleri doğurmaktadır.”³³

Şöyle ki; 1990 yılında iç borç stoku milli gelirin % 6’sı boyutlarındaydı, 1993 yılına gelindiğinde iç borç stoku reel bazda % 254 oranında artmıştır. Yükselen faiz oranları özel sektörü yatırımdan alıkoymuş, orta vadede ise büyüme ve istihdam olumsuz etkilenmiştir.³⁴ Bu duruma son vermek isteyen dönemin hükümeti 1993 yılının ortalarında, kamunun faiz yükünün çok yüksek olduğunu ve kısa dönemde uygulanacak politikaların faiz oranını düşürme amacı taşıyacağını açıklamaya başlamıştır.³⁵ 1993’ün Kasım ayında iki bono ihalesini, bankalardan gelen faiz tekliflerini yüksek bularak iptal etmiştir.³⁶ Söz konusu dönemde ekonomiye likitide enjekte edilmeye başlanmış; ancak yüksek likitide ve düşmesi beklenen faiz oranları döviz talebini hızla artırmıştır. Diğer yandan yüksek cari açık da devalüasyon beklentilerini kamçulamıştır. Bu gelişmeler piyasada tedirginliğin oluşmasına neden olmuştur. Kısacası, 1993 sonu ve 1994 başını kapsayan dönemde Türkiye, kriz yönetiminde de başarısız olmuş, siyasi otoriteler tarafından başvuru alan uygulamalar ve iktisadi kararlar krizin boyutunu arttırmıştır.³⁷ Ayrıca 1994 Ocak ayı başında, Mood’y Türkiye’ nin döviz cinsi kredi notunu düşürmüştür. Bu gelişmenin ardından sıcak para Türkiye’yi terk etmeye başlamıştır. İlerleyen haftalarda sermaye kaçışının sürmesiyle devalüasyon derinleşmiş, enflasyon artmış, yüksek borçlu işletmeler iflas etmeye başlamış ve kamu finansmanın iyice kötüleşmesi söz konusu olmuştur. 1994 yaşanan ekonomik krizin sonuçlarına bakacak olursak; yıllık dolar devalüasyonu % 165, perakende enflasyon % 65’den % 104’e yükselmiş, milli gelir % 6.1 oranında küçülmüş, faiz harcamaları nominal olarak % 156, reel olarak da % 25 artmış, iç

³³ Yentürk, **a.g.e.**, s. 140.

³⁴ Selim Somçağ, **Türkiye’nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 3. Basım, İstanbul, 2006 Yayınevi, 2007, s. 40.; Özgür Yaman, “Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri”, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 36 – 37.

³⁵ Turan, **a.g.m.**, s. 62.

³⁶ Somçağ, **a.g.e.**, s. 40.

³⁷ Turan, **a.g.m.**, s. 62.

borç stokunun milli gelire oranı % 17'den % 22'e çıkmış, kamu kesimi dış borç stokunun ise 43 milyar dolardan 48 milyar dolara kadar yükseldiği görülmüştür.³⁸

2000-2001 Türkiye krizi: “1994 krizinden sonra Türkiye ekonomisi ekonomik büyüme rakamları itibariyle kısmi bir istikrar sağlasa da, başta enflasyon olmak üzere sürekli bir belirsizlik halinde yaşamıştır.”³⁹ Türkiye 1999 yılının sonunda, uzun dönemdir yaşadığı yüksek enflasyon sorununu çözmek ve özellikle 1990’lı yıllarda ivme kazanarak bu enflasyon sürecini besler hale gelen sürdürülemez kamu iç borçlanma mekanizmasına son vermek için, IMF ile bir Stand by anlaşması yapıp ciddi bir dezenflasyon/stabilizasyon sürecini başlatmıştır.⁴⁰ Programın temel amacı; üç yıllık dönemde enflasyonu tek haneli rakamlara indirerek reel faiz oranlarını aşağıya çekip, kamu finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmadır.⁴¹ Üç yıla yayılması planlanan programın içerisinde; sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması, ayrıca enflasyonun hedefi ile uyumlu gelirler politikasının uygulanması yer almaktadır.⁴² 2000 yılında hedefler tam olarak tutturulmadıysa da 14 yıl aradan sonra enflasyonun % 40’ın altına inmesi, faiz oranlarının ciddi bir şekilde düşmesi herşeye rağmen bir iyimserlik yaratmıştır. Ancak döviz kurlarındaki artışın enflasyonun altında kalması TL’nin aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. Bu durum ise ihracatın ithalatı karşılama oranının bir önceki yıla göre daha da azalmasına neden olmuştur. 2000 yılında ihracat gelirlerinde bir önceki yıla göre önemli bir artış olmazken ithalatta büyük bir artışın yaşanması, dış ticaret açığının artmasını beraberinde getirmiş, dış ticaret açığının büyümesi ise piyasalarda likidite sıkışıklığına sebep olmuştur.⁴³ Cari işlemlerdeki açıklıkla beraber özelleştirme ve yapısal reformlarla ilgili olarak da önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Özelleştirme programında 7.6 milyar dolarlık hedefin 5

³⁸ Somçağ, **a.g.e.**, s. 41-42.

³⁹ Ahmet Fazıl Özsoylu, İlter Ünlükaplan, Melek Akdoğan Gedik, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Adana, Karahan Yayınları, Mart 2010, s. 69.

⁴⁰ Yay, Yay, Yılmaz, **a.g.e.**, s. 42.

⁴¹ Özer Ertuna, “Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 10, s. 11.

⁴² Zeynep Erdiç, “Türkiye’de 2000-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11, 2004, s. 56.

⁴³ Fami Şamiloğlu, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 55, 2002, s. 85.

milyar dolarda kalması ve bu konuda yapılan gecikmeler sonucu, IMF'in Türkiye'ye taahhüt ettiği kredi dilimlerini zamanında ödemiş olması, likitide krizinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁴⁴ Bu gelişmelere karşı piyasalar ilk olumsuz tepkiyi Kasım 2000'de göstermiştir.⁴⁵ 2000 Kasım son on gününde ortaya çıkan likitide krizinin, "Türkiye'deki birkaç büyük bankanın bazı küçük bankaları köşeye sıkıştırması, Türk Telekom ve Türk Hava Yolları'nın özelleştirilmesinde gecikmeler sonucu, yabancılar tarafından 'istikrar programı' hedeflerinin zamanında gerçekleştirilemeyeceği endişesi ile güven bunalımının oluşması ve bunun sonucunda bir Alman bir de ABD bankasının bir gecede 7 milyar doları aşan meblağı geri çekmelerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir."⁴⁶

Diğer taraftan 2001 Şubat ayında yayınlanan OECD'nin Türkiye raporuna göre Kasım 2000 krizine yol açan başlıca faktörler şunlardır⁴⁷:

- Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın yılların birikimi olan görev zararları, 1999'dan 2000'e 19 milyar dolardan 21 milyar dolara çıkması, kamu bankalarının görev zararı/ GSYİH oranında % 8.2'den %11,4'e yükselmesi,
- Kamu kesimi borç stoku /GSYİH oranının % 45'den % 62'ye yükselmesi,
- Kamu bankalarının açık pozisyonlarının (döviz gelir-gider farkı) 18 milyar dolara ulaşması,
- Niyet mektubu ile taahhüt edilen özelleştirmeler zamanında gerçekleştirilemediği için, 780 milyon dolarlık Dünya Bankası kredisinin askıya alınması,
- 1999 yılında meydana gelen iki büyük depremin devlete 12-15 milyar dolarlık bir yük getirmesi,

⁴⁴ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁵ Şamiloğlu, **a.g.m.**, s. 85.

⁴⁶ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁷ Emin Çarıkçı, "2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Sebepleri ve Sonuçları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 41, Eylül-Ekim 2001, s. 476.

- 2000 yılında TL'nin % 20 aşırı değerlenmesi, petrol fiyatlarındaki aşırı artış ve Euro'nun değer kaybetmesi sonucu, Türkiye'nin ödemeler bilançosunun olumsuz etkilenmesi,
- Ocak-Ağustos dönemi faiz oranlarının hızla aşağıya düşmesi sonucu, küçük ve orta ölçekli bankaların hazine kağıtlarını zarara satmaları, bu bankaların karlılığı azaltarak Kasım başından itibaren likidite kriziyle karşılaşmaları ve bu küçük bankaların işlemlerinin büyük bankalar tarafından devre dışı bırakılması likidite krizinin patlak vermesini hızlandırmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, piyasalarda büyük tahribatlar ortaya çıkmış ve programa olan güven büyük ölçüde sarsılmıştır. Kasım 2000 krizinin yarattığı belirsizlik IMF'in ilave dış kaynak taahhüdü ile giderilmeye çalışılırken Şubat 2001'de siyasi gerilimin yaşanması derin bir ekonomik krize neden olmuştur. 2000 yılı programı enflasyon, faizler ve kurlar arasında dengeyi kuramadığından, Kasım 2000'de güven kaybına uğradı ve Şubat 2001 kriziyle uygulanabilirliğini kaybetti.⁴⁸ Şubat 2001'de dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında Milli Güvenlik Kurulu'nda gerçekleşen sert tartışmalar, kamuoyuna devlet krizi olarak açıklanmış, Kasım 2000 krizinin izleri daha sarılmadan mali piyasalar bir kez daha karışmıştır. TL'den kaçış ve dövize geçiş işlemlerinin büyük boyutlara ulaştığı durumda yabancı yatırımcılar piyasadan çıkarken, bankalar ve tasarruf sahipleri döviz alımına yönelmişlerdir. Faizler % 1000'lerin üzerinde seyrederken, merkez bankasının net iç varlıkları hedefinden taviz vermesi 20, 21 ve 22 Şubat'ta krizin derinleşmesini sağlamıştır. 23 Şubat'ta merkez bankasının rezervleri 5.3 milyar dolar azalmıştır. Şubat 2001 krizi ile uygulamaya konulan istikrar programı sona ermiştir. 21 Şubat 2001'de döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığı yani, serbest dalgalı kura geçildiği ilan edilmiştir. Dalgalı kur rejimine geçiş ile birlikte döviz çapasına dayalı enflasyonu düşürme programı sona ererken IMF programı da çökmüştür.⁴⁹ Üç yıla yayılması planlanan sürecin daha ilk yılı dolmadan ekonomide beklenmedik krizlerin

⁴⁸ Şamiloğlu, a.g.m., s. 85.

⁴⁹ Turan, a.g.m., s.72.

yaşanması nedeniyle yeni bir program oluşturulmuş, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” belirsizlik ve tepkilerin içerisinde 14 Nisan 2001 tarihinde açıklanmıştır.⁵⁰

2001 yılının ilk yarısında 18 banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiştir. Geri dönmeyen kredilerde artışlar meydana gelmiş, bankaların borçları artmış bunun sonucunda da banka batışları hızlanmış, ayakta kalan bankalar ise ortak arayışına girmiştir.⁵¹ Şubat 2001 krizinden reel sektörde olumsuz yönde etkilenmiştir. Ekonomide yaşanan krizle, faiz oranların yükselmesi, enflasyon, devalüasyon ve kur dalgalanmaları ekonominin reel kesimlerinde çok olumsuz etkiler yaratmıştır. Yüksek faizlerden reel ekonomiye kaynak aktarımı neredeyse durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanı sıra iç talepte daralma meydana gelmiş, döviz üzerinden borçlanan birçok firma iflas etme noktasına gelmiştir.⁵² Tüm bu gelişmeler çok sayıda kişinin işsiz kalmasına ve işsizlik oranının yükselmesine sebep olmuştur. 2000 yılında % 6.5 olan genel işsizlik oranı, 2001 yılında % 8.4’e, 2002 yılında ise % 10.3’e yükselmiştir. Aynı dönemde kentsel alanlardaki işsizlik oranı daha yüksek seviyelerde seyretmektedir. Şöyle ki; 2000 yılında kentsel alandaki işsizlik oranı % 8.8 iken, 2002 yılında bu oran % 14.2’ye yükselmiştir.⁵³

Kısacası, kriz olan her ülkede ekonomik anlamda olumsuz gelişmeler meydana gelmektedir. Ülkenin önemli makroekonomik göstergeleri bu durumdan etkilenmektedir. Diğer taraftan ülkenin sahip olduğu makroekonomik unsurlar, uygulanan politikalar, siyasi istikrar yaşanan krizin şiddetini, süresini ve etkilerini görece olarak değiştirmektedir.

⁵⁰ Samiloğlu, **a.g.m.**, s. 85.

⁵¹ Turan, **a.g.m.**, s.72.

⁵² Seyidoğlu, **a.g.m.**, s. 149.

⁵³ TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014.

2.2. 2008 Küresel Krizi

Küreselleşme ile birlikte dünya ülkeleri arasında etkileşim artmakta, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olay diğer ülkeleri de etkilemektedir. Yani sadece olayın vuku bulunduğu sözkonusu ülke değil, bu ülkeden kilometrelerce uzakta bulunan başka ülkeler de bu durumdan etkilenebilmektedir.⁵⁴ Küreselleşmenin ekonomiden hukuka, teknolojiden günlük yaşama, bilgidan iletişime birçok yönü, farklı ölçek ve nitelikte birçok boyutu bulunmakta, farklı ülkelerde farklı sonuçların oluşmasına sebep olabilmektedir.⁵⁵ Bunun sebebi ise; her ülkenin içinde barındırdığı, ülkeden ülkeye göre farklılık gösteren, sayıca fazla olan makro ve mikro ölçekli değişkenlerdir. Sözkonusu değişkenlere, ülkelerin demografik yapısı, reel sektördeki işkolları, üretim teknolojileri, ülkenin genel ekonomik yapısı örnek olarak verilebilir.⁵⁶

Küreselleşme; hızlı kalkınma çabalarını, az gelişmiş ülkelerde meydana gelen hızlı nüfus artışlarını, yeniden şekillenen üretim ve tüketim kalıpları sıkıntılarını ve krizleri de beraberinde getirmiştir.⁵⁷

Ülkeler için en önemli konulardan birisi de ekonomidir. Küreselleşme ile birlikte dünya ekonomileri birbirine bağlanmış, gelişen iletişim ve bilişim teknolojileri ile birlikte sermaye sınır ötesi bir hareket kabiliyetine kavuşmuştur. Küreselleşme sonucu meydana gelen etkileşim ile birlikte, bir ülkede yaşanan herhangi bir ekonomik gelişme diğer ülkeleri de etkileyebilmekte küresel bir nitelik kazanmasına neden olabilmektedir.

Ekonomik açıdan küreselleşme; ticaretin küreselleşmesi, üretimin küreselleşmesi ve finansın küreselleşmesi şeklinde alt başlıklara ayrılabilir. Ticaret alanında küreselleşme; ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki

⁵⁴ Şenol Yaprak, “Ekonomik Krizin İstihdama Yansması”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, 2009, s. 42.

⁵⁵ Meryem Koray, “ “Reel” Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 4, 2005, s.11-16.

⁵⁶ Yaprak, **a.g.m.**, s. 43.

⁵⁷ Ender Güler ve Baki Yılmaz, “Ekonomik Kriz, KOBİ'lere Yansması ve Bir Çıkış Yolu Olarak Barter”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 18, 2009, s. 87.

kısıtlamaların kaldırılmasını veya azaltılmasını kapsamaktadır. Küreselleşmenin üretim ile ilgili kısmını ise çok uluslu şirketler temsil etmektedir. Nitekim günümüzde üretimin çok önemli bir bölümünü aynı anda birçok ülkede birden üretimde bulunan çok uluslu şirketler gerçekleştirmektedir. 1980'lerin sonu 1990'ların başlarında ortaya çıkan diğer gelişme ise finansın küreselleşme sürecidir. Finansal küreselleşme, döviz ve sermaye işlemleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılarak uluslararası mali piyasalarda bütünleşmenin sağlanması şekline ifade edilebilir.⁵⁸ IMF'e göre ise finansal küreselleşme dünya ekonomilerinde sınır ötesi ilişkilerinde özellikle de sınırlararası sermaye transferlerinde ortaya çıkan gelişmelerdir.⁵⁹ Çoğu ülke sürdürülebilir büyüme gibi amaçlarla öncelikle dolaysız yabancı sermaye girişlerini arttırmaya yönelik mali politikalar izlemişlerdir. Bu gelişmeyi uluslararası piyasalardaki tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yapılan portfolyo sermayesi yatırımlarının liberalleştirilmesi izlemiş ve son olarak "sıcak para" fonları olarak ifade edilen kısa süreli sermaye akımları da bu sürece katılmıştır.⁶⁰ Küresel bir dünya ekonomisi sözkonusu iken ekonomik yapıları dışa bağımlı olan gelişmekte olan ülkeler diğer ülke ekonomilerinde meydana gelen olumlu ya da olumsuz gelişmelerin etkisi altında kalabilmektedir.

Yüzyılın krizi olarak nitelendirilen 2008 küresel krizinin dünya ekonomisinde 1929 Büyük Buhran'dan sonra yaşanan en büyük kriz olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca dünya ülkeleri arasındaki etkileşim ve modern iletişim teknolojileri dikkate alındığında yaşanan küresel krizin, 1929 Büyük Buhran dönemine oranla daha güçlü, zorlayıcı, etkili ve daha geniş çaplı olduğu düşünülebilir.⁶¹ Küresel finans piyasalarını etkisi altına alan çalkantı, ABD'nin önde gelen yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın 2008 yılının son çeyreğinde iflas başvurusunda bulunması ile zirve noktasına ulaşmıştır.⁶² Yatırım bankalarını iflasın eşğine getiren kriz, bağımsız

⁵⁸ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, s.142.

⁵⁹ İsmail Şiriner, **Finansal Küreselleşme Para ve Maliye Politikalarında Dönüşüm**, İstanbul, Eti Yayınları, 2008, s. 18.

⁶⁰ Seyidoğlu, **a.g.m.**, s. 143.

⁶¹ M. Okan Taşar, "Devlet-Ekonomi İlişkisi Ekseninde Küresel Kriz ve Türkiye", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3, 2009, s. 76.

⁶² Volkan Öngel ve Serdar Kuzu, "2008 Global Finansal Krizi Işığında Orta Asya Ülkelerinde Kriz Öncü Göstergelerinin Değerlendirilmesi", **International Conference On Eurasian Economies 2012**,

yatırım bankalarının sermayelerine görece çok fazla borçlanmasından çıkmıştır. Kısa vadeli olan borçlanmalara rağmen yatırımlar, uzun vadeli ve genellikle fazla likit olmayan yatırımlara yapılmış, bu durum büyük krizleri ve iflasları beraberinde getirmiştir.⁶³ 2008 küresel krizi yönü itibariyle, merkez ülkeden-çevre ekonomilere ya da gelişmiş ekonomilerden-gelişmemiş ekonomilere doğru seyir izlemiştir. Ayrıca, bazı ülkeleri iflasa sürükleyebilecek derinliğe sahip kriz özelliği taşımaktadır.⁶⁴

ABD’de 2007 yılının ortasında konut sektöründeki sorunlarla ortaya çıkan kriz 2008 yılı itibariyle diğer ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Sözkonusu ülkelerin çoğunda borsalar ve ülke paraları değer kaybetmiş, bu ülkelere olan yabancı sermaye akımları azalmıştır.⁶⁵ Aynı zamanda, finans piyasalarında kredi daralması ve kredi maliyetlerinin artmasına, daha sonra likitide sorununun artmasıyla kredi piyasalarında çöküşe ve sonraki aşamasında ise büyüme oranlarında düşüşe neden olmuştur.⁶⁶ Kriz küresel düzeyde önemli ölçüde üretim ve refah kayıplarına yol açmış, 2008 yılı sonu itibariyle reel sektörü de etkisi altına almıştır.⁶⁷

ABD’de başlayan ve kısa zaman sonra diğer ülkeleri de etkisi altına alan 2008 krizinin temelinde; ipotekli konut kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, konut kredileri temel alınarak oluşturulan türev finansal ürünlerin kontrolsüz biçimde artması⁶⁸, konut piyasasında dağıtılan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar, aşırı değerlendirilmiş gayrimenkul fiyatlarının denge fiyatlarına doğru dönme eğilimi ve bu eğilimin piyasalarda

11-13 October 2012, s. 307, (Çevrimiçi) <http://www.eecon.info/papers/478.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Mart 2013.

⁶³ Ahmet Naci Arıkan, **Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler Nedenleri ve Sonuçları**, Ankara, T.C.Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2008, s. 22.

⁶⁴ Taşar, **a.g.m.**, s. 77.

⁶⁵ Nihat Işık ve Tuba Tünen, “Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16.Nisan 2010, s. 839.

⁶⁶ Güler ve Yılmaz, **a.g.m.**, s. 102.

⁶⁷ Suat Oktar ve Levent Dalyancı, “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2010, s.14.

⁶⁸ C. Erdem Hepaktan ve Serkan Çınar, “Mali Krizle ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 39, Ağustos 2011, s.155.

yarattığı panik havası gibi nedenler yatmaktadır.⁶⁹ Bunlara para bolluğu sonucu oluşan aşırı borçlanmalar ile likitide miktarlarında meydana gelen artışların yatırıma çevrilememesi durumu da eklenebilir.⁷⁰

ABD’de 2007 yılında yaşanan finansal dalgalanma ülkenin bankacılık sistemini sıkıntıya sürüklemiştir. Subprime⁷¹ mortgage kredileri geri ödemelerinde yaşanan sorunlarla ortaya çıkan finansal dalgalanma ABD piyasalarında büyük bir etki yaratmıştır. Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ve kredi türev ürünlerinin yanlış ölçülmesi, zaman zaman finansal mühendislik teknikleri kullanılarak ölçülemez hale getirilmesi akabinde denetleyici yapının eksikleri finansal kurumları etkilemiş ve mortgage kredi krizi küresel bir likitide krizine dönüşmüştür.⁷²

2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, finansal piyasalardaki gerginliği azaltmak amacıyla piyasalara eşgüdümlü olarak yüklü miktarlarda likitide sağlamışlardır. Fakat, alınan önlemlere rağmen söz konusu endişeler giderilememiş, 15 Eylül 2008 tarihinde finansal kuruluşlardan Lehman Brothers şirketi iflasını açıklamıştır. 16 Eylül 2008 tarihinde American International Group (AIG) adlı dünyanın en büyük sigorta şirketinin hisse senetleri % 60 değer kaybetmiştir. Küreselleşmiş finansal piyasalar arasındaki sıkı bağlantılar sebebi ile ABD mortgage piyasalarında başlayan ve daha sonra likitide krizine dönüşen bu problem ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır.⁷³

ABD’de başlayan finansal krizin küresel bir kriz niteliği kazanmasının

⁶⁹ Özer Ertuna, “Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 41, Ocak 2009, s. 26.

⁷⁰ Doğan Alantar, “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Maliye ve Finans Yazıları**, Sayı: 81, 2008, s.2, (Çevrimiçi) <http://www.finanskulup.org.tr/maliyefinans/maliyefinans.html>, Erişim Tarih: 21 Şubat 2013.

⁷¹ ABD’de alt gelir grubuna kullandırılan ve geri ödeneme riski yüksek kredileri tanımlayan ‘subprime’ terimi dilimize ‘eşik altı’ olarak girmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Ali Kutlu ve N. Savaş Demirci, “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finans Dergisi**, Sayı: 52, Ekim 2011, s. 122.

⁷² Faruk Demir vd., **ABD Mortgage Krizi**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Çalışma Tebliği, Sayı: 3, Ağustos 2008, s. 1.

⁷³ Nazan Susam ve Ufuk Bakkal, “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 155, Temmuz-Aralık 2008, s. 74-75.

nedenlerinden bir diğeri ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artıştır. Bu artış özellikle az gelişmiş ülkeler lehine gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan aldıkları pay 2000 yılında % 20 iken, 2005 yılında bu rakam % 40 olarak gerçekleşmiştir. Sermaye hareketlerinin küresel boyuttaki artışı ile bu hareketlerin gelişmiş ülkelere doğru yönelmesi, krizin etki alanını daha da genişletmiş ve yaşanan krizden hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler değişik boyutlarda etkilenmiştir.⁷⁴ Yaşanan küresel kriz doğal olarak gelişmiş ve ekonomik yapısı sağlam ülkeler ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan ve ekonomik yapısı yeterince sağlam olmayan ülkeler üzerinde farklı etkiler meydana getirmiştir.⁷⁵

Krizin genel göstergeleri ise; talepte meydana gelen azalma, duran yatırımlar, sürekli azalış ve artış şeklinde değişim gösteren döviz kurları ile enflasyon oranları, artış gösteren işsizlik, azalma eğilimi gösteren istihdam şeklinde sıralanabilir. Küresel ölçekte dünya ekonomisi küçülmüş, krizden etkilenen ülkelerin makroekonomik dengeleri bozulmuştur.

2.2.1. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri

2008 yılında ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen krizin nedenleri; likitide bolluğu, menkul kıymetleştirme, saydamlık, derecelendirme kuruluşları, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar şeklinde beş başlık altında toplanabilir.

2.2.1.1. Likitide Bolluğu

ABD’de 11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen terör saldırılarının ardından yaşanan ekonomik durgunluk sonucu ABD Merkez Bankası (Federal Reserve-FED)

⁷⁴ Tahsin Karabulut, “Küresel Finansal Kriz ve Türk Dünyası’nın Makroekonomik Göstergelerine Etkisi: Türkiye ve Azerbaycan Örneği”, **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2007-2009, s. 410.

⁷⁵ Hüseyin Dağar, Adnan Kalkan, Yusuf Kalkan, “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkisi: İngiltere-Türkiye Karşılaştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3, 2012, s. 76.

faiz oranlarında indirim gitme kararı almıştır. Kısa sürede 11 kez faiz indirimine gidilerek 2001’de % 6.5 olan faiz oranı 2003 yılında % 1 seviyesine indirilmiştir.⁷⁶

Faizler son derece düşük olduğu için özellikle orta ve alt gelir grubundaki kişiler değişken faizli kredileri kullanmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, kredi kullanım oranını artmış ve artan kredi hacmi emlak fiyatlarını da yükseltmiştir.⁷⁷ Aynı zamanda ipoteye dayalı konut kredileri, vergi kolaylıkları ile teşvik edilmiştir. Öyle ki, kiracıların aksine, krediyle ev alanlara kira öder gibi faiz ödedikleri halde, aylık kredi faiz ödemelerini vergilerden düşme imkanı tanınmıştır. Bu gelişmeler sonucunda konut piyasasına talep şiddetle artmış ve gayrimenkul piyasasında fiyatlar yükselmiştir. Ev fiyatlarının artması sonucunda ev sahipleri daha fazla kredi kullanabilme imkanına kavuştuklarından, ek kredi imkanıyla çeşitli şekillerde tüketimlerini artırmışlardır.⁷⁸

Artan gayrimenkul fiyatlarına karşın inen faizler sonucu konut alımı kolaylaşmış, aynı zamanda geliri düşük olan kesim de bol miktarda konut kredisi kullanmıştır. 2006 yılının ikinci yarısından itibaren Amerikan Merkez Bankası (FED), enflasyonun artacağı korkusuyla faiz oranlarını yükseltmeye başlamış, kısa vadeli faiz oranlarını % 5.25’e kadar çıkartmıştır. Faizlerin yükselmesi ile birlikte konut satış fiyatları ile kira gelirlerinin de piyasa düzeyi altına inmesiyle, kredi kullanan düşük gelirli gruplar, kredilerini düzenli olarak ödeyemez hale gelmişlerdir. Diğer yandan ABD konut sektöründe yaşanan durgunluk, konut fiyatlarının ve elde edilen kira gelirlerinin düşmesi ile değişken faizli kredi kullananların aylık ödeme tutarlarının artması da krizin büyümesinde etkili olmuştur.⁷⁹

2007’ye kadar dünyada da bir likitide bolluğu söz konusuydu. “ABD, Avrupa Sahası, Japonya, Çin, Birleşik Krallık ve Kanada’nın toplam para stokunun

⁷⁶ Işık ve Tünen, **a.g.m.**, s. 840.

⁷⁷ Ahmet Naci Arıkan, **Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler Nedenleri ve Sonuçları**, Ankara, T.C.Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/383., 2008, s. 40.

⁷⁸ Özsoylu, Ünlükaplan, Gedik, **a.g.e.**, s. 43.

⁷⁹ Arıkan, **a.g.e.**, s. 40-41.

GSYH'ya oranı 1980-2000 arasında ortalama % 18-20 iken, 2002 yılından itibaren % 26'nın üstüne çıkmış ve 2006-2007'de yaklaşık % 30'a ulaşmıştır.⁸⁰

Küresel krizin temelinde yatan likitide sorunu finansal kurumlar tarafından sağlanan kolay krediler neticesinde ortaya çıkmış, hem ABD'yi hem de diğer ülkelerdeki yatırımcıları derinden etkilemiştir.⁸¹

2.2.1.2. Menkul Kıymetleştirme

Birincil piyasa ürünü olan mortgage kredilerinin ikincil piyasada işlem görmesine aracılık eden menkul kıymetleştirme süreci, gayrimenkul üzerine ipotek konulduktan sonra banka tarafından gayrimenkul bedeli karşılığında menkul kıymet ihraç edilmesi üzerine kuruludur.⁸²

Erdönmez'e göre; "menkul kıymetleştirme, likit olmayan aktiflerin ihraç edilebilecek ve sermaye piyasalarında alım satım yapılabilecek menkul kıymete dönüştürülmesidir. Bu kapsamdaki aktifler arasında ikametgah amaçlı ipotekler, otomobil kredileri, kredi kartı alacakları ve kira ödemeleri yer almaktadır".⁸³

Bu sistem sayesinde, mortgage kredisi kullanan tarafın faiz gideri, menkul kıymetleştirme sonucunda ortaya çıkan menkul kıymeti elinde bulunduran tarafa faiz geliri olarak yansımaktadır. Bu süreçte finansal aracı kuruluşlar bir taraftan bilançodaki faiz riskini dağıtmakta diğer taraftan aracılık ve komisyon geliri elde etmektedir.⁸⁴

Menkul kıymetleştirme ile birlikte; yatırımcılar yüksek getiri imkanı yakalamakta, finansman giderleri azalmakta, firmaların sermaye yapıları

⁸⁰ İlker Parasız, **Finansal Krizin Güven Krizine Dönüşmesi Küresel Kriz**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009, s. 49.

⁸¹ Fatma Ebru Kama, "2008 Global Finansal Krizi ve Kobi'lere Etkisi", İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 4.

⁸² Demir vd., **a.g.e.**, s. 6.

⁸³ Pelin Ataman Erdönmez, "Aktif Menkul Kıymetleştirme", Türkiye Bankalar Birliği, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 57, 2006, s. 75.

⁸⁴ Demir vd., **a.g.e.**, s. 6.

güçlenmekte, şirketler için önemli bir likitide kaynağı oluşmakta, aktif ve pasif dengesizliklerini giderilmekte, düşük maliyetli fon kaynağı sağlanmaktadır.⁸⁵

Karmaşık ve yanlış fiyatlandırılmış varlığa dayalı menkul kıymet çıkarılması finansal piyasalarda meydana gelen çöküşün en önemli nedeni olabilir. Mortgage kredi balonunun patlaması kısmen, bankaların söz konusu konutlara dayalı likit olmayan aktiflerini paketleyerek menkul kıymetlere dönüştürülmesi ile ortaya çıkan varlığa dayalı menkul kıymetlerin artmasından kaynaklanmıştır.⁸⁶

Faiz oranlarının düşük olması sebebiyle geleneksel yatırım araçlarındaki düşük getiri, yatırımcıları daha fazla risk almayarak daha fazla getiri kazanmaya yöneltmiştir. Buna paralel olarak, riskli subprime ipotekli konut kredilerinin hacmi artmış ve yüksek riskli kredilerden doğan alacakların önemli bir bölümünde menkul kıymetleştirilmeye başlanmıştır. Bu süreç neticesinde 2001’de 87.1, 2003’de 195 olan tutar her yıl artış göstererek 2006’ da 448.6 milyar dolarlık ipoteğe dayalı menkul kıymet ihraç edilmiştir. 2001’de kullanılan subprime konut kredi tutarının % 46’sı kadar menkul kıymetleştirme yapılmışken, bu oran 2006 yılında % 75’e ulaşmıştır. Yatırımcıların daha yüksek risk karşılığında daha yüksek getiri talep etmeleri ‘teminatl borç senetlerinin’⁸⁷ hacmini de artırmıştır.⁸⁸

Piyasada riskli subprime kredilerle bağlantılı menkul kıymetlere talep arttığından dolayı, ipotekli konut kredisi veren kuruluşlar kredi başvurusunda bulunanların kredi geçmişlerine dikkat etmemeye başlamış bunun sonucunda piyasada zayıf kredi geçmişine sahip borçluların sayısı her geçen gün artmıştır.⁸⁹ Mortgage kredisi veren bir banka kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek kısmen veya tamamen bir yatırım bankasına veya mortgage

⁸⁵ Erdem Alptekin, “Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Yeri”, s.12, (Çevrimiçi) http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/menkul_kymetlestirme_ve_kuresel_finans_kriz_inde_rolu_e_alptekin_26.04.2012%2019-42-41.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2013.

⁸⁶ Öngel ve Kuzu, **a.g.m.**, s. 307.

⁸⁷ Teminatl borç senetleri; teminatl ipotek senedi ile benzer özellikler taşımaktadır. Fakat teminatl ipotek senedinden farklı olarak sadece ipotekli kredilere ve ipoteğe dayalı menkul kıymetlere dayalı olarak değil, bununla birlikte diğer çeşitli varlıklara dayalı olarak ihraç edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Ali Kutlu ve N. Savaş Demirci, “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finans Dergisi**, Sayı: 52., Ekim 2011, s. 124.

⁸⁸ Kutlu ve Demirci, **a.g.m.**, s.123-124.

⁸⁹ **A.e.**, s. 127.

kuruluşuna satmaktadır. Banka tarafından yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerindeki aksama hem kredi veren bankayı hem de menkul kıymeti alan diğer finansal kuruluşu zora sokmakta ve her ikisi için de zarar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu sistem kriz durumunda mali sistemi daha da kırılgan hale getirmektedir. Nitekim, FED Eski Başkanı Greenspan krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını asıl nedenin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ İpoteğe dayalı menkul kıymetler ve onlara dayalı türev kağıtları krizin öncelikli çıkış noktalarını oluşturmaktadır.⁹¹

2.2.1.3. Saydamlık

ABD finansal sistemi içinde çok sayıda finansal kurum ve bu yapıya bağlı çok sayıda otorite yer almaktadır. FED ve FED'e bağlı 12 eyalet merkez bankası bulunduğu düşünülürse, bu büyük sistemi kontrol altında tutmanın da çok zor olacağı söylenebilir. Günümüz finans dünyasının ihtiyacına göre birincil ve ikincil piyasalarda işlem gören yatırımcı ve yatırım aracı sayısının artması ile beraber teminatlandırılmış borç yükümlülükleri, kredi temerrüt swapları, kredi ilişkili borç senetleri, toplam getiri swapları gibi farklı ürünler, anlayışlar ve kurumlar ortaya çıkmıştır.⁹²

Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD'de neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbirleri ile irtibatlı ilişkilere sahiptirler. Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılmasında güçlükler yaşanmaktadır. Sıradan yatırımcılar için her gün değişen, yenileşen ve farklılaşan finansal araçları takip etmek mümkün değildir. Hele de özellikle anlaşılmamak istendiğinde ciddi bir saydamlık sorunu ile karşılaşmaktadır.⁹³ Saydamlık arttıkça, eksik ya da çarpık bilgilenmeden kaynaklı yanlış kararlar alınmayacak, böylece finansal krizler daha az olacaktır.⁹⁴

⁹⁰ Alantar, **a.g.m.**, s. 3.

⁹¹ Alptekin, **a.g.m.**, s. 14.

⁹² Demir vd., **a.g.e.**, s. 23.

⁹³ Alantar, **a.g.m.**, s. 3.

⁹⁴ Müslüme Narin ve Aslı Özer, "Küresel Krizin Reel Sektör Üzerine Etkileri: Türkiye İmalat Sanayi", **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1:**

Ampirik çalışmalar finansal krizle saydamlık eksikliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Saydamlık arttıkça daha az finansal kriz meydana gelmektedir. Bu krizde banka ve brokırıların ne çeşit varlıklara sahip oldukları bu varlıklarının değerlerinin ne olduğu hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf belirlenmemiştir.⁹⁵ Yani genel olarak eksik bilgi sorunu mevcuttur.

2.2.1.4. Derecelendirme Kuruluşları

Mortgage piyasalarında ürünlerin fiyatlaması konusunda en büyük sorumluluk kredi derecelendirme kuruluşlarına aittir. Bu kuruluşlar asimetric bilgiyi engellemek için sistemde yer alırlar. Değerlendirme sonucunda verdikleri kredi notları fiyatlama konusunun temelini oluşturmaktadır. Kredi notları, risk-getiri düzeyinin belirlenmesinde tüm finansal aktörler için referans noktasıdır. ABD’de derecelendirme kuruluşlarının, ürün yerine kurumsal bazda derecelendirme yapmaları sonucunda menkul kıymetleştirme havuzunu oluşturan ürünler yerine bu ürünleri ihraç eden kurumlar derecelendirilmiştir. Bu durum, risklerin saklı kalmasına, ihraç edilen menkul kıymetin gerçek risklilik düzeyinin ortaya konulamamasına neden olmuştur.⁹⁶

Derecelendirme kuruluşları ile ilgili en önemli problem çıkar çatışmasıdır. Bankalarla ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren derecelendirme kuruluşları bu firmalar tarafından finanse edilmektedir.⁹⁷ Yani, gelirleri açısından bankalara bağlı olan derecelendirme kuruluşlarının büyük kar isteği ile risk değerlendirmede kolay puan verme işlevi karşı karşıya gelmiştir.⁹⁸ Bu kuruluşlar, “menkul kıymetleştirme işlemlerinde ve yapılandırılmış ürünlerin kullanımında yaşanan

Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16 Nisan 2010, s. 1096.

⁹⁵ Alantar, **a.g.m.**, s. 3-4.

⁹⁶ Demir vd., **a.g.e.**, s. 9.

⁹⁷ Alantar, **a.g.m.**, s. 4.

⁹⁸ Kevin Rudd, “The Global Financial Crisis”, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.themonthly.com.au/monthly-essays-kevin-rudd-global-financial-crisis--1421>, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2013.

artışla yüksek gelirler elde etme imkanı sağlamışlardır.”⁹⁹ Bu durum derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetlerini azaltmıştır.¹⁰⁰

Öte yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememekte, sorunu bazen kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilmektedirler. Son finansal kriz öncesinde de derecelendirme kuruluşları çok etkin çalışmamıştır.¹⁰¹ Peşin ödemeleri düşük ve kredibilitesi kötü olan subprime mortgage kredilerine dayalı üretilen tahvillere, kredi kaynağının özelliklerine bakılmadan ihraç edilen kuruluşun yapısına göre derecelendirme yapılmıştır. Derecelendirme AAA’dan derecesiz gruba kadar altı kademedен oluşmaktadır. Dayanak varlığın subprime mortgage kredileri olmasına rağmen, bu tahvillerin % 81’ine AAA, % 11’ine AA ve % 4’üne de A olmak üzere toplamda % 96’sına A düzeyinden kredi derece notu verilmiştir. Sonuç olarak, subprime mortgage kredilerine dayalı tahvillerin % 96’ sına A grubu derece verilerek, en baştan sorunlu bir sistemin kurulduğu görülmektedir. Krizin etkisinin hissedilmesiyle beraber kredi derecelendirme kuruluşları ard arda mortgage kredilerine dayalı tahvillerin notunu indirmeye başlamıştır. Diğer taraftan paralarını fonlardan çekmek isteyen yatırımcı sayısında artış meydana gelmiş dolayısıyla bu ürünleri nakde çevirmekte zorlaşmıştır. Aynı kredi derecelendirme kurumlarının bu tahvillere yakın tarihlerde olumlu notlar verirken, bir anda not indirimine gitmesi sistemin sorgulanmasını da beraber getirmiştir. Bu yatırım araçlarının fiyatları oldukça düşmüş ve milyarlarca dolarlık fonlar değerini kaybetmiştir.¹⁰²

2.2.1.5. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar

ABD finans piyasalarında otorite yapısının dağınık olması ve her düzenleyici ve denetleyici otoritenin kendine has düzenleme ve uygulamayı geliştirmesi hukuki yapının karmaşıklaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca, uygulamada olan düzenlemelerin yerel ve merkezi düzenleme olarak ayrılması hukuki yapıyı daha da kompleks bir

⁹⁹ Demir vd., **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰⁰ Narin ve Özer, **a.g.m.**, s. 1097.

¹⁰¹ Esfender Korkmaz ve Arzu Tay, “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011, s. 119.

¹⁰² Demir vd., **a.g.e.**, s. 55-57.

hale getirmiştir. ABD bankacılık sisteminde birincil otorite olan FED, tasarruf kurumları, yabancı bankaların şube ve acentelerini düzenleme ve denetim yetkisini OCC (Para Murakıpları Ofisi-Office of Comptroller of Currency), FDIC (Federal Mevduat Sigorta Kurumu-Federal Deposit Insurance Corporation), OTS (Tasarruf Gözetim Ofisi-Office of Thrift Super Vision) ile birlikte kullanmaktadır. Ulusal bankalar sadece OCC'nin, yatırım bankaları ve holding bankaları sadece FED'in, tasarruf bankaları ile tasarruf ve kredi birlikleri sadece OTC'nin denetimindedir. Bununla birlikte, birincil ve ikincil piyasaları etkisi altına alan mortgage piyasasıyla ilgili FED tarafından oluşturulan merkezi düzenlemeler finansal kurumları bağlayıcı niteliktedir.¹⁰³ Dolayısıyla denetim ve düzenleme yapısının oldukça karmaşık olduğu söylenebilir.

Bu dönemde FED iyi gözlem yapamamış, dolayısıyla değişen risk ortamına karşı önlem almada yeterli olamamıştır.¹⁰⁴ 2007 yılı bahar döneminde FED başkanı yaptığı açıklamada “subprime piyasasından finansal piyasalara ya da diğer piyasalara endişe verecek bir yayılım beklemediklerini” ifade etmiştir.¹⁰⁵ Fakat yayılım gerçekleşmiş hem finansal piyasalar hem de zamanla reel piyasalar bu durumdan etkilenmiş ve küresel anlamda bir kriz meydana gelmiştir. Aslında birçok eyalet aşırı riskli subprime kredileri ile bağımlı menkul kıymetlere karşı önlem almak istemiştir. Fakat bazı büyük bankaların istekleri doğrultusunda, federal yasalar çiğnendiği gerekçesi ile ABD hazinesi bu duruma karşı çıkmıştır.¹⁰⁶

Diğer taraftan, menkul kıymetler piyasasının finansal piyasa içindeki rolünün artması ile birlikte kredi türev gibi yeni finansal araçların kullanımı yaygınlaşmıştır. Ekonominin etkin çalışmasında önemli bir role sahip olan bu piyasaların aşırı büyümesi ve büyümenin artarak devam etmesi bunların denetim otoritelerinin dışında kalmalarına yol açmıştır. Denetim mekanizmasının tam olarak işlevini

¹⁰³ Demir vd., **a.g.e.**, s. 20-24.

¹⁰⁴ Hadiye Aslan, “İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz”, s. 18., (Çevrimiçi) http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yil_Donumu/5309ASLAN-sunus.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2013.

¹⁰⁵ Michel G. Crouhy, Robert A. Jarrow, Stuart M. Trunbull, “The Subprime Credit Crisis of 07”, **The Journal of Derivatives**, Vol: 16, No: 1, Fall 2008, p. 99.

¹⁰⁶ Aslan, **a.g.m.**, s. 17.

yapamaması finansal ve ekonomik anlamda sorunların büyümesine sebep olmuştur.¹⁰⁷

2.3. 2008 Küresel Krizinin Dünya Ekonomilerine Yansımaları

Kriz sonucunda finansal kurumların iflas etmesi ile birlikte halkın finansal kuruluşlara olan güveni azalmıştır. Bu güvensizlikten en fazla etkilenen kurumlar ise, finansal kuruluşların vazgeçilmezlerinden olan bankalardır. Bankaların kredi verme standartlarının ciddi bir şekilde yükselmesi, banka kredilerinin önemli oranda kısıtlanmasına sebep olmuştur. Banka kredilerindeki daralmadan etkilenen sektörlerin başında konut sektörü gelmektedir. Birçok ülkede konut alım-satımı ve konut yatırımlarını durma noktasına getirmiştir. Hisse senetleri ile konut fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşler nedeniyle, krizin etkisinin görüldüğü birçok ülkede hanehalkı servet kaybına uğramıştır. Bu servet kaybı ile birlikte talep daralması meydana gelmiş bu gelişme ile birlikte reel kesim de yaşanan krizden etkilenmiştir. Toplam talepteki daralma ile birlikte üretim ve istihdam azalmış, işsizlik artmış ve birçok ülke ekonomisi deflasyonist bir baskı altına girmiştir.¹⁰⁸

2008 yılında ABD’de başlayan kriz diğer ülkelerin ekonomik performanslarını olumsuz yönde etkilemeyi başarmıştır. Ülkelerin büyüme oranları, istihdam yapıları, yatırım oranları, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı gibi değişkenler krizden etkilenmiştir.¹⁰⁹ Krizin gelişmekte olan ülkelere yansımalarıyla birlikte bu ülkelerin borsalarında değer kayıpları yaşanmış, ülke paraları değer kaybetmiş, yabancı sermaye akımları ve banka borçlanmaları azalmıştır. Gerekli önlemler alınamamış ancak kriz ortaya çıktıktan sonra hükümetler kurtarma paketleri açıklamaya başlamışlardır. 2008 yılında gelişmekte olan 116 ülkenin 94’ünde ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Bu dönemde uluslararası düzeyde yatırımlar azalmış, kredi piyasası küçülmüştür.¹¹⁰

¹⁰⁷ Demir vd., **a.g.e.**, s. 23.

¹⁰⁸ Karabulut, **a.g.m.**, s. 409.

¹⁰⁹ Sadettin Paksoy ve Erdal Alancıoğlu, “Küresel Finansal Krizin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, Haziran 2012, s. 39.

¹¹⁰ Kutlu ve Demirci, **a.g.m.**, s. 129.

Küresel ekonomide görülen daralma eğilimi ile birlikte başta büyüme oranları olmak üzere; istihdam, işsizlik, yatırım, cari açık gibi makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etki yapmıştır.¹¹¹

2.3.1. 2008 Küresel Krizin Büyüme Oranları Üzerine Etkileri

Küresel kriz hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Büyüme oranlarında düşüşler meydana gelmiştir. Küresel krizin büyüme oranları üzerinde nasıl bir etki yaptığı Grafik 1’de görülmektedir. 2007 yılı son çeyreğinde başlayan düşüş 2009 yılından en düşük noktaya ulaşmıştır. Dünya, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için aynı durum sözkonusudur. IMF verilerine göre, dünya ekonomisi gayri safi yurt içi hasıla oranı 2005 yılında % 4.7 iken bu oran 2009 yılında % -0.4’a kadar düşmüştür. 2010 yılında olumlu gelişmeler neticesinde bu oran % 5.2’e ulaşmış, 2011 yılında ise % 3.9’a gerilemiştir. IMF tahmini verilerine göre büyüme oranı artış sürekliliğini koruyamayarak 2015 yılı için % 3.9 olarak gerçekleşecektir. Gelişmiş ülkelerde ise sözkonusu oran 2005 yılı için % 2.8’dır. 2009 yılı itibariyle % -3.4’e düşen oran, 2010 yılında % 3.0’a yükselmiştir. Dünya ekonomisi genel eğilimine paralel olarak gelişmiş ülkelerin büyüme oranlarında da 2011 yılında düşüş meydana gelmiş ve oran % 1.7’ye gerilemiştir. IMF tahmini verilerine göre gelişmiş ülkelerin büyüme oranı 2015 yılında ise % 2.3 olacaktır.

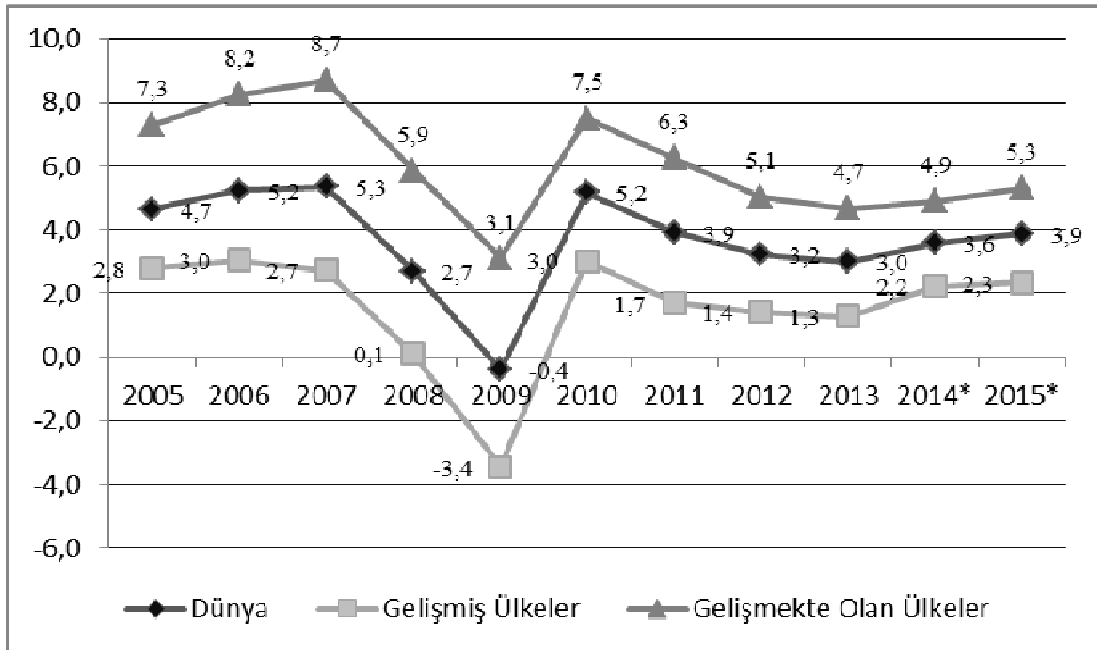
Gelişmiş ülkelere ilişkin büyüme görünümünün zayıflaması ticaret ve finansman kanalıyla gelişmekte olan ülkelere de yansımıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından grafik incelendiğinde ise, benzer bir trend görülmekle birlikte bu grubun büyüme oranları diğerlerine göre daha üst seviyededir. Şöyle ki, 2005 yılında gerçekleşen gayri safi yurt içi hasıla oranı % 7.3 düzeyindedir. Piyasalarda artan güvensizlik nedeniyle sermaye akımlarının yön değiştirmesi ve azalan dış talep nedeniyle ihracat gelirlerinin azalması¹¹² ile gelişmekte olan ülkelerde 2007 yılında

¹¹¹ Karabulut, **a.g.m.**, s. 420.

¹¹² M.Cem Danacı ve Mehtap Ceyhan, “Küresel Finansal Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Krizden Çıkış Politikaları”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16.Nisan 2010, s. 1391.

% 8.7 olan büyüme oranı 2008 yılında % 5.9'a gerilemiştir. Bu oran ekonomik krizin de etkisiyle 2009 yılında % 3.1'e düşmüş, 2010 yılında % 7.5'e yükselmiştir. İzleyen dönemde artan enflasyon baskısını azaltmaya yönelik uygulanan para ve maliye politikaları sonucunda gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin 2010 yılına kıyasla daha yavaş olacağı düşünülmektedir.¹¹³ Nitekim, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme 2011 yılında % 6.3 olarak gerçekleşmiştir. IMF tahmini verilerine göre; 2014 yılında % 4.9, 2015 yılında ise % 5.3 olacaktır.

Grafik 1: Dünya, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Oranları (%), (2005-2015)

Kaynak: IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/data.htm>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.
*Tahmini verileri içermektedir.

Tablo 1'de yer alan G8 ülkelerine ait IMF verileri incelendiğinde yaşanan krizin gayri safi yurt içi hasıla üzerindeki etkileri ülke bazında daha açık bir şekilde görülmektedir. Şöyle ki, her ülkenin gayri safi yurt içi hasılası yaşanan krizden olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla her ülkenin büyüme oranında azalmalar meydana gelmiştir. Şüphesiz ki büyüme oranında meydana gelen azalma her ülke ekonomisi için farklı düzeydedir. Çünkü, her ülkelerin demografik yapısı, ekonomik yapısı ve uygulamış olduğu politikalar farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu ve buna benzer

¹¹³ Konya Ticaret Odası, "Dünya Ekonomisi:2011 yılı Ekonomik Değerlendirmesi", s. 3., (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/d/file/2011-yili-ekonomik-degerlendirmesi.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2013.

değişkenlerin etkisiyle her ülke yaşanan krizden farklı düzeylerde etkilenmiştir.

2006 ve 2007 yılları büyüme oranları kıyaslandığında; 2007 yılında Japonya, Rusya ve İngiltere dışında kalan diğer ülkelerin büyüme oranlarında azalma eğilimi söz konusudur. 2008 yılında ise tüm G8 ülkelerin büyüme oranlarında düşüş görülmektedir. Krizin en etkili olduğu ve kendini tam anlamıyla hissettirdiği yıl ise 2009 yılıdır. Bu dönemde her ülkenin büyüme oranı negatiftir. 2009 yılı için; Kanada % -2.7, Fransa % -2.9, Almanya % -5.1, İtalya % -5.5, Japonya % -5.5, Rusya % -7.8, İngiltere % -5.2, ABD ise % -2.8 büyüme oranına sahiptir.

Kriz etkisini 2009 yılı sonrasında da gösterecektir. 2010 yılında sözkonusu ülke ekonomilerinde bir toparlanma görülmesine karşın daha sonraki yıllarda bu durumun devam etmediği yine bir gerilemenin olduğu görülmektedir. G8 ülkelerine ait 2013 yılı IMF verilerine göre; Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, İngiltere ve ABD büyüme oranları 2005 yılındaki düzeye ulaşamamıştır. Bu durum krizin etkisinin devam edeceğini göstermektedir. Sadece Japonya 2005 yılındaki büyüme oranına ulaşmıştır. Rusya 2005 yılı büyüme oranını 2013'de yakalayamasa bile G8 ülkeleri arasında en hızla büyüyen ülke konumundadır. 2009 yılında % -7.8 olan büyüme oranınının 2010 yılında % 4.5'e yükseldiği görülmektedir. Fakat 2011 ve 2012 de yine büyüme oranı düşüş kaydetmekte ve 2013 yılı itibariyle sözkonusu oran % 1.3'e gerilemektedir.

Tablo 1: G8 Ülkeleri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Oranları (%), (2005-2015)

Yıllar	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	Rusya	İngiltere	ABD
2005	3.2	1.6	0.8	0.9	1.3	6.4	3.2	3.3
2006	2.6	2.4	3.9	2.2	1.7	8.2	2.8	2.7
2007	2.0	2.3	3.4	1.7	2.2	8.5	3.4	1.8
2008	1.2	0.2	0.8	-1.2	-1.0	5.2	-0.8	-0.3
2009	-2.7	-2.9	-5.1	-5.5	-5.5	-7.8	-5.2	-2.8
2010	3.4	2.0	3.8	1.7	4.7	4.5	1.7	2.5
2011	2.5	2.1	3.4	0.5	-0.5	4.3	1.1	1.6
2012	1.7	0.3	0.9	-2.4	1.5	3.4	0.3	2.3
2013	2.0	0.3	0.5	-1.9	1.5	1.3	1.7	2.2
2014*	2.3	0.4	1.4	-0.2	0.9	0.2	3.2	2.1
2015*	2.4	0.9	1.6	0.8	0.8	0.5	2.7	3.0

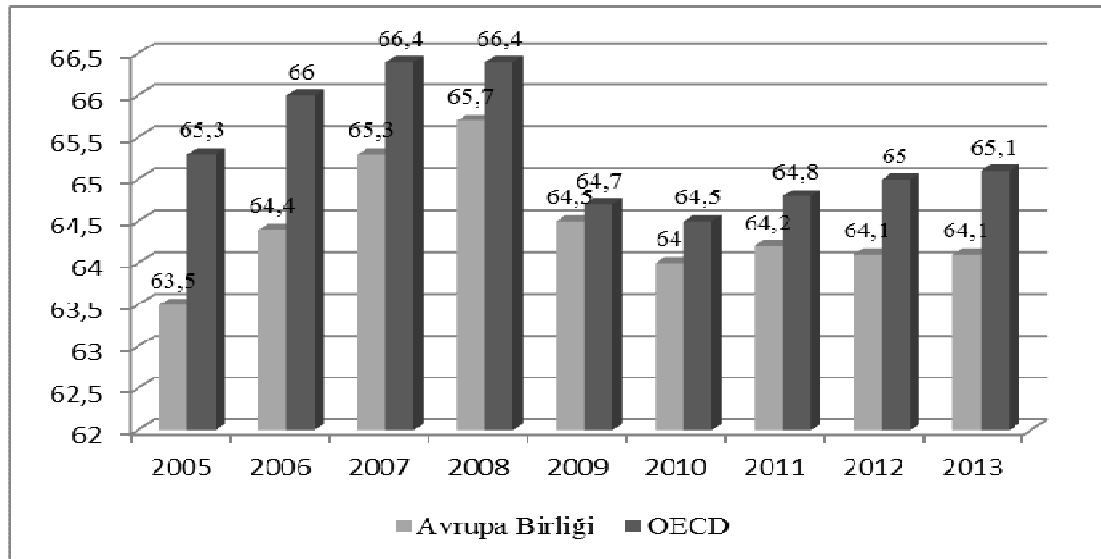
Kaynak: IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/data.htm>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.

*Tahmini verileri içermektedir.

2.3.2. 2008 Küresel Krizinin İstihdam Oranları Üzerine Etkileri

Küresel krizin istihdam oranları üzerindeki etkisi Grafik 2’de görülmektedir. Hem OECD ülkelerinin hem de Avrupa Birliğinde yer alan ülkelerin istihdam oranları krizin etkisi ile 2009 yılı ile itibariyle düşüş kaydetmiştir. Krizin etkisiyle OECD ülkelerinde 2008 yılında % 66.4 olan istihdam oranı 2009 yılında % 64.7’ye gerilemiştir. Benzer durum Avrupa Birliği ülkeleri içinde söz konusudur. 2008 yılında % 65.7 olan oran 2009 yılında % 64.5’e gerilemiştir. İzleyen yıllarda Avrupa Birliği ülkeleri için çok bir gelişme gözlenmemektedir. Sözkonusu ülke grubu için istihdam oranı neredeyse aynı düzeyde seyretmektedir. Fakat, OECD ülkelerinin istihdam oranında 2009 yılı sonrasında az düzeylerde de olsa artışların olduğu gözlenmektedir.

Grafik 2: OECD ile Avrupa Birliği Ülkeleri İstihdam Oranları (%), (2005-2013)

Kaynak: OECD, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

G8 ülkeleri için elde edilen istihdam oranları verileri Tablo 2’de görülmektedir. Veriler incelendiğinde, Almanya dışındaki tüm ülkelerde istihdam oranlarında düşüş meydana geldiği gözlenmektedir. Almanya 2013’e kadar olan süreçte istihdam oranını artırmaya devam etmiştir. Diğer ülkelerin bazıları ise krizin etkisi ile azalan istihdam oranı eski düzeyine getirememiştir. 2008 ve 2013 verileri dikkate alındığında Almanya ve Japonya’nın olumlu bir süreç izlediğini

söyleyebiliriz. Almanya ve Japonya dışındaki ülkelerde artan istihdam oranları gözlenmekte fakat sözkonusu artışlar 2008 yılına ait verilerin düzeyine henüz ulaşamamıştır. Dikkat çeken diğer unsur ise; 2013 yılında İtalya, İngiltere ve Amerika'ya ait istihdam oranı, 2005 yılına kıyasla daha düşük seviyededir. 2005 yılından bu yana sözkonusu ülkelerde 2008 yılına kadar bir iyileşme gözlenmektedir. Fakat 2009 yılı itibariyle istihdam oranının seyri değişmiştir. 2013 yılına ait istihdam oranı düzeyi 2005 yılı düzeyinin altında kalmıştır.

Tablo 2: G8 Ülkeleri İstihdam Oranları (%), (2005-2013)

Yıllar	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	Rusya	İngiltere	ABD
2005	72.4	63.7	65.5	57.5	69.3	66.3	72.7	71.5
2006	72.8	63.6	67.2	58.4	70.0	66.8	72.6	72.0
2007	73.5	64.3	69.0	58.7	70.7	68.5	72.4	71.8
2008	73.6	64.8	70.2	58.7	70.7	68.6	72.7	70.9
2009	71.5	64.0	70.4	58.3	70.0	66.9	70.6	67.6
2010	71.5	63.9	71.2	57.7	70.1	67.3	70.3	66.7
2011	72.0	63.9	72.6	57.8	70.3	68.0	70.4	66.6
2012	72.2	63.9	72.8	56.8	70.6	*	70.1	67.1
2013	72.5	64.1	73.3	55.6	71.7	*	70.8	67.4

Kaynak: OECD, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org>, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2014. * Bu yıllara ait veri bulunmamaktadır.

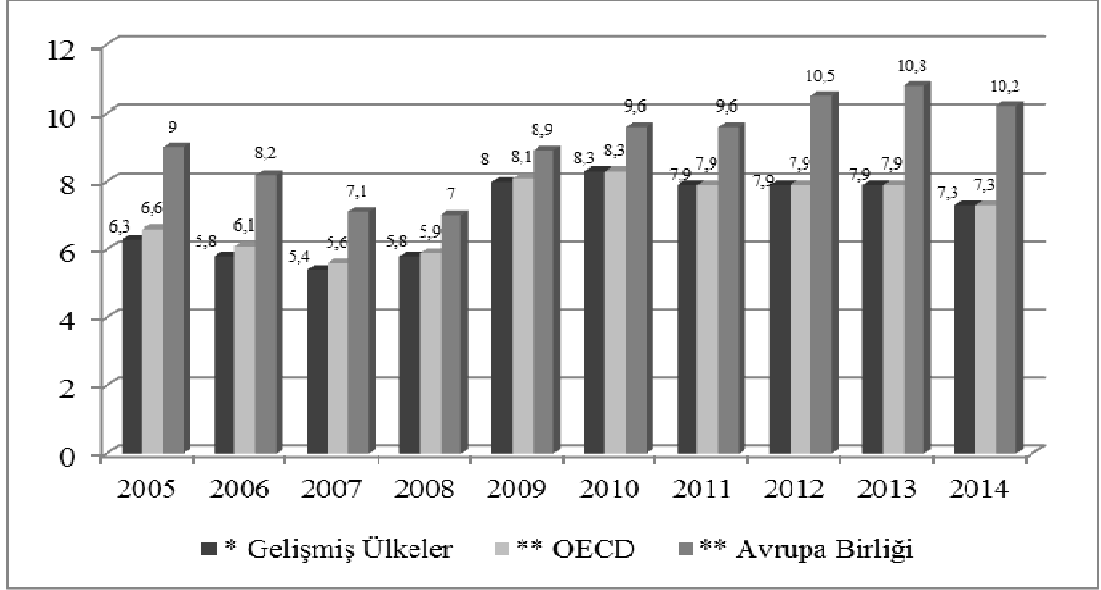
2.3.3. 2008 Küresel Krizin İşsizlik Oranları Üzerine Etkileri

Piyasalardaki güvensizliğin artması yatırımların azalmasına, üretim ve tüketim seviyesinin gerilemesine, dolayısıyla ekonomik büyümenin yavaşlamasına sebep olmuştur.¹¹⁴ Küresel finansal krizin reel ekonomiyide etkilemesi sonucunda krizin yaşandığı ülkelerde istihdam daralmış bunu sonucunda işsizlik artmaya başlamıştır. Grafik 3'de de görüldüğü üzere 2009 yılında söz konusu ülke gruplarında işsizlik oranlarında artış meydana gelmiştir. 2010 yılında küresel düzeyde sağlanan iyileşmeye rağmen işsizlik oranlarında artış gözlenmektedir. Şöyle ki; 2008 yılında işsizlik oranı gelişmiş ülkeler için % 5.8, OECD için % 5.9, Avrupa Birliği için ise % 7'dir. 2009 yılında ülke grupları için işsizlik oranı ise sırasıyla; % 8, % 8.1, % 8.9'dur. 2010 yılında ise işsizlik oranındaki artış devam etmiş, gelişmiş ülkeler için % 8.3, OECD için % 8.3, Avrupa Birliği için % 9.6 olarak tesbit edilmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise işsizlik oranlarında yeterince iyileşme

¹¹⁴ Faruk Akın ve Nalan Ece, "Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdam Üzerindeki Etkileri", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XXVII, Sayı: II, 2009, s. 159.

olmadığı gözlenmektedir. 2013 yılı işsizlik oranı gelişmiş ülkeler için % 7.9, OECD % 7.9'dir. Avrupa Birliği işsizlik oranı ise daha önceki yıllara göre artış göstermiş ve % 10.8'e ulaşmıştır.

Grafik 3: Gelişmiş Ülkeler, OECD, Avrupa Birliği İşsizlik Oranları (%), (2005-2014)

Kaynak: * IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015.; ** OECD, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015.

Tablo 3 G8 ülkelerinin tümünde işsizlik oranının 2009 yılında arttığını göstermektedir. 2009 yılı itibariyle işsizlik oranları; Kanada % 8.3, Fransa % 9.1, Almanya % 7.8, İtalya % 7.8, Japonya % 5.1, Rusya % 8.4, İngiltere % 7.7, ABD % 9.3'dür. İşsizlik oranının en yüksek olduğu ülke % 9.3 ile ABD'dir. Onu % 9.1 işsizlik oranı ile Fransa takip etmektedir. 2010 yılında işsizlik oranlarında artış görülen ülkeler sırası ile Fransa, İtalya, İngiltere ve ABD'dir. 2010 yılını takip eden yıllar itibariye Fransa, İtalya ve İngiltere işsizlik oranlarında bir düşüş gerçekleşmemiş aksine artışlar gözlenmiştir. Bu ülkelerden sadece İngiltere'nin 2013 yılı işsizlik oranında bir azalma söz konusudur. Fransa, İtalya ve İngiltere'nin 2013 yılına ait işsizlik oranları sırası ile % 10.3, % 12.2 ve % 7.6'dır.

Finans sektöründen başlayıp reel kesime doğru yayılan küresel kriz; üretim, tüketim ve finans alanlarında ortaya çıkan sıkıntılar nedeniyle birbirini besleyerek bir

kısır döngü oluşturmuştur.¹¹⁵ Dünyanın bütün ülkelerinin ekonomilerinde meydana gelen daralma ile birlikte ABD ve Avrupa ülkelerinin işgücü piyasası bu durumdan etkilenmiş ve işsizlik oranları artış göstermiştir. Büyüme hızının düşmesi, konut sektörü gibi lokomotif sektörlerde yatırımların durma noktasına gelmesi işsizliğin artmasına neden olmuştur.¹¹⁶ Gelişmiş ülkelerde işsizliğin kalıcı hale gelme sorunu karar alıcılar için önemli bir sosyal risk unsurudur.

Tablo 3: G8 Ülkeleri İşsizlik Oranları (%), (2005-2015)

Yıllar	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	Rusya	İngiltere	ABD
2005	6.8	8.9	11.3	7.7	4.4	7.6	4.8	5.1
2006	6.3	8.9	10.2	6.8	4.1	7.2	5.5	4.6
2007	6.1	8.0	8.7	6.1	3.8	6.1	5.4	4.6
2008	6.2	7.5	7.5	6.8	4.0	6.3	5.7	5.8
2009	8.3	9.1	7.8	7.8	5.1	8.4	7.7	9.3
2010	8.0	9.3	7.1	8.4	5.0	7.3	7.9	9.6
2011	7.4	9.2	6.0	8.4	4.6	6.5	8.1	8.9
2012	7.3	9.8	5.5	10.7	4.3	5.5	8.0	8.1
2013	7.1	10.3	5.3	12.2	4.0	5.5	7.6	7.4
2014*	7.0	10.0	5.3	12.6	3.7	5.6	6.3	6.3
2015*	6.9	10.0	5.3	11.9	3.8	6.5	5.8	5.9

Kaynak: IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/data.htm>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.

2.4. Türkiye Dışındaki Ülkelerde 2008 Küresel Krize Karşı Uygulanan Politikalar

Küresel finansal krizden çıkış için uygulanan politikalar; genel olarak para politikaları, maliye politikaları, uluslararası kurumların yeniden yapılandırılması ve devlet müdahaleleri olarak sıralanabilir.¹¹⁷ ABD’de başlayan kriz kısa zamanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Krizden çıkış için uygulanan politikaların zamanlaması ve boyutu ülkeden ülkeye göre değişiklik göstermesine rağmen genel olarak benzer para, maliye ve finansman politikalarından oluşmaktadır.¹¹⁸ Yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında finansal sisteme olan güveninin tekrar artırılması için ABD ve Avrupa’da merkez bankaları ve hükümetleri

¹¹⁵ Birol Karakurt, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, s. 168.

¹¹⁶ Karabulut, **a.g.m.**, s. 413.

¹¹⁷ Ahmet Hamdi Zekey, “Krizden Çıkış İçin Politikalar: Yeşil Ekonomik Düzen”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16 Nisan 2010., s. 1242.

¹¹⁸ Danacı ve Ceyhan, **a.g.m.**, s. 1385.

tarafından çok sayıda önlem alınmaya çalışılmıştır.¹¹⁹ Örneğin; İzlanda Finansal Denetleme Dairesi, likitide problemi bulunan Straumar Burduras Bankasına el koymuş ve bankanın tüm ticari faaliyetlerini durdurmuştur. İngiltere'nin en büyük bankası Llyods devletin kontrolüne geçmiştir. Romanya, Uluslararası Para Fonu ile 17,5 milyar dolar tutarında iki yıllık bir stand-by anlaşması imzalamıştır. İspanya Merkez Bankası, mevduat bankası Caja Castilla La Mancha'ya el koyarak 9 milyon euroluk borcuna devlet garantisi verdiğini ifade etmiştir. IMF Sırbistan ile 3 milyar euro büyüklüğünde ve 27 ay sürecek bir kredi programı için anlaşmaya varmıştır. Meksika IMF'e kredi arayışı içerisinde olduğunu bildirmiştir. Japonya'da 75 milyar euroluk bir teşvik paketi açıklanmıştır.¹²⁰ Krizin etkisini hissettirdiği her ülke kendi şartlarına göre önlemler almış krizin etkilerini gidermeye çalışmışlardır.

Kriz sürecinde ülkelerin hükümetleri ile uluslararası kuruluşlar krizin yarattığı güvensizliği, belirsizliği, talep, arz ve istihdam üzerindeki olumsuz etkileri uygulamaya koydukları politikalar yardımıyla azaltmaya çalışmışlardır.¹²¹ Bu nedenle küresel krizin yol açtığı tahribatı önlemede hem para politikaları hem de maliye politikaları uygulanmaya koyulmuştur. Para politikalarının yeterli olmadığını ortaya çıkması sonucu birçok ülkede harcama artırıcı mali paketler açıklanmıştır. Bu önlemler iki grupta incelenebilir. Finansal dalgalanmaları önlemeye yönelik olarak; krizin ilk aşamasında ortaya çıkan birinci grup önlemler, likitide problemi yaşayan veya iflasın eşiğinde olan finansal kuruluşların desteklenmesini amaçlamıştır. 2008 yılının son çeyreğinde küresel krizin finans sektöründen reel kesime yayılmaya başlaması ile birlikte uygulamaya konan ikinci grup önlemlerin temel hedefi ise, özel sektörün yatırım ve tüketim harcamalarında yaşanan daralmanın neden olduğu şiddetli talep daralmasını telafi etmek olmuştur.¹²²

2007 yılında önce ABD'de sonra gelişmiş ülkelerdeki finansal piyasalarda başlayıp, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren tüm dünyaya yayılan ekonomik

¹¹⁹ Erdönmez, **a.g.m.**, s. 85.

¹²⁰ Pelin Erdönmez, "Uluslararası Finansal Kriz Karşısında Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi (15 Şubat - 15 Haziran 2009)", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 69, 2009, s. 86-88.

¹²¹ Fahri Solak ve Ercan Sarıdoğan, "Küresel İktisadi Krizin Türk Cumhuriyetleri'ne Etkileri", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 1, 2011, s. 95.

¹²² Barış Çınar vd., **Ekonomi Notları: Küresel Kriz ve Politika Uygulamaları**, Ankara, TCMB, Sayı: 2010-12, Ağustos 2010, s. 8.

krizin etkilerini azaltılabilmesi için 2008 yılının son çeyreğinden itibaren uygulanmaya konulan makro ekonomik destek programları ile 2009 yılı Nisan ayında gerçekleştirilen G20¹²³ zirvesi sonrası alınan kararların ekonomik aktivite üzerindeki olumlu etkileri yukarıda da açıklandığı üzere 2010 yılı verilerine yansımıştır fakat aynı oranda iyileşme diğer yıllarda devam edememiştir. Bu da küresel ekonomiye ilişkin sorunların kalıcı olarak giderilmesinin uzun zaman alacağını göstermektedir.¹²⁴ 2 Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirilen G20 zirvesinde alınan önemli kararlar; mali genişleme ile mali sürdürülebilirlik arasındaki dengenin sağlanarak ekonomik teşvik önlemlerinin gecikmeksizin uygulanması, küresel finansal piyasaların düzenlenmesi ve denetimlerinin güçlendirilmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması, IMF'in gündeminin ve kaynaklarının güçlendirilmesi şeklinde sıralanabilir.¹²⁵

2.4.1. Para ve Finansman Politikaları

Para politikası, para arzı, faiz oranı, kredi hacmi gibi değişkenlerin kullanılarak başta fiyat istikrarı olmak üzere belirlenen makro amaçların gerçekleştirilmesine dönük bir politikadır. Ekonomide resesyonist eğilimler görüldüğünde para arzını genişletici ve faiz oranlarını düşürücü yönde politikalar hayata geçirilerek “gevşek para politikası” ya da enflasyonla mücadele amacıyla para arzının daraltılması ve yüksek faiz oranlarının desteklenmesi yoluyla “daraltıcı para politikası” izlenebilmektedir.¹²⁶

“Bir ekonomide parasal yetki kurumu parasal tabanı ve parasal çoğaltanı/çarpanı etkileyerek para arzını istediği yönde değiştirebilmektedir”.¹²⁷

¹²³ G20 ülkelerini ABD, İngiltere, Japonya, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye ve Avrupa Birliği Komisyonu oluşturuyor. (Çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25003326/>, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2013.

¹²⁴ Serdar Öztürk ve Ali Sözdemir, “Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-2: Küresel Değişim ve Demokratikleşme Bildiriler Kitabı**, Editör: Selma Karatepe vd., Malatya, 19-20 Nisan 2012, ss. 2159-2160.

¹²⁵ Hülya Soylu, “Global Krize Karşı Politika Önlemleri ve Türkiye”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 157, Temmuz-Aralık 2009, s. 261.

¹²⁶ Osman Z. Orhan ve Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, İstanbul, 2. Basım, Avcı Ofset, 2006, s. 421-423.

¹²⁷ Suna Simla Sarpkaya, “Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası

“Ekonomideki para miktarı faiz oranlarını ve faiz oranları da ekonomiyi etkilemektedir. Merkez Bankaları kriz dönemlerinde özellikle piyasadaki para arzını değiştirerek faiz oranlarının kendiliğinden dengeye gelmesini beklemek yerine doğrudan faiz oranını belirleyebilmektedirler”.¹²⁸ Merkez Bankalarının belirlediği faiz oranları bankaların ve diğer finans kuruluşlarının kendi müşterileri için belirledikleri faiz oranlarını, verdikleri kredi miktarını, hisse senedi ve bono fiyatları ile döviz kurunu ve bekleyişleri etkilemektedir.¹²⁹ Krizle karşılaşan ülkelerin büyük çoğunluğunda Merkez Bankaları likitide ve ödeme gücünü çeken finansal kurumların sorunlarına çözüm bulabilmek için olağanüstü likitide pompalamışlar ve faiz oranlarını düşürerek ekonomideki talep daralmasını aşmaya çalışmışlardır.¹³⁰ Dünyada pek çok ülke koordineli olarak eşanlı faiz indirme politikası uygulamıştır.¹³¹ Gelişmiş ülkelerde uygulanan faiz indirimi sonucunda faizler sıfıra yakın bir değere sahip olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ise 2008 yılının sonuna kadar ani sermaye çıkışı ve yerli paranın değer kaybı kaygısı ile temkinli para politikası izlemiş fakat küresel çalkantı nedeni ile kredi olanaklarının daralması sonucunda Aralık ayından itibaren faiz oranlarını hızlı bir şekilde indirmeye başlamışlardır.¹³²

Bu gelişmelerin yanı sıra finansal sektöre doğrudan destek sağlamak amacıyla da alışılmadık tedbirlere başvurulmuştur. Finansal piyasalara olan güvenin sağlanması amacıyla hükümetler finansal kuruluşlardan likit olmayan varlıkları satın almış ve önemli ölçüde kredi imkanı sağlamıştır.¹³³ Piyasalarda likitide olmaması ve sermaye eksikliğine karşın önlemler alınması gerekmiş bu kapsamda mevduat garantileri artırılmış, açığa satış yasaklanmış ya da sınırlandırılmıştır.¹³⁴ Açığa satış; yatırımcının fiyatların düşeceği beklentisi ile ödünç aldığı bir menkul kıymetin

Araçları”, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 58.

¹²⁸ **A.e.**, s. 61.

¹²⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), **Enflasyon**, 2004, s. 9.

¹³⁰ Pelin Ataman Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 68, 2009, s. 86.

¹³¹ Abdulkadir Buluş ve Esra Kabaklı, “1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 19, 2010, s. 15.

¹³² Danacı ve Ceyhan, **a.g.m.**, s. 1394.

¹³³ **A.e.**, s. 1395.

¹³⁴ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **a.g.m.**, s. 89.

satışını yapmasıdır. Aslında elinde mevcut olmayan bir aracın satılması sözkonusudur. Fakat beklentinin gerçekleşmesi durumunda aynı aracı daha ucuza elde eder. Ucuz fiyata satın aldığı aynı aracı ödünç aldığı tarafa geri vererek aradaki fiyat farkından kazanç elde etmektedir.¹³⁵ Kriz döneminde açığa satışa ilişkin kısıtlamaların arttığı görülmektedir. Bu kısıtlamalar kalıcı veya geçici olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁶

Fakat bu önlemlere rağmen piyasalara olan güven yeterince sağlanamamıştır. Bunun üzerine, ülkelerin bankalararası borçlanmalarının yeniden başlamasını sağlamak ve bankaların sermayelendirilmesine yönelik olarak kurtarma paketi oluşturulmuştur. Bu paket kapsamında ilk olarak ipotekli konut kredisine ilişkin aktifler satın alınmış birkaç hafta sonra ise bankalara sermaye enjeksiyonu¹³⁷ yapılmıştır. Para piyasasının işleyişini sağlamak ve bankalara erişimin kısıtlanmaması için hükümetler banka borçlarına garanti getirdiklerini açıklamışlardır. Ayrıca bazı ülkeler konut sektörünün iyileşmesini sağlamak için ipotekli konut kredisi tahvilleri almışlardır.¹³⁸

Toksik varlıklar, değeri önemli ölçüde düşen, bir piyasası olmayan, böylece de elinde bulundurana bir getiri sağlamayan bazı finansal varlıklar için kullanılan terimdir. Bu varlıklar, 2007 finansal krizinde önemli rol oynamıştır. ABD Hazine Bakanı Timothy Geithner, piyasadaki aksaklıkları giderebilmek ve tekrar güven ortamını oluşturabilmek amacıyla toksik varlıklara yönelik bir plan açıklamıştır. Açıklanan plana göre; kredi krizinin temelinde yatan toksik varlıkların satın alınması için özel yatırımcılar teşvik edilecektir. ABD hazinesi de özel yatırımcılarla beraber hareket edecektir. Özel yatırımcıların teşvik için FED ve Federal Tasarruf Sigorta Fonu aracılığıyla düşük faizli kredi ve garantiler sağlanarak özel finansman olanakları sağlanmıştır.¹³⁹

¹³⁵ Gökben Altaş, “Açığa Satış”, **Sermaye Piyasasında Gündem**, Sayı: 101, Ocak 2011, s. 8.

¹³⁶ **A.e.**, s. 20.

¹³⁷ Finansal kurumların bilançolarının nakit ve menkul kıymetlerle aktif, özkaynaklar nedeniyle pasif tarafını güçlendirmeye yöneliktir. Bazı ülkeler hisse senedi alacaklarını açıklarken bazı ülkeler de mali durumu zayıflayan kurumların birleşmelerini teşvik etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **a.g.m.**, s. 89.

¹³⁸ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s. 89.

¹³⁹ Luke Mullins, “Tim Geithner's Toxic-Asset Plan: 8 Things You Need to Know”, (Çevrimiçi)

Tablo 4’de krize karşı G8 ülkeleri tarafından alınan önlemler görülmektedir. Tablo 4 incelendiğinde, Rusya dışındaki tüm ülkeler piyasadaki talebi canlandırmak için faiz oranlarında değişiklik yapmıştır. Aynı şekilde yine Rusya hariç tüm ülkeler, finansal piyasalara yönelik olarak açığa satış işlemleri ile ilgili önlemler almıştır. G8 ülkelerin tümü piyasaya likitide enjeksiyonu¹⁴⁰ yapmış ve banka kredi borçlarına devlet garantisi vermiştir. Kanada ve Japonya dışında ki diğer G8 ülke hükümetleri mevduat garantisinin artırılması ile bankaların yeniden sermayelendirilmesi önlem araçlarını kullanarak finansal piyasaları iyileştirmeye çalışmışlardır. ABD ve İngiltere’de ise toksik varlıkların alınmasına ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 4: G8 Ülkelerinin Krize Karşı Uyguladığı Para ve Finansman Politikaları

	Para Politikası Araçları	Finansal Sisteme İlişkin Kriz Önlem Araçları						
	Faiz Oranı Değişikliği	Mevduat Garantisinin Artırılması	Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi	Likitide Enjeksiyonu	Banka Kredi Borçlarına Devlet Garantisi Verilmesi	İpotekli Konut Kredisi Tahvillerinin Alınması	Açığa Satışın Yasaklanması	Toksik Varlıkların Alınması
ABD	X	X	X	X	X	X	X	X
Kanada	X			X	X	X	X	
İngiltere	X	X	X	X	X	X	X	X
Almanya	X	X	X	X	X		X	
Fransa	X	X	X	X	X		X	
İtalya	X	X	X	X	X		X	
Rusya		X	X	X	X			
Japonya	X			X	X		X	

Kaynak: Pelin Ataman Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 68, 2009, s.101.’ deki tablo yardımıyla hazırlanmıştır.

2.4.2. Maliye Politikaları

Küresel krizin neden olduğu şiddetli ekonomik daralmaya yönelik olarak bir çok ülke para politikaları yanı sıra maliye politikası da uygulamak durumunda kalmıştır. Bu politikalar aracılığı ile mali canlandırmalar yaratılarak kısa dönemde toplam talep uyarılmakta ve ekonomik aktiviteler desteklenmektedir. Doğru zamanda uygulanan mali canlandırma paketi sayesinde üretimdeki düşüş engellenmeye çalışılmaktadır. Para politikalarının yetersiz kalması sonucunda ekonomiyi

<http://money.usnews.com/money/personal-finance/real-estate/articles/2009/03/23/tim-geithners-toxic-asset-plan-8-things-you-need-to-know>, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2013.

¹⁴⁰ Bankacılık sistemine likidite enjeksiyonları çeşitli şekillerde yapılmıştır. Merkez bankaları düzenli ihalelerle likidite sunmuşlar ve/veya teminat olarak kabul edilen aktiflerin kapsamını genişletmişlerdir. Ayrıca, ABD Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası ve küçük ülke ekonomileri arasında karşılıklı swap kolaylığı anlaşmalarıyla da likidite sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **a.g.m.**, s. 90.

canlandırmaya yönelik maliye politikası araçları uygulamaya konulmuştur. Bu durum, piyasa ve araçları yerine kamu gücü kullanılarak krizden çıkılmaya çalışıldığını göstermektedir.¹⁴¹

Uygulanan mali yardım paketleri genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır.¹⁴²

- Firmalara dönük mali yardımlar: Şirketlere vergi indirimleri ya da sübvansiyonlar yoluyla yapılan yardımlardan oluşmaktadır.
- Tüketicilere dönük mali yardımlar: Tüketicilere vergi indirimleri ya da sosyal güvenlik programları yoluyla yardım etmeyi planlamaktadır. Vergi indirimleri doğrudan gelir vergisi indirimleri şeklinde yapıldığı gibi, belli bazı ürünlerin satış vergilerinin indirilmesi şeklinde de yapılmaktadır.
- Altyapı yatırımlarına yapılan harcamalar: İleride yapılması planlanan yatırımları öne çekerek ya da mevcut altyapı yatırımlarını artırarak düşen talebi canlandırmak amacıyla yapılmaktadır.

Çoğu ülke para ve maliye politikası önlemlerini birlikte ve birbirini destekler biçimde uygulamıştır. Krizle mücadele eden ekonomiler maliye politikası uygularken genellikle kamu harcamalarını geçici süreler için artırmış, buna karşılık vergi indirimlerine herhangi bir süre sınırı koymamayı tercih etmişlerdir. G8 ülkelerinde uygulanan maliye politika önlemleri de ülkeden ülkeye göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin; Kanada, Fransa, Almanya ya doğrudan doğruya merkezi hükümet eliyle ya da yerel yönetimlere aktardıkları paralarla başta ulaştırma olmak üzere altyapı yatırımlarını artırmışlar. Rusya, İngiltere, ABD ise işsizlik sigortası ödemelerini artırmıştır. Almanya ve Kanada ülkeleri ise emeklilere ve dar gelirlilere yapılan ödemeleri yükseltmişlerdir. Almanya ve Rusya stratejik sektörler destek sağlamaya yönelmiş; Almanya ile İngiltere ise çevreye saygılı teknolojileri desteklemeyi tercih etmişlerdir. Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve

¹⁴¹ Karakurt, **a.g.m.**, s. 167-168.

¹⁴² TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Sayı: 8, Mayıs 2009, s. 5-6.

ABD gelir vergisinde ve dolaylı vergilerde indirim yapmışlar. Kanada kurumlar vergisinde doğrudan indirime gitmiş, Fransa yatırım teşviklerini yükseltmiştir.¹⁴³

Her ülkenin uygulamaya koyduğu canlandırma paketi büyüklüğü ülkeden ülkeye göre farklılık göstermektedir. Örneğin; Kanada'nın uygulamaya koyduğu canlandırma paketi 40 milyar Kanada doları iken; Japonya'nın 2009 yılında kabul ettiği mali canlandırma paketi ise yaklaşık 10 trilyon yendir.¹⁴⁴ 2008 yılında Fransa tarafından uygulama koyulan kurtarma paketi maliyeti 360 milyar eurodur.¹⁴⁵

Tablo 5'de G8 ülkelerinin aldığı mali canlandırma paketlerinin tahmini maliyetlerinin gayri safi yurt içi hasılarına oranları yer almaktadır. 2008 yılında sadece ABD, Japonya ve İngiltere'nin krize karşı önlem aldıkları görülmektedir. Alınan mali önlemlerin tahmini maliyetlerinin gayri safi yurt içi hasılaya oranı sırasıyla; % 1.1, % 0.3, % 0.2'dir. 2009 ve 2010 yılında ise tüm G8 ülkeleri önlem aldığı görülmektedir.

Tablo 5: G8 Ülkelerinin Aldığı Mali Önlemlerin Tahmini Maliyetleri (GSYİH'ya Oran,%), (2008-2010)

Ülkeler	2008	2009	2010
Kanada	0.0	1.9	1.7
Fransa	0.0	0.7	0.8
Almanya	0.0	1.6	2.0
İtalya	0.0	0.2	0.1
Japonya	0.3	2.4	1.8
Rusya	0.0	4.1	1.3
İngiltere	0.2	1.5	0.0
ABD	1.1	2.0	1.8

Kaynak: IMF, *Fiscal Implication of The Global Economic and Financial Crisis*, 2009, s. 15., (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0913.pdf>, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2013.

2.5. 2008 Küresel Krizinin Türkiye Ekonomisine Yansıması

2007 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan 2008-2010 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Programın makro ekonomik hedefleri;

¹⁴³ Mahfi Eğilmez, Krizde Öteki Ülkeler Ne Yapıyor?, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikalyazar&articleid=925696>, 2009, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2013.

¹⁴⁴ Adem Korkmaz vd., "Küresel Ekonomik Krizde Dünyada ve Türkiye'de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar: Başarılı ve Başarısız Ülkeler", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, s.115.

¹⁴⁵ Parasız, a.g.e., s. 121.

“Ekonomide sağlanan güven ve istikrarı korumak, ekonomik büyümeyi yüksek ve sürdürülebilir kılmak, istihdamı artırmak, cari açığa sürdürülebilir nitelik kazandırmak, cari açığın sağlam kaynaklarla finanse edilmesini sağlamak, enflasyon oranını daha da aşağı çekmektir” şeklinde sıralanmaktadır.¹⁴⁶ Bu hedeflere paralel ekonomi politikaları yıl içinde uygulanmış fakat küresel anlamda etkili olan krizin etkileri özellikle 2008 yılının son çeyreğinde Türkiye’de de hissedilmeye başlanmıştır. Dünyada yaşanan finansal kriz, küreselleşmenin sonucu olarak gelişmiş ekonomileri etkilediği kadar Türkiye’yi de etkilemiştir. 2008 küresel krizi tüm dünya ile hem ticari hem de finansal bağları bulunan Türkiye ekonomisini temelde dört farklı kanaldan etkileyerek makroekonomik dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etki yaratan bu kanallar “dış talepte azalma”, “dış kredi azalması”, “iç kredi daralması”, “ekonomiye duyulan güvenin azalması” şeklinde sıralanabilir.¹⁴⁷ Yani bu süreçte finansman kanalları daralmış, iç ve dış talep de büyük oranda durmuştur.¹⁴⁸ Krizin etkisiyle büyüme oranı düşerken, işsizlik büyük ölçüde artmıştır. Ülke ekonomisinde imalat sektörü diğer sektörler göre daha fazla etkilenmiş dolayısıyla üretim, kapasite kullanım oranı ve istihdam önemli ölçüde düşmüştür. Kriz sonucunda toplam ihracat ile imalat sanayi ihracatında azalışlar meydana gelmiştir. Kısacası Türkiye ekonomisi krizden etkilenmiş üretim ve refah kaybına uğramıştır.¹⁴⁹ Ayrıca yabancı sermaye girişlerindeki daralmalar döviz kurlarındaki dalgalanmaları beraberinde getirerek kırılgan ve dalgalı bir finansal yapıyı beraberinde getirmiş ve IMKB 100 endeksinde sert düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Uzun yıllar sonra 2009 yılında ilk kez enflasyon oranlarının çift haneli rakamlara ulaşması krizin Türkiye ekonomisindeki etkilerinin birer göstergesidir.¹⁵⁰

Türkiye’nin küresel krizden etkilenme sürecini gösteren Şekil 2

¹⁴⁶ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Orta Vadeli Program (2008-2010)**, Ankara, 2007, s. 4.

¹⁴⁷ Osman Nuri Aras, "Son Ekonomik Krizin Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesine Etkisi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, s. 99.

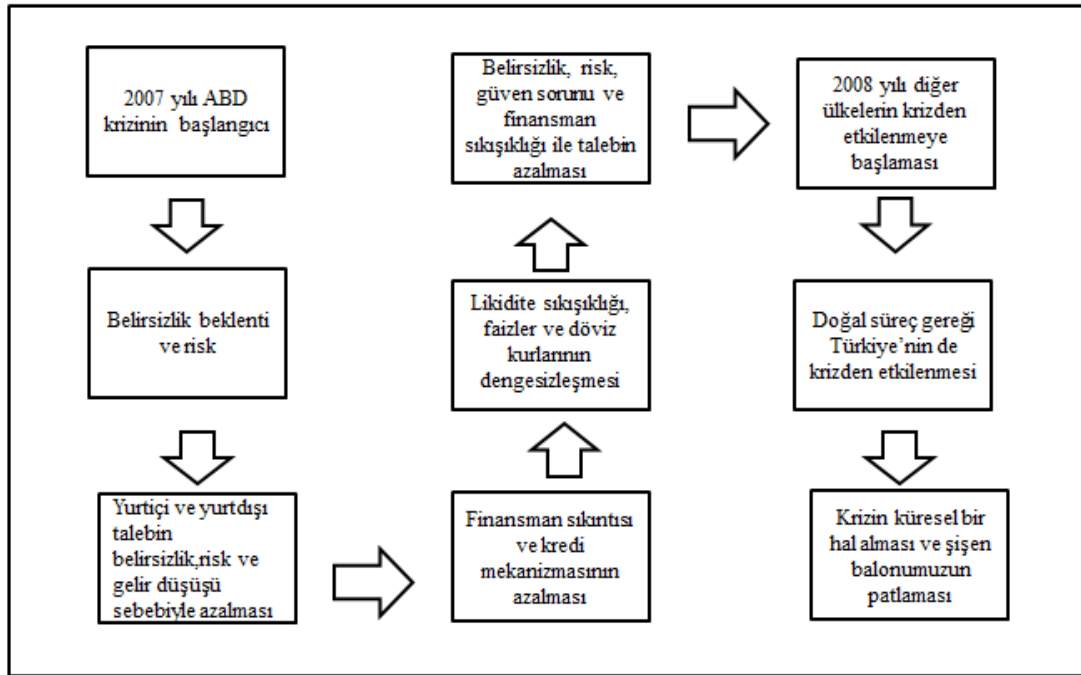
¹⁴⁸ MÜSİAD, **2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz Yeni Dersler**, Editor: İbrahim Öztürk, İstanbul MÜSİAD Araştırma Raporları Sayı: 59, Haziran 2009, s. 20.

¹⁴⁹ Narin ve Özer, **a.g.m.**, s. 1104-1109.

¹⁵⁰ CihanYılmaz ve Ünzüle Kurt, “Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Reel Daralma ve Cari İşlemler Hesabı İlişkisi”, **1-2.Ekim.2012 II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Yönetim-Ticaret-Siyaset Bildiriler Kitabı**, Kahramanmaraş, Şubat 2013, s. 304.

incelendiğinde; küresel finansal piyasalarda artan belirsizlik ve risk beklentilerin olumsuzlaşmasına yol açarak iktisadi birimlerin riski göze alma isteklerini azaltmış, küresel likidite sıkışıklığına yol açmıştır. Likidite sıkışıklığı durumunda kaçınılmaz olarak sorunlu hale gelen finansal piyasaların sorunu, özellikle 2009 yılının ilk çeyreğiyle birlikte reel sektöre de aksetmiştir. Bu durumda reel sektör, hem küresel kredi koşullarındaki bozulma, hem de küresel talepteki daralma yüzünden büyük zarara uğramıştır. Talebin daralması üretimi azaltmıştır. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler istihdamı da olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan reel sektör, ödeyemediği krediler dolayısıyla finansal sektörü tekrar olumsuz etkilemiş, böylece bir kısır döngü başgöstermiştir.¹⁵¹

Şekil 2: Türkiye'nin Küresel Krizden Etkilenme Süreci

Kaynak: Müslüme Narin ve Aslı Özer, "Küresel Krizin Reel Sektör Üzerine Etkileri: Türkiye İmalat Sanayi", **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16 Nisan 2010, s. 1105.

Küresel ekonomik faaliyette görülen yavaşlama Türkiye ekonomisini etkilemiş, yaşanan olumsuz gelişmeler ülkenin hem reel sektörünü hem de yatırımlarını etkilemiştir. Türkiye'de GSYİH büyüme oranları 2008 yılından itibaren

¹⁵¹ Narin ve Özer, **a.g.m.**, s.1104-1105.

belirgin bir şekilde yavaşlama eğilimine girmiştir.

Ekonomik faaliyetlerde yaşanan daralmanın temel sebebi ihracata dayalı üretim yapan sanayi sektöründe meydana gelen küçülme olduğu söylenebilir. Bu sektörde meydana gelen daralma, tarım dışı istihdamdaki bozulmayı hızlandırmış ve iş gücüne katılım oranlarındaki belirgin artışın da etkisiyle işsizlik oranlarında sert artışlar yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵² Tablo 6 Türkiye'nin GSYİH, istihdam ve işsizlik oranlarında meydana gelen değişimleri yıllar itibariyle göstermektedir.

Tablo 6: Türkiye'nin GSYİH, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%), (2005-2015)

Yıllar	GSYİH (%)	İşsizlik (%)	İstihdam (%)
2005	8.4	9.5	44.6
2006	6.9	9	44.6
2007	4.7	9.2	44.7
2008	0.7	10	44.9
2009	-4.8	13	44.2
2010	9.2	11.1	46.3
2011	8.8	9.1	48.4
2012	2.1	8.4	48.9
2013	4.1	9	49.5
2014	3*	9.4*	--
2015	3*	9.9*	--

Kaynak: IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/index.htm>, 2 Aralık 2014., OECD, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STLABOUR>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.
* IMF tahmini verilerini içermektedir.

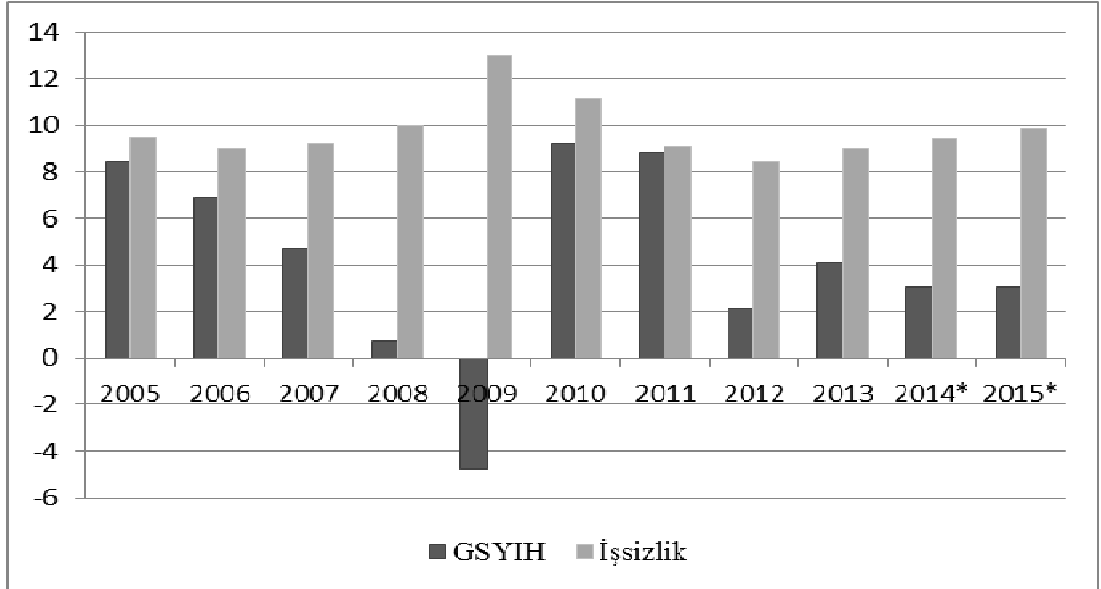
Tablo 6 incelendiğinde; 2007 yılında % 9.2 seviyesinde olan işsizlik oranının 2009 yılında % 13'e ulaştığı görülmektedir. İstihdam oranların da sözkonusu dönemde azalma eğilimindedir. Şöyle ki; 2008'de % 44.9 olan istihdam oranı 2009 yılında % 44.2'ye gerilemiştir. İzleyen dönemde az düzeyde de olsa artışlar gözlenmiştir. İstihdam oranı; 2010 yılında % 46.3, 2011 yılında % 48.4, 2012 yılında % 48.9 ve son olarak 2013 yılında % 49.5 düzeyine ulaşmıştır. İşsizlik oranı ise; 2010 yılında toparlanmaya başlamış ve % 11.1'e gerilemiştir. 2012 yılında ise işsizlik oranı % 8.4'e kadar gerilemiştir. Fakat 2013 yılında işsizlik oranlarında yine artış gözükmemektedir. 2013 yılı itibariyle işsizlik oranı % 9 olmuştur. GSYİH için ise benzer bir tablo sözkonusudur. 2007 yılında % 4.7 olan büyüme oranı 2008 yılında % 0.7 seviyesine gerilemiş, daha sonraki 2009 yılında ise negatif seviyelere inerek % -4.8 olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında toparlanma süreci yaşayan

¹⁵² Serdar Öztürk ve Bekir Gövdere, "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2010, s. 387.

GSYIH sırasıyla % 9.2, % 8.8 düzeyinde seyretmiştir. 2010 yılında büyümede görülen hızlı yükseliş ile birlikte işsizlik ve İstihdam oranlarında da bir iyileşme gözlenmektedir. Fakat 2012 yılında büyüme oranında düşüş meydana gelmiştir. Şöyle ki 2012 büyüme % 2.1 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4’de Türkiye’nin büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişki görülmektedir. Ekonomik büyümenin azalmaya başladığı dönemlerde işsizlik oranı artış göstermektedir. Özellikle krizin etkisini gösterdiği 2009 yılında işsizlik oranında belirgin bir artış görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye’nin GSYIH ve İşsizlik Oranları (%), (2005-2015)

Kaynak: IMF, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/index.htm>, 2 Aralık 2014. * Tahmini verileri içermektedir.

2.6. Türkiye’de 2008 Küresel Krizine Karşı Uygulanan Politikalar

Türkiye’nin küresel kriz sürecinde pozisyonu, önceden edindiği tecrübeler nedeniyle biraz farklı olmuştur. Ülkemizin 1994 ve 2000-2001 yıllarında yaşadığı kriz tecrübeleri sonucunda alınan tedbirler neticesinde Türkiye ekonomisi finans kesimi küresel krize karşı direnç göstermiştir. Fakat ekonominin reel kesimi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.¹⁵³ Yaşanan krizler sonucunda uygulamaya konulan yeni reformlarla gerçekleştirilen sıkı denetim ve gözetimle Türk finans sektörü güçlü

¹⁵³ Aras, a.g.m., s.100.

sermaye yapısına sahip olmuştur. Güçlü sermaye yapısına sahip olan Türk finans sektörü son yaşanan krizden görece olarak daha az etkilenmiş aynı zamanda karlılık düzeylerini arttırabilmişlerdir.¹⁵⁴

Daha öncede ifade edildiği üzere 2000-2001 ekonomik krizi sonrası “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuştur. Uygulama konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın amacı; ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamı sağlamak, rekabet gücünü geliştirerek ekonomik büyüme, yatırım ve istihdamı artırarak refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmektir. Bu amaç doğrultusunda yapısal yenilemeler ile yasal düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. Bu düzenlemeler; “mali sektörün yeniden yapılandırılması”, “devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi”, “ekonomide etkinliğin artırılması”, “sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi” şeklinde sıralanabilir. Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması mali piyasaların ve reel sektörün istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır.¹⁵⁵ Finans sektörünün sıhhati için, gerçekleştirilen reformlara paralel olarak fiyat istikrarı para politikasının önceliği haline getirilmiş bu kapsamda 2002 yılından itibaren örtük, 2006 yılından itibaren ise açık şekilde enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanmaya başlanılmıştır.¹⁵⁶

Fiyat istikrarı, bireylerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade etmektedir. Fiyat istikrarı, Türkiye’de ekonomik istikrarın olmazsa olmaz koşuludur. Merkez Bankası’nın temel hedefi ise fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Fiyat istikrarının sağlanması ekonomik istikrarı beraberinde getirecek, yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme artışı oluşmasına yol açarak halkın yaşam kalitesini

¹⁵⁴ Ramazan Akbulut, “Son Yaşanan Küresel Finansal Kriz ve Türk Finans Sektörü Üzerine Etkileri”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Mayıs 2010, s. 66.

¹⁵⁵ TCMB, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, s.13., (Çevrimiçi) http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2013.

¹⁵⁶ Fikret Kartal, “Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Para Politikasının Görünümü”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Sayı: 91., Nisan 2011, s. 97.

yükseltecektir. Bu hedefe ulaşmak için kısa vadeli faiz oranları araç olarak kullanılmaktadır.¹⁵⁷

Kriz döneminde dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de makroekonomik dengede bozulmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de resesyona karşı mücadelede hem maliye hem de para politikaları uygulamaya konulmuştur.¹⁵⁸ Uygulanmaya konulan para ve maliye politikaları uluslararası sistemik kriz riskini azaltmış, ekonomik daralmanın hız kaybetmesini sağlamış ve finansal piyasalar üzerindeki baskıyı da hafifletmiştir.¹⁵⁹ Aynı zamanda istihdamı artırmaya işsizliği azaltmaya yönelik tedbirlerde alınmıştır.

2.6.1. Para Politikaları

Küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi azaltabilmek amacıyla alınan önlemler Tablo 7’de görülmektedir. Buna göre uygulanan para politikası araçları; faiz indirimleri, zorunlu karşılık oranlarında değişiklik, döviz kuru müdahalesidir. Finansal sektöre ilişkin alınan önlem ise likitide enjeksiyonudur.

Tablo 7: Türkiye’nin 2008 Krizine Karşı Uyguladığı Para ve Finansman Politikaları

	Para Politikası Araçları			Finansal Sisteme İlişkin Kriz
	Faiz İndirimi	Zorunlu Karşılık Oranlarında Değişiklik	Döviz Kuru Müdahalesi	Önlem Araçları
Türkiye	X	X	X	Likitide Enjeksiyonu

Kaynak: Pelin Ataman Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 68, 2009, s.101.’ deki tablo yardımıyla hazırlanmıştır.

Yakın geçmişte yaşanan 2001 krizinin ardından “bankacılık sistemine ilişkin düzenleme ve denetlemenin tavizsiz bir şekilde uygulanması bankaların sermaye yeterliliği ve özellikle yabancı para cinsi likidite rasyolarına getirilen düzenlemeler, diğer birçok gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sistemine kıyasla Türk bankacılık

¹⁵⁷ TCMB, **Enflasyon**, s. 11-12.

¹⁵⁸ Zafer Yükseler, **Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumlu**, TCMB, 2009, s. 20-27.

¹⁵⁹ Kutlu ve Demirci, **a.g.m.**, s. 131.

sektörünün şoklara karşı dayanıklılığını arttırmıştır.”¹⁶⁰

Finansal sistemin sağlam yapısı ve risk primindeki bozulmanın görece olarak sınırlı kalması yaşanan kriz sürecinde para politikasının hareket alanını genişletmiştir.¹⁶¹

2008 yılı son çeyreğinden itibaren TCMB, bankacılık sisteminin sağlam temellere dayanmış olmasının verdiği destek ile bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını süratli bir şekilde aşağı çekerken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izleyerek kredi piyasasındaki tıkanıklığın giderilmesini hedeflemiştir.¹⁶² Buna paralel olarak MB gecelik borçlanma faiz oranlarında hızlı sayılabilecek bir faiz indirimine gitmiştir. Tablo 8’de görüldüğü üzere Merkez Bankası 23 Ekim 2008 tarihinde % 16.75 düzeyinde olan borçlanma faizini 20 Kasım 2008 tarihinde % 16.25’e, borç verme faizini ise % 19.75’den % 18.75’e düşürmüştür. Kasım 2008 tarihi itibarıyla faiz oranları indirim süreci başlatılmış ve 20 Şubat 2009 tarihi itibarıyla borçlanma faiz oranı % 11.5 ve borç verme faiz oranı ise % 14 olarak belirlenmiştir. 17 Aralık 2010 yılında ise borçlanma faiz oranı % 1.5’e kadar düşürülmüştür. Bu dönemde borç verme faiz oranı ise % 9 düzeyindedir. Merkez Bankası piyasada iyileşmeyi sağlamak aynı zamanda krizin reel ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla faiz oranını indirme politikası uygulamıştır.

Faiz oranlarında yapılan değişim ekonomiyi farklı kanallardan etkileyebilmektedir. Faiz oranlarındaki değişiklikler ekonomideki finansman koşullarını ve beklentileri etkilemektedir. Aynı zamanda faiz oranlarında meydana gelen değişiklikler kurları ve hisse senedi gibi diğer varlık fiyatlarını da değiştirir. Faiz oranları ve finansal varlık fiyatlarındaki bu değişimler hanehalkı ve firmaların tasarruf, harcama ve yatırım kararlarını etkiler. Örneğin, faiz oranlarının düşmesi firmaların tüketim ve yatırım için kredi kullanma isteğini artıracak, hanehalkının tasarruftan ziyade tüketime yönelmesine neden olacaktır. Ayrıca, faiz oranlarının

¹⁶⁰ Serdar Öztürk, Ali Sözdemir, Özlem Ülger, “Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye’nin Para Politikaları Üzerine Etkileri”, **International Conference On Eurasian Economies 2012**, Kazakistan, 11-12 October 2012, s.303., (Çevrimiçi) <http://www.eecon.info/papers/536.pdf>, Erişim Tarihi: 8 Nisan 2013.

¹⁶¹ Aras, **a.g.m.**, s. 101.

¹⁶² Çınar vd., **a.g.m.**, s. 8.

düşmesi bazı borçluların kredilerini geri ödeme kolaylığı yaratacak ve böylece bankaların kredi kullandırma isteği artacak, dolayısıyla kredi arzı da artmış olacaktır.¹⁶³ Böylelikle bankalar daha düşük faizle ve daha fazla ihtiyaç, konut ya da taşıt kredisi gibi tüketici kredileri verebilirler. Bunun sonucunda tüketim harcamaları artış gösterir, tüketim mallarına olan talep artar. Talebin artması üretim miktarını artıracaktır. Diğer yandan bankalar kaynak sıkıntısı çeken işletmelere de daha ucuza kredi sağlayabilirler. Kaynak bulabilen işletmeler de daha fazla yatırım yapabilir ve üretim kapasitelerini büyütebilirler.¹⁶⁴

Tablo 8: Türkiye Ekonomisi Faiz Oranları Değişimi (%), (2008- 2013)

TCMB FAİZ ORANLARI (%) GECELİK(O/ N)			TCMB FAİZ ORANLARI (%) GECELİK (O/N)		
Tarih	BORÇ ALMA	BORÇ VERME	Tarih	BORÇ ALMA	BORÇ VERME
23.10.08	16.75	19.75	17.09.10	6.25	8.75
20.11.08	16.25	18.75	15.10.10	5.75	8.75
19.12.08	15	17.5	12.11.10	1.75	8.75
16.01.09	13	15.5	17.12.10	1.5	9
20.02.09	11.5	14	05.08.11	5	9
20.03.09	10.5	13	21.10.11	5	12.5
17.04.09	9.75	12.25	22.02.12	5	11.5
15.05.09	9.25	11.75	19.09.12	5	10
17.06.09	8.75	11.25	19.10.12	5	9.5
17.07.09	8.25	10.75	21.11.12	5	9
19.08.09	7.75	10.25	23.01.13	4.75	8.75
18.09.09	7.25	9.75	20.02.13	4.5	8.5
16.10.09	6.75	9.25	27.03.13	4.5	7.5
20.11.09	6.5	9	17.04.13	4	7

Kaynak: TCMB, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/pgm/faiz/gecelik.htm> Erişim Tarihi: 30 Nisan 2013.

Merkez Bankası Ekim 2008 tarihinden itibaren uluslararası piyasalardaki belirsizlikler ortadan kalkıncaya kadar kendi nezdindeki döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerin yeniden başlanmasına karar vermiştir. Buna paralel olarak döviz depo piyasasında işlem limitlerini iki kat artırarak 10,8 milyar dolara yükseltmiştir. Kasım 2008 tarihinden itibaren ise döviz depo piyasasında TCMB'dan

¹⁶³ Fazilet Çavuşoğlu, "Para Politikası Faiz Oranlarından Mevduat ve Kredi Faiz Oranlarına Geçişkenlik: Türkiye Örneği", TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Haziran 2010, s. 6., (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/faziletçavusoglu.pdf>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2013.

¹⁶⁴ Sarpkaya, **a.g.e.**, s. 92.

yapılacak borçlanmaların vadesini bir haftadan bir aya çıkarmıştır. Döviz faiz oranları yeniden belirlenmiştir. Daha önce % 10 olarak belirlenen borç verme faiz oranları dolar için % 7, euro için % 9'a düşürülmüştür. Diğer taraftan, bankaların likidite durumlarını daha da güçlendirmek ve likiditenin sistemde kalmasını sağlamak amacıyla 16 Ekim 2008 tarihinden başlamak üzere döviz alım ihalelerine ara verilmiş, 24 Ekim 2008 tarihinde ise günlük 50 milyon ABD doları tutarında döviz satım ihalelerine başlanmıştır. Küresel piyasalardaki olumlu gelişmelerin etkisiyle 30 Ekim 2008 tarihinde döviz satım ihalelerinin durdurulmasına karar verilmiştir.¹⁶⁵

TCMB'sı 5 Aralık 2008 tarihinde zorunlu karşılıklarla ilgili basın açıklaması yaparak krizi önlemeye yönelik ek bir tedbir daha almıştır. Buna göre, halihazırda % 11 olan yabancı para zorunlu karşılık oranı 2 puan azaltılarak % 9 düzeyine indirilmiştir. Yapılan bu indirimlerle beraber bankacılık sistemine 2,5 milyar ABD doları ek döviz likitesi sağlanmıştır. Yapılan açıklamada uluslararası piyasa sorunlarının ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini sınırlamak için, küresel kredi piyasalarındaki gelişmelerin niteliğine göre gerektiği takdirde ilave Türk Lirası ve döviz likitesi önlemleri alınabileceği ifade edilmiştir. Yani, küresel kredi piyasalarındaki sorunların derinleşmesi halinde yabancı para zorunlu karşılık oranında tekrar indirim yapılabileceği gibi, uluslararası piyasalardaki iyileşmelere bağlı olarak döviz likiditesine ilişkin sorunların ortadan kalkması halinde bu oranın artırılması da söz konusu olabilecektir.¹⁶⁶

Merkez Bankası tarafından Türk parası ve döviz likitesine ilişkin alınan önlemler ile küresel piyasalarda risk algılamasındaki olumlu gelişmeler neticesinde kredilerde sınırlı da olsa bir toparlanma gözlenmiştir. Bu dönemde 16 Ekim 2009'da TCMB tarafından ikinci bir basın açıklaması yapılmıştır. Buna göre; aracılık maliyetlerini azaltmak ve piyasada kalıcı likitide sağlamak için, % 6 olan Türk parası zorunlu karşılık oranı 1 puan azaltılarak % 5 düzeyine indirilmiştir. Türk parası zorunlu karşılık oranında yapılan bu indirimle bankacılık sistemine yaklaşık 3,3

¹⁶⁵ TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Sayı: 7, Kasım 2008, s. 62.

¹⁶⁶ TCMB, Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 2008-63, 2008, (Çevirmici) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2008/DUY2008-63.htm>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

milyar TL kalıcı likidite sağlanmıştır. Ayrıca yapılan açıklamada, zorunlu karşılık oranı, likidite koşulları ve kredi piyasası gelişmelerinin izleyeceği seyre bağlı olarak gerekli görüldüğünde her iki yönde de düzenleme yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁶⁷

2010 Nisan ve Temmuz aylarında TCMB tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda yabancı para zorunlu karşılık oranları piyasada yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde kademeli olarak arttırılmıştır. Eylül 2010 tarihinde yapılan açıklamada yabancı para zorunlu karşılık oranları % 11'e yükseltilmiştir. Aynı tarihli açıklamada % 5'e indirililen Türk parası zorunlu karşılık oranı 0.5 puan arttırılarak % 5.5'e çıkarılmıştır.¹⁶⁸

Merkez Bankası yaşanan gelişmelere paralel olarak zorunlu karşılık oranlarını azaltarak ya da tam tersi arttırarak önlem almaktadır. Gelişmeler doğrultusunda ve Türkiye ekonomisini etkileyen diğer değişkenleri de dikkate alarak belirli aralıklarla yeni kararlar alıp uygulamaktadır. TCMB kriz döneminin başlangıcı 2008 yılı itibariyle krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini önleyebilmek için diğer politika araçları yanında zorunlu karşılık oranları ile ilgili olarak 33 adet basın açıklaması yaparak aldığı kararları kamuoyuyla paylaşmıştır.¹⁶⁹

Türkiye'de finans sektörüne sermaye aktarımı veya sorunlu finansal varlıkların alımı yönünde bir paket açılmasına ihtiyaç duyulmamış ve kamunun üstlendiği yüklerin tamamı reel sektörü desteklemeye yönelik kullanılmıştır. Çünkü, Türkiye 2001 yılında yaşanan krizde benzer bir paketi uygulamış ve takip eden yıllarda finansal sektöre ilişkin basiretli bir gözetim ve düzenleme politikasını uygulamıştır.¹⁷⁰

Türkiye'de bankaların bilânçolarında karmaşık türev ürünlerinin ve sorunlu varlıkların bulunmaması, güçlü sermaye yeterlilik oranları, hem yerel hem de yabancı para cinsi likidite oranlarının yüksek olması finansal sistemimizin dış

¹⁶⁷ TCMB, Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 2009-51, 2009, (Çevirmiş) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2009/DUY2009-51.htm>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

¹⁶⁸ TCMB, Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 2010-51, 2010, (Çevirmiş) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2009/DUY2010.51.htm>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

¹⁶⁹TCMB, (Çevirmiş) http://www.tcmb.gov.tr/yeni/ppeni/disponibilite_yeni.html, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

¹⁷⁰ Çınar vd, **a.g.m.**, s. 9.

şoklara direnç göstermesine olanak sağlamıştır.¹⁷¹

2.6.2. Maliye Politikaları

Finansal krizlerin reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek için maliye politikaları uygulanabilmektedir.¹⁷² Maliye politikasının üç temel aracı; “harcama politikası”, “gelirler politikası” ve “borçlanma politikası”dır. Türkiye ekonomisi için krize karşı alınan maliye politikası önlemleri gelirler politikası ve harcama politikasına dayanmaktadır. Gelir ve harcama politika önlemlerinin tercih edilme sebebi ise krizle birlikte artan işsizlik ve azalan kapasite kullanım oranıdır.¹⁷³ Uygulanan esnek maliye politikası ile üretim ve istihdam desteklenmeye çalışılmıştır. 2002–2007 arası dönemde Türkiye’de kamu maliyesinde sağlanan disiplin, kamunun borç yükünü önemli ölçüde azaltmıştır. Bu durum küresel kriz döneminde genişletici mali tedbirler alınmasına imkân vermiştir. “Küresel krizin reel ekonomi üzerindeki etkilerinin güçlü bir şekilde yaşandığı 2009 yılında, iç talebi canlandırmak amacıyla birçok ülke gibi Türkiye’de de kamu harcamalarını arttırıcı mali paketler ile vergi indirimleri ve muafiyetleri uygulamaya konmuş ve çeşitli tedbirler alınmıştır.”¹⁷⁴

Bu çerçevede, “ihracatı desteklemek amacıyla Eximbank’ın ödenmiş sermayesinin artırılması kararlaştırılmış, KOSGEB ve Eximbank tarafından kullanılacak kredi miktarı artırılarak geri ödeme şartları kolaylaştırılmıştır.”¹⁷⁵ Esnaf ve sanatkarların, finansman ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve piyasada yaşanan nakit sıkışıklığının bir ölçüde giderilebilmesi amacıyla, ilk defa imalatçı esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak 26 Kasım 2008 Çarşamba günü 350 milyon TL kredi hacimli Sıfır Faizli İstihdam Endekli Cansuyu Kredisi Desteği programı başlatılmıştır. Toplam 5000 imalatçı esnaf ve sanatkarın yararlandırılması planlanan program uyarınca, imalatçı esnaf ve sanatkar başına sağlanacak azami 25 bin TL

¹⁷¹ A.e., s. 5.

¹⁷² Hayal Ayça Şimşek, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.L.B.F. Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2008, s. 200.

¹⁷³ Ömer Faruk Çolak, “Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?”, **İşveren Dergisi**, Tisk Yayını, Mart 2009, (Çevrimiçi) http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2330&id=109, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

¹⁷⁴ Çınar vd., **a.g.m.**, s. 10.

¹⁷⁵ TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Sayı: 8, s. 26.

kredinin faizi KOSGEB tarafından karşılanacaktır. Programda, kadın girişimcilere de pozitif ayrımcılık yapılarak işletme başına 30 bin TL'ye kadar kredi kullandırılması planlanmıştır.¹⁷⁶

Gelen yoğun talep üzerine, KOSGEB'in bütçe olanakları ve Maliye Bakanlığı'nın sağladığı destekle, aynı program çerçevesinde Sıfır Faizli 2. Cansuyu Kredi Desteği 17 Aralık 2008 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Sıfır Faizli İstihdam Endeksli 2. Cansuyu Kredi Desteği ile 150 milyon TL'lik yeni kredi hacmi oluşturulması planlanmış; bu kapsamda, 1 ile 9 arasında çalışanı olan KOBİ'ler ile imalatçı esnaf ve sanatkarın 25 bin TL'ye kadar, kadın imalatçı esnaf ve sanatkarların ise yine uygulanan pozitif ayrımcılıkla 30 bin TL'ye kadar kredi alabilecekleri belirtilmiştir. 9'dan fazla çalışanı olan KOBİ'ler ise 25 bin TL'lik kredi tabanının üzerine çalışan başına 2 bin TL ek kredi talep edebileceklerdir. Fakat programın üst limiti 100 bin TL olacaktır. KOBİ'ler ile imalatçı esnaf ve sanatkâr, kullanacakları krediyle ilgili tek kuruluş faiz ödemeleri söz konusu olmayıp, kredi faizinin tamamı KOSGEB tarafından karşılanacaktır.¹⁷⁷

Yukarıda bahsi geçen önlemlere ek olarak yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmek amacıyla vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren Varlık Barışı uygulaması hayata geçirilmiştir.¹⁷⁸ TBMM'de kabul edilen ve 21 Kasım 2008 tarihinde Cumhurbaşkanınca onaylanan 5811 sayılı *Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanuna* göre; gerçek ve tüzel kişilerce 1 Ekim 2008 tarihi itibarıyla sahip olunan para, döviz, altın, hisse senedi, tahvil ve diğer menkul kıymetlerin Türkiye'ye getirilmesi halinde yurtdışından getirilen ekonomik varlıkların değeri üzerinden % 2, yurtiçinde beyan edilen varlıkların değerlerinin % 5 oranında bir vergi alınarak kayda girmesi sağlanmaktadır. Taşınır ve taşınmaz malların Türkiye'ye getirilmesi ya da yurtiçindekilerin kayda alınması, yasa gereğince üç ay süreyle uygulanacaktır.¹⁷⁹

Diğer yandan talebi artırabilmek için çeşitli mal gruplarına uygulanan KDV

¹⁷⁶ Sudi Apak ve Güneş Yılmaz, "Türkiye'de Kriz Döneminde Açılan Ekonomik Paket Önlemleri", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 43, Temmuz 2009, s. 16.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 16.

¹⁷⁸ Çınar vd., **a.g.m.**, s. 10.

¹⁷⁹ Resmi Gazete, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

ve ÖTV oranları 3 aylık bir süre için indirilmiştir. Örneğin; yeni konutların satışından alınan % 18 KDV oranı üç ay süreyle sınırlı kalmak şartıyla % 8 olarak belirlenmiştir. Otomotiv firmalarının elindeki mevcut araçlardan alınan ÖTV oranı ile beyaz eşya ve elektronik eşyada uygulanan ÖTV oranı üç ay süreyle indirilmiştir.¹⁸⁰ Yine aynı şekilde talebin canlandırılması ve stokların eritilmesi amacıyla mobilya sektöründe her türlü ev ve ofis mobilyalarında alınan % 18 KDV oranı, 3 ay süreyle % 8'e indirilmiştir. Bilgisayar, bilişim ve büro makineleri ile tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde kullanılan bazı makinelerden alınan % 18 KDV oranı yine 3 ay süreyle % 8'e indirilmiştir. Yatırım ve üretimi canlandırmak amacıyla özellikle KOBİ'lerin kullandığı bazı sanayi ve iş makinelerinden alınan KDV oranında da aynı şekilde 3 ay süreyle indirimle gidilmiş yeni KDV oranı yüzde 8 olarak belirlenmiştir.¹⁸¹ Diğer taraftan özel iletişim vergisi % 15'den % 5'e, yeni ve yüz ölçümü 150 metrekarenin altındaki konutların satışındaki KDV oranı % 18'den % 8'e düşürülmüştür.¹⁸²

Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, istihdamın artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi ve sektörel olarak da kümelenme olgusunun öne çıkartılarak yatırımların teşvik edilmesine yönelik İndirimli Kurumlar Vergisi oranı uygulamasına imkan tanınmıştır.¹⁸³ Tekstil, konfeksiyon ve deri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerden kümelenme anlayışıyla belirlenen illere taşınanlara, vergi yoluyla destek sağlanmıştır.¹⁸⁴

2.6.3. İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler

2008 kriz döneminde işsizliğin artışı önleyebilmek ve istihdamda meydana gelen kayıpları dizginleyebilmek için bir takım tedbirler alınmıştır. Aynı zamanda istihdamı artırmaya yönelik olarak işvereni teşvik eden uygulamalara da yer verilmiştir. Alınan kararların bazıları tüm çalışanları; bazıları ise istihdamda dezavantajlı grubu oluşturan gençleri, kadınları ve özürülleri kapsamaktadır. Bazı

¹⁸⁰ Çolak, **a.g.m.**, s. 2.

¹⁸¹ Apak ve Yılmaz, **a.g.m.**, s. 21.

¹⁸² Özsoylu, Ünlükaplan, Gedik, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁸³ Çolak, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁸⁴ Apak ve Yılmaz, **a.g.m.**, s. 18.

düzenlemeler ile mevcut çalışanların işlerini kaybetmeleri engellenmeye çalışılmış, bazı teşvikler ile de işverenlerin ilave istihdam sağlamaları özendirilmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca, işsizlik ödeneği miktarında artış sağlanmış ve kısa çalışma ödeneği işler hale getirilmiştir.¹⁸⁶

2008 küresel krizinin işgücü piyasalarına olan olumsuz etkisini azaltmak amacıyla 2008 yılından itibaren istihdama yönelik alınan tedbirleri; genç ve kadın istihdamının artırılmasına yönelik sigorta primi işveren payı teşviki, engelli istihdamına yönelik sigorta primi işveren payı teşviki, sigorta primi işveren hissesinde beş puanlık indirim, 5763 sayılı kanun ile istihdamın artırılmasına yönelik işverene sağlanan diğer teşvikler, işsizlik sigortası ve işsizlik sigortası fonu ile ilişkili uygulamalar, toplum yararına çalışma programı, kısa çalışma ödeneği ile ilgili düzenlemeler, ücret garanti fonu ile ilgili düzenlemeler, ilave istihdam yaratan işverene yönelik prim teşviki, yatırım yapan işverene sağlanan sigorta prim teşviki şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

2.6.3.1. Genç ve Kadın İstihdamının Artırılmasına Yönelik Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki

15 Mayıs 2008’de yürürlüğe giren “İstihdam Paketi” olarak anılan *5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun* 20. maddesinde yer alan düzenlemeye göre; bu maddenin yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde işe alınan ve fiilen çalıştırılan, 18-29 yaş arası erkek ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük olan kadınlar için, işverence ödenmesi gereken SSK primi İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır. Buna göre; belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta priminin; birinci yılı için % 100’ü, ikinci yılı için % 80’i, üçüncü yılı için % 60’ı, dördüncü yılı için % 40’ı, beşinci yılı için % 20’si İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır. Bu uygulamanın temel

¹⁸⁵ Hatice Erol ve Abdullah Özdemir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikalarının Etkinliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 2, Haziran 2012, s. 60.

¹⁸⁶ TBMM, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/d24/7/7-25204c.pdf>, s.1., Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

amacı gençlerin ve kadınların istihdamını artırmaktır.¹⁸⁷

5763 sayılı kanun ile 29 Haziran 2009'da biteceği hükme bağlanan kadınların ve gençlerin istihdamına ilişkin teşvikten yararlanma süresi *5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* ile Haziran 2010'a kadar uzatılmıştır.¹⁸⁸

25 Şubat 2011 tarihli kamuoyunda Torba Kanun olarak bilinen *6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile birlikte daha önceden uygulanarak istihdamda artış sağlayan uygulamalar yeniden revize edilmiştir.¹⁸⁹ Söz konusu düzenlemeye göre; 31 Aralık 2015 tarihine kadar işe alınan her bir sigortalı için geçerli olmak üzere, özel sektör işverenlerince işe alınan ve fiilen çalıştırılanların; işe alındıkları tarihten önceki altı aya ilişkin Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen prim ve hizmet belgelerinde kayıtlı sigortalılar dışında olmaları, aynı döneme ilişkin işe alındıkları işyerlerinden bildirilen prim ve hizmet belgelerindeki sigortalı sayısının ortalamasına ilave olmaları, genel ve özel şartları birlikte sağlaması koşuluyla işveren hissesi payı İşsizlik Sigorta Fonundan karşılanacaktır.¹⁹⁰

Bu düzenleme ile “2010 yılı Haziran ayında biten “kadın ve genç çalışan teşviki” tekrar devreye girerken, prime esas kazanç üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin tamamının İŞF'den karşılanması sağlanmıştır. Mesleki ve teknik eğitimi veren orta ve yüksek öğretimi veya İŞKUR tarafından düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenler, cinsiyet ve yaş gruplarına göre değişmek üzere istihdam teşviklerinden yararlanmaktadır. Böylece uygulama süresi biten kadın ve genç çalışanlara yönelik teşvikler yeniden düzenlenmekle kalmayıp mesleki eğitim alıp bunu belgelendiren kişiler açısından da teşvik getirilmiştir.”¹⁹¹

¹⁸⁷ TBMM, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

¹⁸⁸ Erol ve Özdemir, **a.g.m.**, s. 61.

¹⁸⁹ (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/6111_sayili_kanun_www/6111kanun.html, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2014.

¹⁹⁰ (Çevrimiçi) http://www.lebiblyalkin.com.tr/dergi_icerik_p.asp?dicerik_id=245&derg_i_id=101, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

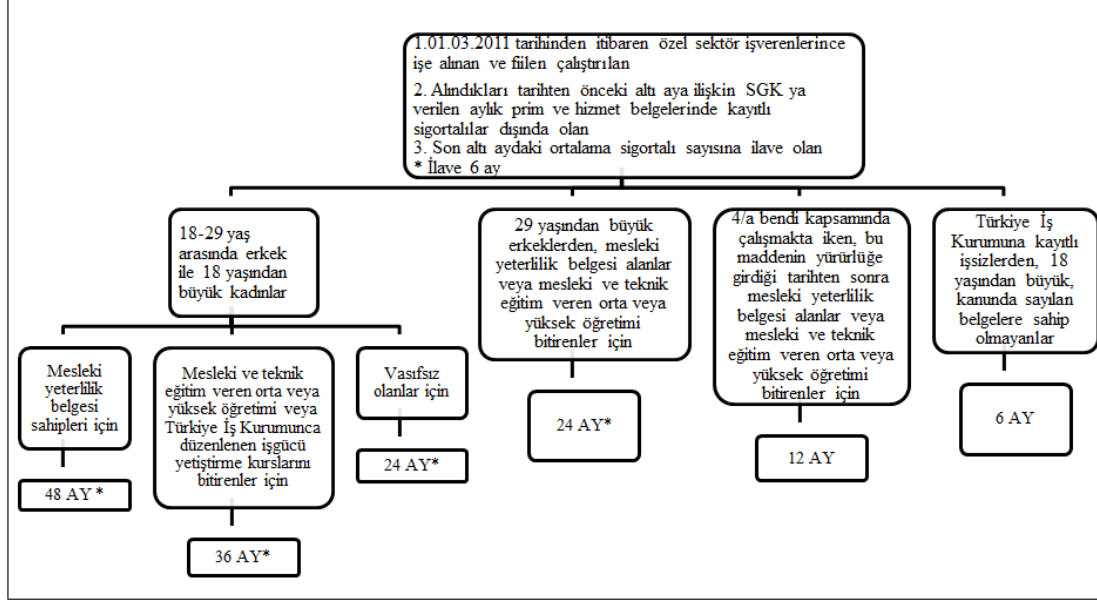
¹⁹¹ Erol ve Özdemir, **a.g.m.**, s. 62.

Sigortalının taşıdığı özelliklere göre teşviğin uygulanma süresi farklılık göstermektedir. Buna göre; yeni işe alınan sigortalının işe giriş tarihi itibarıyla 18-29 yaş arasında erkek ya da 18 yaşından büyük kadın sigortalı olması durumunda bu kişiler; mesleki yeterlik belgesi sahibi ise kırk sekiz ay süreyle; mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yüksek öğretimi veya Türkiye İş Kurumu'na düzenlenen işgücü yetiştirme kursunu bitirmiş ise otuz altı ay süreyle söz konusu teşvikten yararlanabilmektedir. Yaş koşullarını taşımakla beraber sigortalı mesleki yeterlik belgesi sahibi değil ise veya işgücü yetiştirme kursunu bitirmemiş ise yirmi dört ay süreyle teşvikten yararlanabilmektedir. Sigortalı işe giriş tarihi itibarıyla 29 yaşında büyük erkek ise, aynı zamanda mesleki yeterlik belgesi almış veya işgücü yetiştirme kursunu bitirmişse yirmi dört ay süreyle teşvikten yararlanabilmektedir. Sigortalının işe giriş tarihinde 18 yaşından büyük ve Türkiye İş Kurumu'na kayıtlı işsizler arasından işe alınmış olması halinde, yukarıda belirtilen sürelerle ilave altı ay eklenmektedir. Fakat sigortalı işe giriş tarihi itibarıyla 18 yaşından büyük olmasına rağmen, mesleki yeterlilik belgesi almamış veya işgücü yetiştirme kursunu bitirmemiş, buna karşın Türkiye İş Kurumu'na kayıtlı işsizler arasından işe alınmış ise altı ay süre ile teşvikten yararlanabilmektedir.¹⁹² Ayrıca, çalışan sigortalının 01 Mart 2011 ile 31 Aralık 2015 tarihleri arasında mesleki yeterlik belgesini almış veya işgücü yetiştirme kursunu bitirmiş olması durumunda da on iki ay süre ile ilgili teşvikten yararlanılır.¹⁹³ Kadın ve genç çalışan teşviki ile ilgili tüm koşullar Şekil 3'de yer almaktadır.

¹⁹² Umut Topcu, “ 6111 Sayılı Kanun İle Getirilen Sigorta Prim Teşviki Uygulama Esasları”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 104, Mart-Nisan 2011, s. 300-301.

¹⁹³ **A.e.**, s. 301.

Şekil 3: Kadın ve Genç Çalışan Teşviki

Kaynak: SGK, **Sosyal Güvenlik Sisteminde Primler**, Ankara, Sosyal Güvenlik Kurumu Yayın No: 70, Sosyal Güvenlik Bilgi Serisi: 2013/3, Mayıs 2013, s. 48.

Kısaca özetlemek gerekirse 6111 sayılı kanun 01 Mart 2011- 31 Aralık 2015 tarihi arasında işe yeni alınan ile aynı tarih aralığında çalışırken mesleki yeterlilik belgesi almış veya işgücü yetiştirme kursunu bitirmiş kişileri kapsamaktadır. Bakanlar Kurulunca uzatma olmaması durumunda ise sözkonusu düzenlemenin uygulama süresi 31 Aralık 2015 tarihinde sona erecektir.¹⁹⁴

2.6.3.2. Engelli İstihdamına Yönelik Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki

2008 yılında çıkarılan 5763 sayılı kanunun 2. maddesi ile birlikte özel sektör için eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluğu kaldırılmıştır. Ayrıca toplamda % 6 olan zorunlu çalıştırma oranı % 3'e indirilmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesinde yapılan bu değişiklikle eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu kamu kurum ve kuruluşlarının yükümlülüğüne bırakılmıştır. 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerleri için geçerli eski ve yeni zorunlu

¹⁹⁴ Raşit Ulubey, "6111 Sayılı Torba Kanunundaki Düzenlemeyle Birlikte İşsizlik Sigortası Kanununda Yer Alan İstihdam Teşvikine İlişkin Düzenlemeler", **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 104, Mart-Nisan 2011, s. 287.

istihdam oranları Tablo 9’da yer almaktadır.¹⁹⁵

Tablo 9: Özel Sektör İçin Geçerli Eski ve Yeni Zorunlu İstihdam Oranları (%)

	Eski Oran	Yeni Oran
Özürü İşçi Çalıştırma Oranı	%3	%3
Eski Hükümlü Çalıştırma Oranı	%1	-
Terör Mağduru İşçi Çalıştırma Oranı	%2	-
Toplam	%6	%3

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.vergiportali.com/Popup/PrintPage.aspx?Type=content&Id=1956>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

Söz konusu madde kapsamında, çalıştırılan bu kişilerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının Hazine tarafından karşılanması sağlanmıştır.¹⁹⁶ Diğer taraftan, yükümlü olmadıkları halde özürü çalıştıran veya yasal yükümlülük sınırını aşan şekilde özürü çalıştıran işverenlerin sigorta primine ait işveren hisselerinin % 50’si yine Hazine tarafından karşılanacaktır.¹⁹⁷

2.6.3.3. Sigorta Primi İşveren Hissesinde Beş Puanlık İndirim

Beş puanlık prim teşviki, primlerini düzenli ve zamanında ödemeyi teşvik etmek amacıyla işverenlere sağlanan prim indirimidir. 5763 sayılı kanununun 24. maddesine göre; sigortalıların, malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primlerinden, işveren hisselerinin 5 puanlık kısmına isabet eden tutar Hazine tarafından karşılanacaktır. İşveren hisselerine ait primlerin Hazinece karşılanabilmesi için, işverenin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili aylık prim ve hizmet belgelerini yasal süresi içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna vermesi, ayrıca sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hisselerine isabet eden tutarı ile Hazinece karşılanmayan işveren hisselerine ait tutarı yasal süresinde ödemesi gerekmektedir. Bu uygulamanın başlangıç tarihi 10 Temmuz 2008 olarak belirlenmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ (Çevrimiçi) <https://www.vergiportali.com/Popup/PrintPage.aspx?Type=content&Id=1956>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

¹⁹⁶ Erol ve Özdemir, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁹⁷ SGK, **Sosyal Güvenlik Sisteminde Primler**, Ankara, Sosyal Güvenlik Kurumu Yayın No: 70, Sosyal Güvenlik Bilgi Serisi: 2013/3, Mayıs 2013, s.54.

¹⁹⁸ TBMM, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

2.6.3.4. 5763 Sayılı Kanun İle İstihdamın Artırılmasına Yönelik İşverene Sağlanan Diğer Teşvikler

5763 sayılı kanun ile işveren üzerindeki yükümlülüğü azaltmak amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. 500 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin spor tesisi kurma zorunluluğu bulunmakta idi. Bu zorunluluk sözkonusu kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca, 150 ve daha fazla kadın işçi çalıştıran işverenlere anaokulu açma yükümlülüğü yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁹⁹ Alınan bu kararlar, genç ve kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak geliştirilen diğer teşvikleri destekler niteliktedir. Şöyle ki; istihdam edilenlerin sayısında meydana gelen artış işverene ek yükümlülüklerde getirebilmektedir. Bu yükümlülüklerden ikisi yürürlükten kaldırılarak işveren istihdama teşvik edilmeye çalışılmıştır.

2.6.3.5. İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Sigorta Fonu İle İlişkili Uygulamalar

5763 sayılı kanun ile birlikte; işgücü piyasasına yeni girenlerle, işgücü piyasasında daha önce bulunmakla birlikte halen işsiz olanların da aktif istihdam faaliyetleri çerçevesinde, İşsizlik Sigortası²⁰⁰ kapsamına alınması sağlanmıştır.²⁰¹ Öte yandan aynı kanununun 13. maddesinde; işsizlik sigortasının amacının, işsizlik sigortasına yönelik kuralları ve uygulama esaslarını düzenlemek ve kanunda öngörülen hizmetlerin verilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir.²⁰²

İşsizlik sigortasının kullanım alanı genişletilmiş, sigortalı işsizler ile İŞKUR'a kayıtlı diğer işsizlere yönelik iş bulma, danışmanlık hizmetleri, mesleki eğitim, işgücü uyum, toplum yararına çalışma hizmetleri ile, işgücü piyasası

¹⁹⁹ Seyhan Erdoğan, "Küresel Mali ve Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisi ve Türkiye Çalışma Yöntemine Etkileri", s. 28., (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/kuresel_mali_kriz/tr_kuresel_mali_kriz.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

²⁰⁰ İşsizlik sigortasından yararlanabilmek için; kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalmak, hizmet akdinin feshinden önceki son 120 gün içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olmak, son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak, hizmet akdinin feshinden sonraki 30 gün içinde en yakın İŞKUR birimine şahsen ya da elektronik ortamda başvurmak gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

²⁰¹ Erdoğan, a.g.m., s. 28.

²⁰² TBMM, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

araştırma ve planlama çalışmaları, için yapılacak giderlerin, İşsizlik Sigortası Fonu tarafından karşılanmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Bu giderlerin yıllık miktarının, işsizlik sigortası primi olarak bir önceki yıl içinde fona aktarılan Devlet payının % 30'unu geçemeyeceği, ayrıca bu oranı % 50'ye çıkarma yetkisinin ise Bakanlar Kurulu'nda olduğu aynı maddede belirtilmiştir.²⁰³ 15 Haziran 2009 tarihinde bu oran, 2009 ile 2010 yılları için % 50'ye çıkarılmıştır. İŞKUR, kendisine sağlanan bu imkan ile; 2009 ve 2010 yılları için 200.000 kişiyi kapsayacak bir mesleki eğitim programı uygulamıştır. 2009 yılında düzenlenen programlara, 120.000'i erkek, 93.000'i kadın olmak üzere 213.000 kişi katılmıştır. Aktarılan kaynak miktarı ise 2009 yılı için 595 milyon TL'dir.²⁰⁴

Diğer taraftan, 5763 sayılı kanununun 14. maddesi ile birlikte işsizlik sigortasından yararlanmak isteyen kişilere başvuru işlemlerinde kolaylık tanınmıştır. İlgili madde ile "elektronik ortam" ibaresi kanuna eklenmiştir. Bu düzenleme ile birlikte hem kurumun yapacağı işlemler hızlanmış hem de işsizlik sigortasına başvuru yapacak kişilere kuruma elektronik ortam kanalıyla başvurma imkanı tanınmıştır. 2009 yılı itibariyle işsizlik sigortasına başvurarak ödemeye hak kazanan kişi sayısı ile ödenen miktarlar Tablo 10'da yer almaktadır.

²⁰³ Erdoğan, a.g.m., s. 28.

²⁰⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları: Ücretli Emek ve Sermaye**, Editör: Erinç Yeldan ve Ebru Voyvoda, İstanbul, Yordam Kitap, Yordam Kitap:135, 2011, s. 60.

Tablo 10: İşsizlik Sigortasına Hak Kazanan Kişi Sayısı ve Ödeme Miktarları (2009-2014)

Yıllar	Ocak		Haziran		Aralık		Yıllık Toplam Ödenen Miktar (Bin TL)
	Kişi Sayısı	Toplam Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Toplam Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Toplam Ödeme Miktarı (Bin TL)	
2009*	244.349	87.035	306.213	101.561	218.493	74.455	1.114.275
2010*	231.829	79.913	180.117	62.295	170.425	63.096	807.412
2011*	184.199	69.067	165.299	62.129	174.363	71.341	791.051
2012*	196.534	79.770	181.618	75.044	202.923	92.268	966.185
2013**	236.015	108.945	214.846	98.037	243.345	116.214	1.272.486
2014**	260.878	131.838	254.953	127.582	288.992	161.014	1.657.723

Kaynak: * İŞKUR, İşsizlik Sigorta Fonu Bülteni, Aralık 2013, s.1., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.; ** İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2014, s.1., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

2.6.3.6. Toplum Yararına Çalışma Programı

5763 sayılı kanununun 14. maddesinde alınan karar ile birlikte, ülkemizde işsizliğin bireysel ve toplumsal etkilerinin azaltmak amacıyla, aktif istihdam programlarının bir bileşeni olarak, 2009 yılı itibariyle toplum yararına çalışma²⁰⁵ programı uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu programlar ile okulların ve hastanelerin tadilatı, umuma açık parkların düzenlenmesi gibi iş ve hizmet karşılığı işsizlerin kısa süreli istihdamı amaçlanmaktadır. Katılımcılara asgari ücret ödenmekte ve sosyal güvenlik primleri karşılanmaktadır.²⁰⁶ Toplum yararına çalışma programı süresi altı ay belirlenmiş ve herhangi bir uzatmada öngörülmemiştir. 2009 yılından itibaren 81 ilde uygulamaya konulmuştur.²⁰⁷ Başlangıçta sadece 6 ay ve bir defalık uygulanan programın kapsamı daha sonra genişletilmiştir. Şöyle ki; çalışma

²⁰⁵ Toplum yararına çalışma; İşsizliğin yoğun olduğu dönemlerde işsizlerin kısa süreli istihdam ve eğitimini amaçlayan, doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesini sağlayan programlardır. Bu faaliyetler, genellikle ekonomik kriz, özelleştirme, ekonomik yapılanma, doğal afetler ve işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde Kuruma kayıtlı işsizlerin, çalışma yaşamından uzun süre ayrı kalarak maddi sıkıntıya düşmelerini önlemek, çalışma alışkanlık ve disiplinlerini yitirmemelerini, kısa süreli istihdam ve eğitimlerini sağlamak için yürütülürler. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/tycp.aspx>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2013.

²⁰⁶ Halis Yunus Ersöz, Kriz Dönemi İstihdam, (Çevrimiçi) <http://www.istecalisnlar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam/>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2013.

²⁰⁷ Erinç Yeldan, "Küresel Kriz ve Türkiye: Mali Canlandırma Önlemlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkilerinin Makroekonomik Değerlendirilmesi", **Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirmesi**, Ankara, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2010, s.24.

süresi önce 8 ay daha sonra da 9 aya çıkarılmıştır. Diğer taraftan, aynı kurumda en fazla bir kez geçici çalışma şartı kaldırılarak, ikinci bir 9 aylık süre daha tanınmıştır.²⁰⁸ Böylece dokuz aylık program bitince üç ay bekleyen kişi yeni bir programdan daha faydalanabilmektedir. Ayrıca bir katılımcı aynı kurum veya kuruluşla düzenlenen toplum yararına çalışma programından en fazla 18 ay yararlanmaktadır.²⁰⁹ 2013 yılından sonra “toplum yararına çalışma programı” terimi “toplum yararına programlar” olarak değişmeye başlamış²¹⁰ ve bu şekilde kullanımı yaygınlaşmıştır.

2009 yılında 44.628, 2010’da 38.761 kişi toplum yararına çalışma programından yararlanmıştır.²¹¹ Tablo 11’e göre; 2011 yılında toplum yararı çalışma programı sayısı 2.424 iken bu sayının 2012 yılında 5.022 olduğu görülmektedir. Aynı tablodaki katılımcı sayıları incelendiğinde yıllar itibariyle erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısından fazla olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kadın katılımcı sayısının her geçen yıl arttığı, 2011 yılında 13.651 iken 2013 yılında 55.257’ye çıktığı gözlenmektedir. Erkek katılımcı sayısı ise, 2011 yılında 50.434, 2013 yılında ise 141.925’dir.

Tablo 11: Toplum Yararı Çalışma Program ve Katılımcı Sayısı (2011-2013)

Yıllar	Program Sayısı	Katılımcı Sayısı		
		Erkek	Kadın	Toplam
2011	2.424	50.434	13.651	64.085
2012	5.022	144.902	47.096	191.998
2013	4.722	141.925	55.257	197.182

Kaynak: İŞKUR, 2013 Faaliyet Raporu, İŞKUR Yayını, 2013, s. 30.

²⁰⁸ (Çevrimiçi) <http://ekonomi.bugun.com.tr/desifre-oldu-haberi/1256171>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.

²⁰⁹ (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/typ.aspx>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

²¹⁰ M. Engin Sanal, “Bir Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Toplum Yararına Çalışma Programlarının Edirne İlinde 2009-2011 Yılları Arasındaki Uygulaması ve Programlar Bitmeden Ayrılan Kayılımcılara Yönelik Analliz”, **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri**, Sayı: 2, Nisan 2014, s. 6., (Çevrimiçi) http://eunivsite.nku.edu.tr/kullanicidosyaları /413/files/SBM_02_2014.pdf, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.

²¹¹ (Çevrimiçi) http://www.atso.org.tr/yukleme/dosya/6aad5c3402828a91ae40f889_b1ee107e.pdf, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

2.6.3.7. Kısa Çalışma Ödeneği İle İlgili Düzenlemeler

İstihdam paketi adı verilen 5763 sayılı kanun ile birlikte, ekonomik açıdan sıkıntıya düşen işletmelerde, işçi ve işverenin çıkarlarını korumak amacıyla bazı kanun maddelerine düzenleme yapılmıştır. Sözkonusu kanun, kısa çalışma ile ilgili önemli bir değişiklik yapmış ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 65. maddesinde yer alan düzenlemeyi, metinde küçük bir takım düzenlemeler yaparak 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na nakletmiştir. Böylece, kısa çalışma ile ilgili kanunu düzenleme artık 4447 sayılı kanunun Ek 2 inci maddesi hükmü haline gelmiştir. Yeni düzenlemeyle birlikte; 4447 sayılı İş Sigortası Kanunu'na göre sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenlerin tamamı şartların oluşması halinde kısa çalışma yapabilecek ve kısa çalışma hükümlerinden faydalanabileceklerdir. Diğer bir deyişle; işverenin Deniz İş veya Basın İş Kanunu kapsamında olması ya da İş Kanunu'nun istisnaları arasında bulunması, kısa çalışmadan yararlanmasına bir engel oluşturmayacaktır.²¹² Dolayısıyla yeni düzenleme ile birlikte uygulamanın alanının genişlediği söylenebilir.

18 Şubat 2009 tarihinde kabul edilen *5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* ise esas olarak, kriz dönemlerinde kısa çalışma ödeneğinden yararlanma koşullarında iyileştirmeler sağlamaktadır. Bu kanun ile kısa çalışma için öngörülen süre ve kısa çalışma ödeneği için öngörülen miktar artırılmıştır.²¹³ 2008 ve 2009 yıllarında kısa çalışma ödeneği için yapılan başvurularla sınırlı olmak üzere, kısa çalışma için öngörülen azami 3 aylık süre, 6 ay olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, kısa çalışma ödeneği miktarı yüzde 50 oranında artırılmış ve kısa çalışma ödeneği olarak yapılan ödemelerin, başlangıçta belirlenen işsizlik ödeneği süresinden düşülmeyeceği karara bağlanmıştır.²¹⁴ Kanunun aynı maddesinde ödenek miktarı aynı kalmak şartıyla, kısa çalışma süresi altı ay daha uzatma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Fakat bu dönemde kısa çalışma

²¹² Hakkı Soner Cin, **Kısa Çalışma Düzenlemeleri ve Uygulamaları**, İstanbul, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2013, s. 8-9., (Çevrimiçi) http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/itkb/dosyalar/yayinlar/yayinlar2013/edud_17, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2014.

²¹³ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 31.

²¹⁴ Gelir Dairesi Başkanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1079&uid=Nc614IZUk1No8fSl&type=kanun>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

ödeneği olarak yapılan ödemelerin, işsizlik ödeneği süresinden düşeceği belirtilmiştir. Bunun üzerine ilk kez 22 Haziran 2009 tarih ve 2009/15129 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kısa çalışma süresi altı ay daha uzatılmıştır. 2009/15129 sayılı Bakanlar Kurulu kararının uygulanma süresinin sonlarına doğru, 05 Şubat 2010 tarihinde yürürlüğe giren 5921 sayılı *Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile İşsizlik Sigortası Kanunu'nun geçici 8 inci maddesinin 1 inci fıkrasının birinci cümlesinde yer alan “2008 ve 2009” ibaresi “2008, 2009 ve 2010” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişikliğin ardından, 01 Mart 2010 tarih ve 2010/180 sayılı 4447 sayılı *İşsizlik Sigortası Kanununun Geçici 8 inci maddesinde Belirtilen Esaslar Çerçevesinde Kısa Çalışma Süresinin Altı Ay Uzatılması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı* ile kısa çalışma süresi altı ay daha uzatılmıştır.²¹⁵

Tablo 12, 2009 ile 2014 yılları arasında kısa çalışma ödeneğine hak kazanan kişi sayıları ile bu kişilere ödenen miktarları göstermektedir. 2008 krizinin etkisinin güçlü olduğu 2009 yılında, kısa çalışma ödeneğine hak kazanan kişi sayısı 190.223'dür. Bu kişilere yapılan ödeme miktarı ise 162.506.000 TL'dir.

Tablo 12: Kısa Çalışma Ödeneğini Hak Eden Kişi Sayısı ve Yıllık Ödeme Miktarları (2009-2014)

Yıllar	Hak Eden Kişi Sayısı	Toplam Ödeme Miktarı (Bin TL)
2009*	190.223	162.506
2010*	27.147	39.194
2011*	5.821	4.244
2012*	2.840	3.003
2013**	978	824
2014**	66	74

Kaynak: * İŞKUR, İşsizlik Sigorta Fonu Bülteni, Aralık 2013, s.3., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.; ** İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2014, s.2., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

²¹⁵ Cin, a.g.e., s. 10-11.

2.6.3.8. Ücret Garanti Fonu İle İlgili Düzenlemeler

5763 sayılı kanununun 17. maddesi ile 4447 sayılı İşsizlik Sigorta Kanunu'na eklenen Ek 1. maddeye göre; sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vasıkası alınması, iflası veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme güçlüğüne düştüğü hallerde geçerli olmak üzere, işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan üç aylık ödenmeyen ücret alacaklarını karşılamak amacı ile İşsizlik Sigorta Fonu kapsamında ayrı bir ücret garanti fonu oluşturulacaktır. Oluşturulan bu ücret garanti fonu, işverenlerce işsizlik sigorta primi olarak yapılan ödemelerin yıllık toplamının % 1 tutarındadır.²¹⁶ Ayrıca bu madde kapsamında yapılacak ödemelerde işçinin, işverenin ödeme güçlüğüne düşmesinden önceki son bir yıl içinde aynı iş yerinde çalışma koşulu esas alınarak temel ücret üzerinden ödeme yapılacağı belirtilmiştir. Ücret garanti fonu temel amacı; işçinin ekonomik sıkıntıya düşmesini önlemek ve en azından son üç aylık ücretini almasını sağlamaktır.²¹⁷

Yapılan bu düzenleme ile birlikte öncelikle ücret garanti fonundan yararlanacakların kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca işçinin fondan yararlanabileceği haller arasına işverenin iflasının ertelenmesi nedeniyle, ödeme güçlüğüne düşmesi hali eklenerek, işçinin fondan yararlanabileceği haller genişletilmiş, ücretin ödendiği sürece ilişkin sınırlar kaldırılmıştır.²¹⁸

2009-2014 yıllarında ücret garanti fonundan yapılan ödemeler aşağıdaki Tablo 13'de verilmiştir. Tabloya göre; 2009 yılında 22.339.000 TL, 2010 yılında 22.069.000 TL ödeme yapılmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında yapılan ödeme miktarı önceki yıllara kıyasla daha az düzeydedir. Fakat, 2013 yılı itibarıyla ödeme miktarlarında artışlar görülmektedir. 2014'ün ilk 7 ayında bu fondan yapılan ödemelerin 2013'teki toplam ödeme miktarını geçmesi, hem işyerlerinin iflas etme hızının hem de ücret garanti fonundan yararlanabilecek nitelikteki işçi sayısının

²¹⁶ Murat Göçmen, "Ülkemizdeki İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Fonu Uygulamaları", **Kamu İş Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, s. 150.

²¹⁷ İbrahim Görücü, "Türk Çalışma Mevzuatında Ücret Garanti Fonu ve Uygulamaları", **Kamu İş Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2009, s. 93-95.

²¹⁸ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 30.

arttığının göstergesidir.²¹⁹

Tablo 13: Ücret Garanti Fonu Ödemeleri (2009-2014)

Aylar	2009*		2010*		2011*		2012*		2013**		2014**	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak	46	52	929	1.549	1.652	2.797	80	160	353	930	820	1.878
Şubat	19	38	980	1.737	507	735	398	792	297	640	870	1.849
Mart	784	1.288	832	1.409	1.335	1.725	323	775	199	428	1.034	3.117
Nisan	978	1.564	2.841	4.776	296	468	178	730	388	1.407	902	1.801
Mayıs	1.812	2.981	3.464	3.780	327	658	347	866	627	2.089	1.107	3.424
Haziran	1.303	2.496	377	739	577	803	113	338	573	1.423	473	1.540
Temmuz	1.543	2.735	1.167	2.508	350	592	252	353	659	1.467	652	1.928
Ağustos	1.823	3.379	642	1.281	266	653	157	334	229	642	563	1.301
Eylül	2.155	5.243	576	1.895	104	224	84	223	256	723	449	1.042
Ekim	569	761	609	1.201	184	386	376	949	128	256	149	434
Kasım	743	819	194	494	86	159	325	1.084	1.305	3.433	325	834
Aralık	596	983	294	701	123	160	577	2.059	657	1.605	866	2.461
Yıllık Ödeme Miktarı (Bin TL)		22.339		22.069		9.362		8.662		15.043		21.609

Kaynak: * İŞKUR, İşsizlik Sigorta Fonu Bülteni, Aralık 2013, s.2., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.; ** İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2014, s.3., (Çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

2.6.3.9. İlave İstihdam Yaratan İşverene Yönelik Prim Teşviki

İşsizlik sigortasından faydalanan sigortalıların işveren tarafından işe alınmasını teşvik etmek amacıyla, 11 Ağustos 2009 tarihinde kabul edilen 5921 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 18 Ağustos 2009 yılından Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Buna göre; “işverenlere ilave istihdam yaratmaları koşuluyla ek prim teşvikleri sağlanmaktadır. İlk olarak, işverenler işsizlik ödeneğine hak kazanmış bir kişiyi işe aldıklarında, bu kişiler çalıştıkları sürece, kısa vadeli sigorta kolları priminin 1 puanlık kısmı, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası priminin tamamı ile genel sağlık sigortası priminin tamamı İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacaktır. Ancak, bunun için işverenlerin sigorta prim borcunun olmaması gerekmektedir. Uygulama işe alınan işçinin işsizlik sigortasından yararlanmayı hak

²¹⁹ (Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/28/iscilerin-3-aylik-maasi-garanti-altinda>, Erişim Tarihi:8 Ocak 2015.

ettiği süreyle sınırlıdır. İkinci olarak, Nisan 2009'da bildirilen sigortalı sayısına ek olarak, 31 Aralık 2009 tarihine kadar"²²⁰, yaş cinsiyet ayrımı olmaksızın işe alınmadan önceki üç aylık dönem içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen prim ve hizmet belgelerinde kayıtlı sigortalılar dışındaki kişilerden olmak kaydıyla işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için"²²¹, prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hisselerine ait tutarı, altı ay boyunca İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacağı belirtilmiştir."²²² "İlave istihdam teşviki 2009 yılı Nisan ayı ortalama işçi sayısına ilave olarak 31 Aralık 2009 tarihine kadar işe alınanları kapsarken, bu süre 05 Şubat 2010 tarihli 5951 sayılı Kanun ile 31 Aralık 2010 tarihine kadar uzatılmıştır."²²³ *5951 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulu Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*'a göre; bu prim teşvikinden yararlanmak için işe alınacak kişilerin Ekim 2009 tarihindeki işçi sayısına ilave olması, işe girdiği ay hariç ondan önceki üç ay çalışmamış olması ve 01 Ocak 2010 ile 31 Aralık 2010 tarihleri arasında işe alınmış olması ve fiilen çalışması gerekmektedir.²²⁴ Sözkonusu teşvikten yararlanma süresi yine altı aydır. Dolayısıyla Aralık 2010'da işe giren kişi için, Haziran 2011'e kadar hesaplanan sigorta primleri işveren hissesi İşsizlik Sigorta Fonundan karşılanacaktır.

2.6.3.10. Yatırım Yapan İşverene Sağlanan Sigorta Prim Teşviki

Bakanlar Kurulu, kamuoyunda *Yeni Teşvik Yasası* olarak bilinen ve *2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*'ın 16 Temmuz 2009'da yayınlanmasını kararlaştırmıştır. Konuya ilişkin esasları içeren *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ* ise 28 Temmuz

²²⁰ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları: Ücretli Emek ve Sermaye**, Editör: Erinç Yeldan ve Ebru Voyvoda, İstanbul, Yordam Kitap, Yordam Kitap:135, 2011, s. 67.

²²¹ (Çevrimiçi) <http://forum.mustafagulsen.com/showthread.php?60428-Uzat%FDlan-4447-say%FDl%FD-Kanun-ge%E7ici-9-md>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.

²²² Bağımsız Sosyal Bilimciler, **a.g.e.**, s. 67.

²²³ Ersöz, **a.g.e.**, s. 2.

²²⁴ (Çevrimiçi) <http://www.maligundem.com/gundem/haberdetay.asp?ID=344>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.

2009'da Resmi Gazetede yayınlanmıştır.²²⁵ 2009/15199 sayılı *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*'ın amacı ise; “kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.”²²⁶

Yatırım teşvik uygulamalarına esas teşkil etmek üzere ülkemiz, 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının 2. Düzey illerinin gruplaması ile 4 bölgeye ayrılmıştır. Bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre yardım yoğunlukları farklılaştırılmıştır. Ayrıca desteklenecek sektörler, bölgelerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Teşvikler bir ilin 1., 2., 3. ve 4. bölgede olmasına göre değişiklik göstermektedir.²²⁷

Yeni Teşvik Paketine göre; teşvik sisteminin bir parçası olan sigorta prim desteği, prime kazanç alt sınır üzerinden işveren hissesinin tamamı Hazine tarafından karşılanacaktır. Fakat 1. ve 2. bölgede sigorta prim teşvikinden yararlanılması için yatırıma 31 Aralık 2010 tarihinden önce başlanması gerekmektedir. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararında sayılan büyük ölçekli yatırımlara da bölge sınırlaması olmaksızın sigorta primi işveren hissesi desteği uygulanacaktır.²²⁸

Tablo 14'e göre 1'inci bölgede bulunan yatırımlara 2 yıl süreyle, SSK primi işveren hissesi desteği verilirken; bu süre, bölgelere göre aşamalı olarak artarak, 4'üncü bölgede 7 yıla kadar çıkarılmıştır.²²⁹ 31 Aralık 2010 tarihi sonrasında başlatılan yatırımlarda ise 3'üncü bölge için 3 yıl, 4'üncü bölge için 5 yıl teşvikten

²²⁵ Ömer Ünal, “Yeni Teşvik Paketi ve Destekler”, *Çerçeve Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 52, Eylül 2009, s. 196.

²²⁶ Resmi Gazete, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2013.

²²⁷ Ünal, *a.g.m.*, s. 197.

²²⁸ SGK, *a.g.e.*, s. 60.

²²⁹ Erdoğan, *a.g.m.*, s. 33.

yararlanma süresi belirlenmiştir.

Tablo 14: Yatırım Yapan İşverene Sağlanan Sigorta Prim Desteğinin Bölgelere Göre Teşvik Süresi

Bölgeler	31.12.2010 Tarihine Kadar Başlatılan Yatırımlar	31.12.2010 Tarihinden Sonra Başlatılan Yatırımlar
1. Bölge	2 Yıl	-
2. Bölge	3 Yıl	-
3. Bölge	5 Yıl	3 Yıl
4. Bölge	7 Yıl	5 Yıl

Kaynak: Resmi Gazete, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

2009 yılında uygulanmaya başlanılan bu teşvik sisteminin devamını oluşturan yeni teşvik sistemi, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar 19 Haziran 2012 tarihinde²³⁰; bu düzenlemenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları içeren 2012/1 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ ise 20 Haziran 2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.²³¹ Teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluşmaktadır. Ayrıca, yeni teşvik sisteminde sosya-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre bölge sayısı altıya çıkarılmıştır. İstihdamın artırılmasına yönelik teşvikler kapsamında yer alan sigorta primi işveren hissesi desteği Bakanlık bütçesinden karşılanacaktır. Ayrıca altıncı bölgede geçerli olmak koşuluyla; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında sağlanan ilave istihdam için işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı da işveren adına Bakanlık bütçesinden karşılanacaktır.²³² Tablo 15, 2012/3305 sayılı karar ile istihdamın artırılmasına yönelik uygulanan teşvikleri göstermektedir.

²³⁰ Resmi Gazete, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

²³¹ Resmi Gazete, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120620-8.htm>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

²³² (Çevrimiçi) <http://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2012-80.aspx>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

Tablo 15: 2012/3305 Sayılı Karar İle İstihdamın Artırılmasına Yönelik Uygulanan Teşvikler

	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar Teşvik Uygulamaları	Stratejik Yatırımların Teşviki Uygulamaları
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Sadece tersanelerin gemi inşa yatırımları için	Var	Var	Var
Sigorta Primi Desteği	Yok	Altıncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için	Altıncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için	Altıncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için

Kaynak: Selahattin Gökmen ve Emre Kartaloğlu, **Yeni Teşvik Sistemi 2012**, İstanbul, İSMMMO, İSMMMO Yayınları 151, 2012, s. 22.

Tablo 16’da ise sigorta primine yönelik teşvik uygulamaları; bölgesel teşvik, büyük ölçekli yatırımlarda teşvik ve stratejik yatırımlarda teşvik olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmış ayrıca teşviklerin uygulanma süreleri de ayrı ayrı belirtilmiştir. Ayrıca bölgesel teşvikler ile büyük ölçekli yatırımlara uygulanan teşvikler için iki önemli tarih belirtilmiştir. 31 Aralık 2013 tarihine kadar başlatılan yatırımlara uygulanan destek süresi ile 01 Ocak 2014 tarihi itibarıyla başlatılan yatırımlara uygulanan destek süreleri birbirinden farklıdır. Diğer taraftan, yatırımın organize sanayi bölgesi içinde ve dışında olması durumunda da teşvik süreleri farklılık göstermektedir. Örneğin; 31 Aralık 2013’e kadar yapılan, organize sanayi dışında veya içinde olan bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlarda; sigorta primi işveren hissesi için sağlanan destek süreleri gruplandırılan bölgeler açısından birbirine eşittir. 01 Ocak 2014 tarihinden sonra uygulanan işveren hissesi prim desteği de süreler açısından birbirine eşittir. Fakat, organize sanayi bölgesi dışında yapılan hem bölgesel hem de büyük ölçekli yatırımlarda birinci ve ikinci bölge için destek sağlanmamaktadır. Bunun dışında, 01 Ocak 2014 tarihinden sonra yapılan yatırımlarda sadece altıncı bölge için sigorta primi işçi hissesi desteği bulunmaktadır. Stratejik yatırımlarda ise durum biraz farklıdır. Söz konusu yatırımlar için tarih aralığı belirtilmemiştir. Ayrıca sigorta primi işveren hissesi desteği bölgeler açısından incelendiğinde sadece altıncı bölgede 10 yıl, diğer bölgelerde ise 7 yıl bir destek sağlandığı görülmektedir. Sigorta primi işçi hissesi desteği ise sadece altıncı bölgede 10 yıl süre ile sağlanmaktadır.

Tablo16: Sigorta Primine Yönelik Teşvik Uygulamaları ve Destek Süreleri

Destek Unsurları		Bölgesel Teşvikler					
		Bölgeler					
31.12.2013'e Kadar Başlanılan Yatırımlarda		I	II	III	IV	V	VI
Sigorta Primi İşveren Hissesi (Destek Süresi)	OSB Dışı	2 Yıl	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl
	OSB İçi	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl	12 Yıl
01.01.2014 Tarihinden İtibaren Başlatılan Yatırımlarda		I	II	III	IV	V	VI
Sigorta Primi İşveren Hissesi (Destek Süresi)	OSB Dışı	--	--	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl
	OSB İçi	--	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	9 Yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Destek Süresi)		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 Yıl
Destek Unsurları		Büyük Ölçekli Yatırımlar Teşviki					
		Bölgeler					
31.12.2013'e Kadar Başlanılan Yatırımlarda		I	II	III	IV	V	VI
Sigorta Primi İşveren Hissesi (Destek Süresi)	OSB Dışı	2 Yıl	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl
	OSB İçi	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl	12 Yıl
01.01.2014 Tarihinden İtibaren Başlatılan Yatırımlarda		I	II	III	IV	V	VI
Sigorta Primi İşveren Hissesi (Destek Süresi)	OSB Dışı	--	--	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl
	OSB İçi	--	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	9 Yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Destek Süresi)		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 Yıl
Destek Unsurları		Stratejik Yatırımlar Teşviki					
		Bölgeler					
		I	II	III	IV	V	VI
Sigorta Primi İşveren Hissesi (Destek Süresi)		7 Yıl	7 Yıl	7 Yıl	7 Yıl	7 Yıl	10 Yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Destek Süresi)		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 Yıl

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://yatirim.oran.org.tr/tesvikler-destekler/ekonomi-bakanligi/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

15 Şubat 2013 tarih 2013/4288 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile otomotiv ve elektrik üretimi yatırımlarında uygulanan yatırım teşviklerinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Düzenleme ile birlikte otomotiv ve elektrik üretimi yatırımları öncelikli yatırım konuları arasında yer almıştır. Öncelikli yatırım konuları beşinci bölgede uygulanan teşvik unsurlarından faydalanabilmektedir. Ayrıca altıncı bölgede olmaları durumunda ise bulunduğu bölge desteğini alabilmektedir.²³³ Sigorta primi işveren hissesi desteğinin uygulama süresi yeni düzenlemede; yatırım başlangıç tarihinin 31 Aralık 2013'den önce olması halinde 7 yıl, 01 Ocak 2014'den sonra olması halinde ise 6 yıl olduğu belirtilmiştir.²³⁴

09 Mayıs 2014 tarihinde 2014/6058 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden birisi ise teşvik süreleri ile ilişkilidir. Yeni düzenleme ile 31 Aralık 2013 ibaresi 31 Aralık 2014; 01 Ocak 2014 ibaresi 01 Ocak 2015 şeklinde değiştirilmiştir.²³⁵ Böylece yatırımlar yapan işverene sağlanan sigorta prim teşviklerinin süreleri uzatılmıştır.

Değişik tarihlerde uygulamaya konulan bir dizi önlem ile birlikte; Türkiye, işgücü piyasasında ve istihdam noktasında değerlendirildiğinde işsizlikle mücadelede en başarılı ülke konumundadır. Türkiye 2008 yılında yaşanan ekonomik krizden en az etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Veriler incelendiğinde 2007 yılında 20 milyon 209 bin olan istihdam rakamının 2014 Temmuz döneminde 26 milyon 410 bin kişiye ulaştığı görülmektedir. 2007-2014 yılları arasında istihdamda sağlanan artış % 23,9'dur. Türkiye'nin bu oranla gelişmiş ülkeler arasında % 20'nin üzerinde istihdam artışı sağlayan tek ülkedir.²³⁶

²³³ (Çevrimiçi) <http://yatirim.oran.org.tr/tesvikler-destekler/ekonomi-bakanligi/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

²³⁴ (Çevrimiçi) <https://www.vergiportali.com/Popup/PrintPage.aspx?Type=content&Id=3770>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

²³⁵ (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140509-20-1.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

²³⁶ Faruk Çelik, "İşsizlikle Mücadelede ve İstihdamın Artırılmasında İŞKUR'la Büyük Mesafeler Katettik", **İstihdamda 3İ- İşgücü, İşveren, İŞKUR Dergisi**, Sayı: 14, Ağustos-Eylül-Ekim 2014, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞSİZLİK İLE BÜYÜME, ÜCRET, EKONOMİK KRİZ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. İşsizlik ve Büyüme İlişkisi

Büyüme ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Arthur M. Okun 1962 yılında yayımlanan “Potential GNP: Its Measurement and Significance” makalesiyle ortaya koymuştur. Literatürde Okun Yasası şeklinde yer edinen çalışmada reel üretim ile işsizlik oranı arasında iki önemli ampirik ilişki tespit etmiştir.¹ Esas itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri ekonomisini incelediği çalışmasında Okun; reel hasıla düzeyinin artışı ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü ilişkiyi ampirik olarak kanıtlamıştır. Okun yasası kısaca, yüksek büyüme oranlarının işsizlik oranını azalttığı, düşük ya da negatif büyüme oranlarının ise işsizlik oranını arttırdığı tezine dayanmaktadır.² Okun’a göre doğal işsizlik oranı kabul edilen % 4 üzerinde meydana gelen her % 1’lik artış, reel üretimi yaklaşık olarak % 3 azaltmaktadır.³

Okun yasasının geçerliliği konusunda yapılan ampirik uygulamalar genellikle ilişkinin simetrik olduğu varsayımına dayanmaktadır. Simetrik ilişkide, konjonktürel dalgalanma boyunca oluşan genişleme ve daralma dönemlerinde reel çıktının işsizlik üzerindeki mutlak etkisinin aynı olduğu kabul edilmektedir. Oysa ki son dönem çalışmalarda, daralma dönemlerinde reel çıktının işsizliği artırıcı etkisi ile genişleme dönemlerinde reel çıktının işsizliği azaltıcı etkisinin aynı olmayabileceği bulgusu elde edilmiştir. Okun ilişkisinde asimetriyi ifade eden bu bulgu iktisat teorisi ve politikası açısından farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Asimetrik yaklaşıma göre, işsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü ilişki korunmakla birlikte Okun katsayısının devrevi dalgalanmalara göre farklı büyüklükte ya da etkide olduğu

¹ Edward S. Knotek II, “ How Usefull of Okun’s Law”, **Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review**, Fourth Quarter, 92(4), 2007, p. 74.

² Servet Ceylan ve Burcu Yılmaz Şahin, “İşsizlik ve Büyüme İlişkisinde Asimetri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 11 (2), 2010, s. 158.

³ Arthur M Okun, “Potential GNP: Its Measurement and Significance”, **Cowless Foundation**, 190, 1962, p. 2.

varsayılmaktadır.⁴

Üretim ile işsizlik arasındaki ilişkisinin simetrik ya da asimetrik olduğunun bilinmesi dört nedenden dolayı önem teşkil etmektedir. Şöyle ki;⁵

- Emek ve mal piyasaları açısından alternatif teoriler arasında tercih yapabilmeyi kolaylaştırmaktadır.
- Bir ülkenin Okun ilişkisinin asimetrik olması o ülkenin Phillips eğrisinin de asimetrik olduğu anlamına gelebilmektedir.
- Üretim ve işsizlik arasındaki ilişkinin asimetrik olduğunu bilmek uygulanacak hem yapısal hem de istikrar politikaları (örneğin uygun para politikası) açısından kullanışlı olmaktadır.
- Okun yasasındaki asimetriyi gözardı etmek tahmin hatalarına yol açabilmektedir.

Diğer taraftan, özellikle son yıllarda pek çok ülkede yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme sözkonusu iken istihdamın artmadığı gözlenmektedir. Yani ekonomik büyümenin ortaya çıkardığı hasıla artışı yeni iş olanakları yaratamamakta ya da hasıla artışı için emek faktörünün artmasına gerek olmamaktadır.⁶ Literatürde istihdam yaratmayan büyüme olarak adlandırılan bu durum, gerçekleşen ekonomik büyümeye rağmen işsizliği azaltıcı yönde yeni iş olanaklarının yaratılmaması şeklinde de ifade edilmektedir. İstihdam ile ekonomik büyüme arasındaki bağın zayıflaması ve sağlıklı bir istihdam artışının sağlanamaması; ekonomik büyümenin genel olarak emek dışı faktörlere dayalı olması, çalışanların ortalama çalışma saatlerinin uzun olması, teknolojik değişimlerin istihdama olan olumsuz etkileri, ekonomik büyümenin bölgesel olarak dengesiz olması, kayıtdışı istihdamın çok yüksek olması, etkin

⁴ Ceylan ve Şahin, **a.g.m.**, s. 158-165.

⁵ Richard Harris ve Brian Silverstone, "Testing for Asymmetry in Okun's Law: A Cross-Country Comparison", **Economics Bulletin**, Vol:5, No:2, 2001, p. 1.

⁶ Eren Çaşkurlu, "İstihdamsız Büyüme (İstihdamsız İyileşme) Sorununa Karşı Kamusal Politikalar ve Önemi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 2, Haziran 2014, s. 45.

politikaların yokluğu gibi birbiriyle bağlantılı/bağılantısız birçok nedenle de ilgilidir.⁷

3.1.1. Ampirik Literatür

İşsizlik düzeyinin ne olduğu her ülke ekonomisi için önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla üretim ile olan ilişkisi de tüm ülkeler için önemlidir. Okun'un 1962'de yapmış olduğu çalışmayı takiben benzer ampirik çalışmalar hem ABD hem de diğer ülkeler için yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca literatürde ülke grupları içinde yapılan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Zaman içerisinde ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi farklı yöntemlerle araştıran çalışmaların sayısında artış yaşanmıştır.⁸ İlişkiyi analiz etmede farklı yöntemler kullanılmakla birlikte araştırma amacında farklılık göstermektedir. Diğer taraftan analiz sonuçları da farklılıklar gösterebilmektedir. Kimi çalışmalarda Okun yasasını destekleyici sonuçlara rastlansa da özellikle son dönem çalışmalarda daha farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Özellikle bazı çalışmalarda uzun dönemde bazılarında ise kısa dönemde ya da hem uzun hem kısa dönemde üretim ile işsizlik arasında bir ilişkiye rastlanmazken kimi çalışmalarda ise bu ilişki pozitif olabilmektedir. Ülke ekonomisi koşullarına göre değişkenlik gösteren bir durum sözkonusudur. Ayrıca ülkelerin uyguladığı politikalar, işgücü yapısındaki farklılıklar, üretim miktarları, mevcut işsizlik düzeyleri, emek verimliliği vb. gibi değişken etkenler ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Bu durum ise zaman içerisinde değişik tespitlere olanak sağlayabilmektedir.

3.1.1.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Prachowny (1993), ABD ekonomisi için üretim fonksiyonu yaklaşımını kullanarak işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Potansiyel

⁷ İbrahim Öztürk ve Bahadır Tuzcu, **Küresel Kriz ve İstihdam**, İstanbul, MÜSİAD Araştırma Raporları: 80, Kasım 2012, s. 67.

⁸ Salih Barışık, Emrah İsmail Çevik, Nüket Kırıcı Çevik, "Türkiye'de OkunYasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı", **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, Temmuz-Aralık 2010, s. 90.

hasıla ile NAURİ'ye ait iki farklı veri seti kullanarak yapmış olduğu çalışma sonucunda, işsizlikte 1 birim azalma sonucunda üretimde yaklaşık olarak 2/3 artış olacağı bulgusuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada, haftalık çalışma saatleri ile kapasite kullanım oranlarındaki değişikliklerin çıktı açığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.⁹

Freeman (2000), 1959-1998 dönemini kapsayan çalışmasında Ekonomik Analiz Bürosu (Bureau of Economic Analysis) tarafından tanımlanan ABD sekiz bölgesi ile ABD ekonomisini Bandpass filtresini kullanarak incelemiştir. ABD ekonomisi geneli için Okun katsayısının istikrarlı bir biçimde yaklaşık olarak -1.9 ile -2.0 olarak bulmuştur. Bölgeler içinse farklı sonuçlar elde etmiş fakat ortama Okun katsayısının -2.22 olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Harrins ve Silverstone (2001), 7 OECD ülkesi (Avustralya, Kanada, Almanya, Japonya, Yeni Zelanda, İngiltere, ABD) 1978-1999 dönemi için reel hasıla ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Asimetri dikkate alınmaması durumunda, bazı ülkeler için (örneğin; ABD ile Yeni Zelanda) üretim ve işsizlik arasında olan uzun dönemli ilişki hipotezinin reddi sonucuna ulaşılmıştır.¹¹

Holmes ve Silverstone (2006), 1963-2004 dönemi ABD ekonomisi için Markov rejim değişimi (Markov-Switching) modelini kullanarak yaptıkları çalışmada, konjunktürel hasıla ile işsizlik arasında asimetri ilişkisini tespit etmişlerdir. Genişleme dönemlerinde iki değişken arasındaki anlamlı bir ters ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹²

Moosa (1997), Okun yasasını G7 ülkeleri için test etmiştir. Yapılan çalışmada konjunktürel işsizlik ve üretim Harvey'in yapısal zaman serisi modeli kullanılarak ayıklanmıştır. Okun katsayısı en küçük kareler (OLS), yuvarlanan en küçük kareler (Rolling OLS) ve görünürde ilişkisiz regresyon analizi (SUR) ile tahmin edilmiştir.

⁹ Martin F. J. Prachowny, "Okun's Law: Theoretical Foundation and Revised Estimated", **The Review of Economic and Statistic**, Vol: 75, No: 2, May 1993, p. 331.

¹⁰ Donald G. Freeman, "Regional Test of Okun's Law", **International Advances in Economic Research-IAER**, Vol: 6, No: 3, August 2000 p. 558.

¹¹ Harris ve Silverstone, **a.g.m.**, pp.1-13.

¹² Mark Holmes ve Brian Silverstone, "Okun's Law Asymmetries and Jobless Recoveries İn The United States: Markov-Switching Approach", **Economics Letters**, Vol: 92, No: 2, August 2006, pp. 293-299.

Katsayı en yüksek Kuzey Amerika en düşük ise Japonya için tahmin edilmiştir. Bu durumu ise ülkelere göre farklılık gösteren işgücü piyasası katılıkları ile açıklamıştır.¹³

İşsizlik oranı ve üretim arasındaki ilişkiyi farklı bir teknik olan Kalman filtreleme tekniği kullanarak açıklamaya çalışan Malley ve Molana (2008), G7 ülkeleri için yaptıkları çalışmada; etkin ücretler, sendikalaşma, ücret sözleşmeleri ve işsizlik sigortası gibi konuların ilişki üzerinde etkili olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Çalışma sonucunda üretim ile işsizlik arasındaki monoton ilişkinin sadece Almanya için söz konusu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹⁴

Irfan Lal, Suliaman D. Muhammad, M. Anwer Jalil, Adnan Hussain (2010), Okun yasası geçerliliğini bazı Asya ülkeleri (Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka, Çin) için yaptıkları çalışmada, Engle Granger eşbütünleşme testi ile uzun dönem ilişkiler, hata düzeltme modeli ile kısa dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. 1980-2006 dönemini kapsayan analiz sonucunda elde edilen bulgular Okun yasasını desteklememektedir. Başka bir deyişle Okun yasasının yorumlanmasının gelişmekte olan ülkeler için uygun olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁵

Turturean (2007), Okun yasasını Romanya için 1992-2004 dönemini ele alarak test etmiştir. İki yönlü ilişki modeli kurarak ekonomik büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonucunda kurmuş olduğu iki ayrı model için de ekonomik büyüme oranı ile işsizlik oranı değişkenleri arasında tek yönlü ve karşılıklı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Okun yasasının 1992-2004 dönemi Romanya ekonomisi için geçerli olmadığını ifade etmiştir.¹⁶

Huang ve Lin (2008), ABD için düzgünleştirilmiş zaman değişkenli parametre yaklaşımı kullanarak Okun katsayısını tahmin etmiştir. 1948-2006

¹³ Imad A. Moosa, "A Cross-Country Comparison of Okun's Coefficient", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 24, No: 3, June 1997, pp. 335-356.

¹⁴ Jim Malley ve Hassan Molana, "Output, Unemployment and Okun's Law: Some Evidence From The G7", **Economics Letters**, Vol: 101, 2008, p. 113.

¹⁵ Irfan Lal vd, "Test of Okun's Law in Some Asian Countries Co-Integration Approach", **European Journal of Scientific Research**, Vol: 40, No: 1, 2010, pp. 73-80.

¹⁶ Ciprian Ionel Turturean, "Okun's Law For Romania During 1992-2004", **Munich Personal RePEc Archive**, MPRA No: 10608, 2007, (Çevrimiçi) http://mpa.ub.uni-muenchen.de/10638/1/MPRA_paper_10638.pdf, Erişim Tarihi: 4 Mart 2014.

dönemini kapsayan analiz sonucunda Okun katsayısını negatif bulmuşlar dolayısıyla Okun yasasının geçerli olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷

Christopoulost (2004), yapmış olduğu çalışmada Yunanistan'ı 13 bölgeye ayırarak hasıla ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 13 bölge için Okun yasasını, birim kök, eşbütünleşme ve panel veri yöntemi kullanarak 1971-1993 dönemi verileri ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, 13 bölgenin sadece 6'sı için Okun yasasının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu 6 bölge için Okun katsayıları -0.37 ile -1.70 arasında bulunmaktadır.¹⁸

Villaverde ile Maza (2007), İspanya için 1980-2004 dönemini ele alarak analiz etmişlerdir. İspanya 1978 yılından itibaren, demografik ve ekonomik yapısı farklı büyüklükte olan, gelişim düzeyi ile işsizlik oranı farklı düzeyde bulunan 17 bölgeye ayrılmıştır. Villaverde ve Maza (2007) çalışmasını bu 17 bölge için gerçekleştirmiştir. Reel üretim ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi kuadratik trend, Hodrick-Prescott (HP) ve Boxter-King (BK) filtreleme yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. İspanya'nın birçok bölgesinde ve ülke genelinde işsizlik ile üretim arasındaki ters yönlü bir ilişkinin varlığı doğrulanmaktadır. Fakat Okun katsayısının bölgeler için farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.¹⁹

Binet ve Facchini (2012), 22 bölgeye ayrılmış Fransa için 1990-2008 dönemi verilerini kullanarak analizi gerçekleştirmişlerdir. Panel veri yönetimi kullanarak gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda Okun yasasının 14 bölge için doğrulandığını, diğer sekiz bölge için Okun katsayısının anlamlı olmadığını tespit etmişlerdir. 14 bölge için Okun katsayısının -0.91 ile -1.81 aralığında değiştiğini ifade etmişlerdir.²⁰

Zagler (2003), dört büyük Avrupa ülkesi (Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere) için ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi vektör hata düzelme modeli (Vektör Error Correction Model-VECM) yardımıyla açıklamaya çalışmıştır.

¹⁷ Ho-Chuan Huang ve Shu-Chin Lin, "Smooth-time-varying Okun's Coefficient", **Economics Modelling**, Vol: 25, No: 2, 2008, pp. 363-375.

¹⁸ Dimitris K. Christopoulost, "The Relationship Between Output and Unemployment: Evidence From Greek Regions", **Papers in Regional Science**, Vol: 83(3), pp. 611-620.

¹⁹ Jose Villaverde ve Aldolfo Maza, "Okun's Law in the Spanish Regions", **Economics Bulletin**, Vol: 18, No: 5, 2007, pp. 1-11.

²⁰ Marie-Estella Binet ve Francois Facchini, "Okun's Law in The French Regions: A Cross-Regional Comparison", **Economics Bulletin**, Vol: 33, No: 1, 2013, pp. 420-433.

Ülkeler için farklı periyodlar kullanılmış, İngiltere için [1968:1-2000:1], Fransa için [1970:1-2000:2], İtalya için [1970:1-2000:2], Almanya için [1968:4-1997:4] dönemi ele alınmıştır. Uygulamış olduğu analiz sonucunda uzun dönemde ekonomik büyüme ile işsizlik arasında pozitif, kısa dönem ise negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Yani, kısa dönemde ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Okun yasasını destekler niteliktedir.²¹

Giha, Leat ve Renwick (2012), İskoçya için işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İskoçya'nın geneli ile birlikte İstatistikler Bölge Birimleri Sınıflamasına (Nomenclature of Territorial Units for Statistics-NUTS) uygun olarak 23 bölge üç başlık altında (baskın kırsal alan, orta düzey alanlar, baskın kentsel alan) sınıflandırılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Okun ilişkisinin tahmini için 1995-2009 dönemi verileri ile panel veri yöntemi analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, İskoçya için Okun katsayısı -1.7, Okun ilişkisi söz konusu bölgelerin çoğu için geçerli, kırsal olan ve kırsal olmayan alanlar için ise katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.²²

Mosikari (2013), Güney Afrika için 1980-2011 dönemini kapsayan çalışmada, işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) durağanlık testi, Johansen eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testleri yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Mosikari uyguladığı eşbütünlük testi ile iki değişken arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Granger testi sonucu ile işsizlik ve gayri safi yurt içi hasıla arasında iki yönlü nedensellik tespit etmiştir.²³

Cazes, Verick ve Hussami (2011), ABD ve diğer OECD ülkeleri için Okun katsayısını genişleme ve durgunluk evrelerini göz önüne alarak incelemişlerdir. Okun katsayısının analizin gerçekleştiği zamana ve ülkeye göre değişkenlik

²¹ Martin Zagler, "The Dynamics of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries: Analysis of Okun's Law", **Applied Econometrics and International Development**, Vol: 3 No: 3, 2003, pp. 93-118.

²² Cesar Revoredo-Giha, Philip Leat, Alan Renwick, "The Relationship Between Output and Unemployment In Scotland: A Regional Analysis", **Land Economy Working Paper Series**, No: 65, 2012, pp. 1-16.

²³ Teboho Jeremiah Mosikari, "The Effect Of Unemployment Rate on Gross Domestic Product: Case of South Africa", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol: 4, No: 6, July 2013, pp. 429-434.

gösterdiğini tespit etmişlerdir. Çalışmada 2007-2010 döneminde Okun katsayısının; ABD, Kanada, İspanya ve ekonominin kötü etkilendiği ülkelerde hızlı bir şekilde arttığı buna karşın bazı ülkelerde (Almanya ve Hollanda) ise düşüş gösterdiği saptanmıştır. Okun katsayısının düşüş gösterme nedeni ise, Almanya ve Hollanda'nın kriz döneminde işsizliğin artmaması için çalışma saatlerinde düzenleme yapması olarak açıklanmıştır.²⁴

Beaton (2010), Kanada [1961:1-2009:2] ve ABD [1948:1-2009:2] dönemi için Okun yasasını zaman içinde değişen parametre yaklaşımı (Time Varying Parameter-TVP) kullanarak analiz etmiştir. Her iki ülke için de Okun yasasının zaman içerisinde asimetrik davranış gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. İşsizlik oranı genişleme döneminden ziyade durgunluk döneminde üretim düzeyinde meydana gelen değişikliklere daha fazla yanıt verme eğilimindedir. Sonuçlara göre üretimde meydana gelen Kanada için % 2.6'lık ABD için % 2'lik azalışın her iki ülke için işsizlik oranı üzerinde % 1 artış meydana getireceği bulgusuna ulaşılmıştır.²⁵

3.1.1.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yılmaz (2005), Türkiye için 1978-2004 yıllarını kapsayan çalışmasında, büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ve Hsiao tarafından geliştirilen son tahmin hata kriteri (Final Prediction Error) kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Çalışma sonucu Türkiye ekonomisinde sözkonusu dönem için, büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. İki değişken arasında sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.²⁶

Kızılgöl (2006), [1988:2-2006:1] dönemine ait altı aylık veriler ile işsizlik oranı ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi kullanarak

²⁴ Sandrine Cazes, Sher Verick, Fares Al Hussami, "Diverging Trends in Unemployment in The United State and Europe: Evidence From Okun's Law and The Global Financial Crisis", **International Labour Office Employment Working Paper**, No: 106, 2011, s. 15.

²⁵ Kimberly Beaton, "The Variation in Okun's Law: A Canada and U.S Comparison", **Bank of Canada Working Paper**, 2010-7, pp. 1-17.

²⁶ Özlem Gökteş Yılmaz, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, 2005, s. 67-74.

analiz etmiştir. Analiz sonucunda iki değişken arasında tek bir uzun dönem veya denge ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca çalışmada Granger nedensellik ile Hsiao'nun Granger nedensellik testi kullanılarak iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini incelenmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.²⁷

Uysal ve Alptekin (2009), 1980-2007 dönemi verilerini kullanarak işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ve işsizlik arasında işsizlikten büyümeye doğru bir Granger nedensellik ilişkisi mevcuttur.²⁸

Barışık, Çevik ve Kırıcı Çevik (2010), Türkiye 1988-2008 dönemi için ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Markov rejim değişim modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; Okun katsayısı ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde birbirinden farklıdır. Bu durum ise Okun yasasında asimetri ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.²⁹

Yaşın (2010)'ın yapmış olduğu çalışmada 1987-2009 dönemi işsizlik oranı ve büyüme ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyüme ile işsizlik arasında negatif bir ilişki mevcuttur. Büyümede meydana gelen 1 puanlık artışın işsizlik oranını yaklaşık 0.16 puan azaltmaktadır sonucuna ulaşmıştır.³⁰

Yerdelen Tatoğlu (2010), 1968-2008 dönemi için işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen Joselius eşbütünleşme analizi yardımı ile açıklamaya çalışmıştır. Eşbütünleşme analiz sonucu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Granger nedensellik testi sonucu ise işsizlik

²⁷ Özlem Kızılgöl, "Türkiye'de Büyüme Oranı ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, s. 54-69.

²⁸ Doğan Uysal ve Volkan Alptekin, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme – İşsizlik İlişkisinin Var Yardımıyla Sınanması (1980-2007)", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, Aralık 2009, s. 69-78.

²⁹ Barışık, Çevik, Çevik, **a.g.m.**, s. 99.

³⁰ Dilek Yaşın, "Türkiye'de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi (1987-2009): Büyüme, Daha Adil Bir Gelir Dağılımı Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı mı?", TCMB Öğrenci Tebliği, s.14-16. (Çevrimiçi) http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dilek_yasin.pdf, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2012.

oranı ve büyüme değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı yönündedir.³¹

Ceylan ve Şahin (2010), 1950-2007 dönemi yıllık zaman serisi verilerini kullanarak işsizlik oranı ile büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmişlerdir. Eşik otoregresif (Threshold Autoregressive- TAR) ile momentum eşik otoregresif (Momentum Threshold Autoregressive- M-TAR) yöntemleri ile incelediği çalışma sonucunda uzun dönemde Okun yasasının geçerli olduğunu, Okun katsayısının ise ekonominin genişleme ve daralma dönemlerine göre farklılık gösterdiğini diğer bir ifade ile asimetrik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³²

Takım (2010), işsizlik ile gayri safi yurt içi hasıla arasındaki ilişkiyi 1975-2008 dönemi için incelemiştir. İki değişken arasındaki nedenselliği Granger testi kullanarak açıklamıştır. Söz konusu dönemler için iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile hem işsizlik gayri safi yurt içi hasılanın Granger nedeni hem de gayri safi yurt içi hasıla işsizliğin Granger nedenidir bulgusuna ulaşılmıştır.³³

Demirgil (2010), [1987:2-2007:3] dönemini kapsayan çalışmasında Okun yasasının Türkiye'deki geçerliliğini test etmek amacıyla işsizlik oranı, reel gayri safi yurt içi hasıla ile verimlilik artışlarını değişken olarak kullanarak analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmasında ilk önce hareketli regresyon (Rolling Regression) yöntemini kullanmıştır. Sonrasında dinamik ve fark modellerin tahmini yapılmış ve verimlilik değişkeni modellere dahil edilmiştir. Fark modeli analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de işsizlik oranının sadece çıktı artışına bağlı olmadığı, verimlilik artışının hızlandığı dönemlerde reel gayri safi yurt içi hasıla artışıyla beraber işsizlik oranının azaldığı tespit etmiştir. Diğer bir ifade ile ortalamanın üzerinde verimlilik artışlarının yaşandığı dönemlerde Okun yasası geçerliliğinin ortadan kalktığını ifade etmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda, Okun yasasının zaman içerisinde değişim

³¹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İşsizlik ve Büyüme**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2010, s. 118-119.

³² Ceylan ve Şahin, **a.g.m.**, s. 157-165.

³³ Abdullah Takım, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 27, Ağustos 2010, s. 315-324.

gösterebileceğini yani işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonominin daralma genişleme dönemlerinde farklılaşabileceği bulgusuna ulaşmıştır.³⁴

Alancioğlu ve Utlu (2012), Türkiye’de işsizlik oranı, ekonomik büyüme ve enflasyon oranı arasındaki uzun dönem ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi kullanarak analiz etmişlerdir. 1980-2010 dönemini kapsayan analiz sonuçlarına göre değişkenler arası uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. İşsizlik oranı ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmakta, büyümede meydana gelen % 1’lik artış işsizlik oranını % 0.035 oranında azaltmaktadır sonucunu tespit etmişlerdir.³⁵

Kanca (2012), Türkiye için 1970-2010 dönem verilerini kullanarak işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Engle-Granger eşbütünleşme testi ile irdelemiş ve iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ise Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmamakta, nedensellik ilişkisinin yönü sadece büyüme oranından işsizlik oranına doğru gerçekleşmektedir sonucuna ulaşmıştır.³⁶

3.2. İşsizlik ve Ücret İlişkisi

Ücret, miktarı önceden belirlenmiş ayrıca işletmenin kar ve zararına bağlı olmaksızın, bedeni veya fikri emeğin üretime katkısı karşılığında ödenen bedeldir.³⁷ Ücret hem çalışan açısından hem işveren hem de ülke ekonomisi açısından önem teşkil etmektedir. Çalışan kesim açısından ücret; gelir anlamı taşımakta, yaşam standardı düzeyini belirlemede aynı zamanda beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlamaktadır. İşveren açısından ücret, üretim sürecinin önemli bir maliyet unsurudur.³⁸ Diğer bir ifade ile ücret bir yandan emeği

³⁴ Hakan Demirgil, “Okun Yasası’nın Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, s. 139-151.

³⁵ Erdal Alancioğlu ve Selen Utlu, “İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2012, s. 189-206.

³⁶ Osman Cenk Kanca, “Türkiye’deki İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, s. 1-18.

³⁷ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 197.

³⁸ Naci Gündoğan ve M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1461, 2007, s. 81.

ile geçinen çalışanın gelirini öte yandan bir maliyet unsuru olarak iş yaşamının rekabet etkinliği açısından önem taşımaktadır.³⁹ Ülke ekonomi açısından ise ücret; istihdam, fiyatlar ve enflasyon, ulusal verimlilik, yatırım ve tasarruf gibi ekonominin gelişme hızını etkileyen temel bir öğedir.⁴⁰ Ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren hem ekonomik hem de sosyal açıdan önem arz eden diğer gösterge ise işsizliktir. Ücret ve işsizlik ilişkisi her dönem iktisatçıların ilgisini çekmiştir. İktisadi yaklaşımlar bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi açıklamaya çalışmışlardır. Bilindiği gibi işsizlik; üretim, talep, tüketim, ücret, yatırım, tasarruf, verimlilik gibi konularla da ilişkilidir. Bu değişkenler arasındaki etkileşimler ülkeden ülkeye ve zamana göre farklılık göstermektedirler.

Reel ücret ile istihdam veya işsizlik düzeyi arasındaki ilişki iktisat teorisinde günümüze kadar önemli çalışmalara ve tartışmalara konu olmuştur.⁴¹

Klasik teori fiyatlar, ücretler ve faizin esnek olduğu varsayımına dayanır.⁴² Bu teoriye göre esnek fiyatların geçerli olduğu durumda⁴³ tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ile işgücü talebi işgücü piyasasında karşı karşıya gelerek bir denge gerçek ücret düzeyi oluşturacaklardır. Yani gerçek ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir.⁴⁴ İşsizlik isteğe bağlıdır, diğer bir ifade ile bireylerin cari ücretlerle çalışmayı istememeleri sonucu meydana gelmektedir.⁴⁵ Klasik ve neo-klasik iktisatçılar, emek arz ve talebinin ücret değişimlerine karşı esnek olduğu, ücretlerin ise değişken olduğunu kabul etmektedir. Ücretlerin artması durumunda emek arzının artacağını, ücretlerin azalması durumunda emek arzının azalacağını yani emek arzı ile ücret arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu

³⁹ Tekin Akgeyik ve Nilgün Çil Yavuz, “Türkiye’de Asgari Ücret, Milli Gelir ve İşsizlik İlişkisi (Ekonometrik Bir Analiz)”, **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1, 2006, s. 2.

⁴⁰ Gündoğan ve Biçerli, **a.g.e.**, s. 81.

⁴¹ Erkan Özata ve Ethem Esen, “Reel Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, s. 56.

⁴² John Sloman, **İktisat Makro**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2004, s. 113.

⁴³ Özata ve Esen, **a.g.m.**, s. 56.

⁴⁴ Berrin Ceylan Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, No: 1-4, 1998, s. 61.

⁴⁵ Mahir Fisunoğlu, Bilge Köksel Tan, “Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 20, Sayı: 70, 2009, s. 35.

savunmaktadırlar.⁴⁶ Diğer taraftan emek talebi ile ücretler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, ücretlerin artması durumunda emek talebinin azalacağını, ücretlerin azalması durumunda emek talebinin artacağını ifade etmektedirler.⁴⁷ Fiyat ve ücret esnekliğinin bir sonucu olarak emek arz ve talebi daima dengeye gelecek yani işgücü piyasası için tam istihdam söz konusu olacaktır. Bu yaklaşımda kısa dönem işsizliğin olabileceği fakat ücret ve fiyat esnekliği sayesinde bu durumun geçici olduğu kabul edilir.⁴⁸

Klasik ve neo-klasik iktisatçılara göre esnek fiyatların sağladığı piyasa temizlenmesi mekanizması altında, ücretlerin ayarlanması süreciyle emek piyasasında herhangi bir emek talebi veya arz fazlası olmayacaktır. Bir şekilde emek fazlasının yani işsizliğin ortaya çıkmasının temel nedenini Neo-Klasikler, ücretlerin esnek olmamasına dayandırmaktadırlar. Diğer bir deyişle, emek piyasasında kendi kendine işleyen ve kendi hatalarını düzeltebilen mekanizmaların serbest işleyişini engelleyen aşağıya doğru olan ücret yapışkanlıkları işsizliğe sebep olmaktadır.⁴⁹ Piyasalara dışarıdan bir müdahale olması durumunda kalıcı ve uzun süreli işsizlik ile karşılaşılabilir. Ücretlerin esnek olmamasına neden olan kurumsal uygulamalar sonucunda işsizlik söz konusu olabilecektir. Bu uygulamalara; sendikaların denge ücreti üzerinde bir ücret uygulatması ya da devletin asgari ücret uygulaması örnek olarak verilebilir.⁵⁰

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile beraber dengeler değişmeye başlamıştır. Klasik iktisadın kabul ettiği denge mekanizması kriz döneminde düşen ücrete rağmen artmayan istihdam durumunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu durumda klasik yaklaşımın eleştirilmesine olanak vermiştir. Keynes klasik yaklaşımı eleştirmiş kapitalist ekonomilerde gelir ve istihdamın nasıl belirlendiğine ilişkin yeni bir yaklaşım geliştirmiştir.

⁴⁶ Cemil Bekiroğlu, “Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 16.

⁴⁷ Brian Snowdon ve Howard R. Vane, **Modern Macroeconomics**, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham UK, 2005, s. 42.

⁴⁸ Önder Özkazanç vd., **İktisat Teorisi**, Editör: Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, 4. Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 1456, 2006, s. 233.

⁴⁹ Özata ve Esen, **a.g.m.**, s. 56.

⁵⁰ Özkazanç vd., **a.g.e.**, s. 234.

Tam istihdamın istisnai bir durum olduğunu savunan Keynes genel durumun ise eksik istihdam olduğunu ileri sürmektedir.⁵¹ İşsizliği ise istek dışı işsizlik olarak kabul etmektedir.⁵² Keynes, ücretlerin esnek olması durumunda bile eski denge düzeyine otomatik olarak gelmenin mümkün olmadığını, ekonominin tekrar eski seviyesine gelmesinin ise ancak efektif talebin⁵³ artışı ile mümkün olacağını savunmuştur.⁵⁴ Bir ekonominin gelir ve harcama düzeyi de ekonominin istihdam düzeyi üzerinde etkilidir. Şöyle ki; gelirler yüksek olursa harcamalar yüksek olacak, harcamalar yüksek olursa da ekonomideki toplam talep fazla olacaktır. Özel kesim ve devlet tarafından yapılan tüketim ve yatırım harcamaları o ekonomideki geliri dolayısıyla istihdam düzeyini belirleyecektir.⁵⁵ Keynesyen yaklaşımda, ücretlerde meydana gelecek indirimin tüketim harcamasını azaltacağı görüşü hakimdir dolayısıyla ücret indirimlerine karşı çıkmaktadır. Ücretlerde meydana gelen azalma mal ve hizmet talebini olumsuz etkileyecek bunun sonucunda firmalar emek taleplerini azaltmak durumunda kalacaklardır. Firmalar piyasadaki mal ve hizmetlere olan talebin düşmesinden dolayı emeğin görece ucuz olmasına rağmen daha fazla emek talep etmeyeceklerdir.⁵⁶ Azalan talebe karşı fiyatı düşürmek yerine üretimi kısarak ve daha az işçi istihdam ederek cevap vereceklerdir.⁵⁷

Yeni klasik yaklaşımda klasik yaklaşım gibi piyasa temizlenmesi yaklaşımını benimsemekte, işgücü piyasasında denge ücret düzeyinde isteyen herkesin iş bulabileceğini ifade etmekte, dolayısıyla işsizliği gönüllü bir olgu olarak kabul etmektedirler. Yeni klasik iktisada karşı cevaben gelişen yeni Keynesyen yaklaşımın temel amacı ise Keynesyen iktisadın mikroekonomik temellerini oluşturmak olmuştur. Genel olarak bu yaklaşımda, ücret ve fiyatın esnek olduğu varsayımı kabul edilmemektedir. Bunun yerine birçok faktörün etkisinden dolayı ilgili değişkenlerin

⁵¹ Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayınları, 2007, s. 33.

⁵² Bilge Köksel, Ebru Özgür, Hüseyin Güler, “Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 19, Sayı: 222, 2004, s. 92.

⁵³ Efektif talep; satın alma gücü ile desteklenmiş talep demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mahir Fisunoğlu, Bilge Köksel Tan, “Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 20, Sayı: 70, 2009, s. 36.

⁵⁴ Ali Tarhan ve Muhammed Veysel Kaya, “Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Aralık 2011, s. 226.

⁵⁵ Bekiroğlu, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁶ Sloman, **a.g.e.**, s. 114.

⁵⁷ Özkazanç vd., **a.g.e.**, s. 237.

yapışkan (katı) olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁸ Yeni keynesyen anlayışın görüşlerini ortaya koyan reel ücret katılığına ilişkin yaklaşımlar; zımni (örtük) sözleşme yaklaşımı, etkin ücret teorileri ve içerdekiler-dışardakiler şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Yeni Keynesyen iktisatçılar esas olarak bunlardan etkin ücret ve içerdekiler-dışardakiler teorileriyle ilgilenmişlerdir.⁵⁹

Etkin ücret teorisinin en belirgin özelliği firmaların verimliliği düşürmemek adına ekonomilerde belirgin bir işsizlik durumu olmasına rağmen reel ücretleri düşürme eğiliminde olmamasıdır.⁶⁰ Etkin ücret teorisinde temel varsayım, ücret ile verimlilik arasında pozitif bir ilişkinin bulunmasıdır.⁶¹ Bu kurama göre, emeğin verimliliği reel ücretlere bağlıdır ve ücretlerin düşürülmesi emeğin verimliliğini azaltacaktır. İşsizlik durumunda ücretlerin düşmesi karların da düşmesine sebep olacaktır. Düşük ücretli işçiler daha az gayret gösterecek dolayısıyla verimlilikleri düşük olacaktır.⁶² Firmaların reel ücretlerinin yükselmesi emeğin verimliliğini artıracak dolayısıyla emek talebi artacak ve işsizlik oranı düşecektir.⁶³ İçerdekiler-dışardakiler yaklaşımında, içerdekiler firmada istihdam edilen kişileri dışardakiler ise işsizleri ya da ikincil sektörlerde çalışmakta olan korumasız işsizleri ifade etmektedir. İçerdekiler tecrübelidirler ve bu kişilerin değiştirilmesi firmaya maliyet yüklemektedir. Dışardakiler özellikle içerdekilerin ücretleri arttığında onların yerinde olmayı istemekte fakat başaramamaktadırlar.⁶⁴ Firmalar ise, içerdekilerin işsizler ile değiştirilmesi sonucunda oluşan maliyet nedeniyle bu duruma sıcak bakmamaktadırlar. Dolayısıyla ücretler dışardakilerin kabul edebileceği ücret düzeyini aşmış olsa dahi firma değişiklik yapmak istemeyecektir.⁶⁵ Diğer taraftan

⁵⁸ Doğa Başar Sarıipek ve Mehmet Rauf Kesici, “Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları”, **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2010, s. 25.

⁵⁹ **A.e.**, s. 30.

⁶⁰ N. Gregory Mankiw, “A Quick Refresher Course in Macroeconomics”, **Journal of Economic Literature**, Vol: 28, No: 4, 1990, p. 1658.

⁶¹ Cenk Gökçe Adaş, “Etkin Ücret Hipotezi, İşsizlik ve Ücret Rijidliği”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 52, Sayı: 1, 2002, s. 104.

⁶² Nazım Öztürk, “Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, s. 44.

⁶³ İlker Parasız, **Ücret Teorisi Modern Yaklaşım**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994, s. 198.

⁶⁴ İlker Parasız ve Melike Bildirici, **Modern Emek Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, s.409.

⁶⁵ Sarıipek ve Kesici, **a.g.m.**, s.33.

çalışanların tecrübesi vardır, bu da verimliliği dolayısıyla üretkenliği artıran bir etkendir.⁶⁶

3.2.1. Ampirik Literatür

Kişinin gelirini oluşturan ücret ile işsizlik arasındaki ilişki iktisatçıların dikkatini çeken konulardan biridir. Üretim ve tüketim ülke ekonomileri için önemli konuların başında gelmektedir, ayrıca ülkenin üretim kapasitesi ve seviyesi ülke ekonomisi için önem teşkil etmektedir. Literatürde ücreti konu alan çalışmaların çok fazla olduğu görülmektedir. Ücretin, istihdam veya işsizlik üzerindeki etkisini incelenmek amacıyla yapılan çalışmalarda kullanılan değişkenlerin farklılaştığı gözlenmektedir. Bazı çalışmalarda asgari ücret, bazı çalışmalarda ise reel ücret ücret değişkeni olarak kullanılmaktadır. Yine çalışmaların bir kısmında işsizlik değişkeni kullanılırken önemli bir kısmında istihdam değişkeninin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca son dönemlerde ikiden fazla değişken kullanılarak yapılan çalışmaların çok olduğu gözlenmektedir.

3.2.1.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Reel ücretin istihdam ile olan ilişkisinin negatif yönlü, işsizlikle olan ilişkisinin pozitif yönlü olduğu ima edilmektedir. Fakat yapılan bazı ampirik çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular farklılık göstermektedir.⁶⁷ Örneğin; Sachs (1983), 1961-1981 dönemi için Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD için reel ücret ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda ABD için reel ücret ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü ilişki tespit etmiştir. Diğer ülkelerde ise reel ücret ile işsizlik oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.⁶⁸

⁶⁶ Ataman, **a.g.m.**, s. 69.

⁶⁷ Thomas Hyclak, "Real Wages and Unemployment in Local Labor Markets: Pennsylvania MSAs, 1975-86", **Growth and Change**, Vol: 19, No: 3, 1988, p. 45

⁶⁸ Jeffrey D. Sachs, "Real Wages and Unemployment in The OECD Countries", **Brooking Papers on Economic Activity**, Vol: 14, No: 1, 1983, pp. 255-304.; Thomas Hyclak, **a.g.m.**, p. 45.

Hylack (1988), Pensilvanya içinde yer alan 12 metropoliten istatistik bölgesi için (Metropolitan Statistical Areas – MSAs) [1975:2-1986:4] dönemini zaman serisi analizi kullanarak işsizlik oranı, imalat sanayi gecikmeli reel ücret düzeyi ve reel gayri safi milli hasıla düzeyi (Gross National Product- GNP) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Oluşturulan modelde, işsizlik oranı bağımlı diğerleri ise bağımsız değişkendir. Analiz sonucu ulaşılan bulgular işsizliğin gecikmeli reel ücrete tepkisinin oldukça güçlü ve pozitif yönlü olduğunu göstermektedir.⁶⁹

Iregui ve Otero (2003), Kolombiya için [1980:1-2000:3] dönemini kapsayan cari fiyatlarla ortalama ücretler, fiyat, emek verimliliği ve işsizlik oranı verileri kullanılarak asimetrik hata düzeltme modeli ile değişkenler arası ilişkileri incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemli denge seviyesinin üzerinde belirlenen ücretler işsizliği artırmaktadır. Fakat ücret düzeyinin uzun dönemli denge seviyesinin altına düşmesi sonucunda işsizlik azalmamaktadır. Bu sonuç işsizliği artıran faktörlerle işsizliği düşüren faktörlerin aynı olmadığı görüşünü desteklemektedir.⁷⁰

Emsen, Kuşcu ve Sarsılmaz (2003), Kırgızistan için [1992:1-2001:10] dönemi için aylık verileri kullanarak işsizlik oranı, enflasyon ve nispi ücret değişimleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Geliştirdikleri ilk modelde işsizlik oranlarındaki değişme ile nispi ücret değişimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucu iki değişken arasında ters yönlü bir ilişkinin var olduğu ve bu ilişkinin t istatistiği açısından anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci modelde ise enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki incelenmiş ve iki değişken arasında değiş tokuş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁷¹

Lee, Hsu ve Li (2004), son on yılda farklı işsizlik dinamikleri yaşayan G8 ülkeleri için yapısal vektör otoregresyon modeli (VAR) ile işsizliği etkileyen dinamikleri açıklamaya çalışmışlardır. [1993:1- 2004:3] dönemi için işsizlik oranının

⁶⁹ Hyclak, **a.g.m.**, pp. 45-52.

⁷⁰ Ana Maria Iregui ve Jesus Otero, “On The Dynamics Of Unemployment In A Developing Economy: Colombia”, **Applied Economics Letters**, Vol: 10, No: 14, 2003, pp. 895-898.

⁷¹ Ömer Selçuk Emsen, Sinan Kuşcu, Filiz Sarsılmaz, “Phillips Eğrisi Analizi ve Geçiş Ekonomilerinden Kırgızistan Üzerine Uygulama”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, s.81-99.

yükselişinde rol aldığı düşünölen beş temel değişken kullanılarak analiz gerçekleşmiştir. Söz konusu değişkenler işgücü arzı, ücret, fiyat, toplam talep ve verimliliktir. G8 ölkelerinde işsizlik dalgalanmalarının baskın kaynağının işgücü arz şokları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Almanya, Fransa ve ABD için fiyat şokları uzun vadede işsizlik değişkenini açıklayan değişkendir. Etki tepki analiz sonuçlarında ise ölkeler açısından farklı bulgulara ulaşılmıştır. İşgücü arzı ile fiyat şoklarına işsizlik oranı her ölkede için olumlu tepki vermekte iken ücret şoklarına sadece ABD olumsuz tepki vermekte diğer ölkeler ise olumlu tepki göstermektedir.⁷²

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), Kanada, Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD ölkeleri için, reel ücret, işsizlik ve verimlilik değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Kanada için [1960:1-2001:4], İtalya için [1960:1-2001:3], Almanya için [1962:1-2001:3], İngiltere için [1963:1-2001:4], ABD için [1963:1-2001:4] dönemi verileri kullanılmıştır. Granger ve Yoon tarafından önerilen gizli koingtegrasyon (hiddin co-integration) kavramını benimsemişlerdir. Bu yöntemin diğer doğrusal olmayan modellere göre çeşitli avantajları olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda, reel ücret ve işsizlik değişkenlerinin her ikisi de pozitif şoklara mağruz kaldığında, iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Yine aynı çalışmada işsizlik ile verimlilik değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.⁷³

Villavicencio ve Silva (2011), 1987-2007 dönemi için OECD'nin 17 ölkelerini⁷⁴ kapsayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda ücret farkı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayıları bazı ölkeler için pozitif bazı ölkeler için negatif olarak elde edilmiştir. Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda,

⁷² Jon-Du Lee, George J.Y. Hsu, Bi-Juan Li, "On The Sources Of Unemployment Fluctuations In The G-8", pp. 1-6. (Çevrimiçi) <http://www.nchu.edu.tw/~add/budget/student%20abroad/inter-meeting-94/T94-4-34.pdf>, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2014.

⁷³ Dimitris K. Christopoulos ve Miguel A Leon-Ledesma, "Revisiting The Real Wage-Unemployment Relationship. New Results From Non-Linear Models", **Bulletin of Economic Research**, Vol: 62, No: 1, 2010, pp. 79-96.

⁷⁴ Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İngiltere ve Amerika.

Norveç, İspanya, İsveç ve İngiltere ülkeleri için negatif, diğer ülkeler için pozitif ilişki tespit edilmiştir.⁷⁵

3.2.1.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Adaş (2003), 1960-2000 dönemine ait istihdam, reel ücretler, üretim, sermaye stokları ve reel hammadde fiyatlarına dair yıllık verileri kullanarak değişkenler arası ilişkiyi test etmiştir. Bu amaçla değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını eşbütünleme analizi kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Türk imalat sanayi sektöründe anlamlı bir eş bütünleşme vektörüne ulaşılamamış, istihdam ile reel ücretler arasında beklenen negatif ilişki tespit edilememiştir.⁷⁶

Özata ve Esen (2010), [1988:1-2008:4] çeyrek dönemlik özel imalat verilerini kullanarak reel ücret ile istihdam arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini uygulayarak incelemiştir. Johansen eşbütünleşme sonuçlarına göre iki değişken arasında uzun dönemli ilişki tespit etmişlerdir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre reel ücretten istihdama doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamışlardır. Diğer bir ifade ile reel ücretlerin istihdamı azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁷⁷

Pazarlıoğlu ve Çevik (2007), verimlilik, işsizlik ve reel ücretler arasındaki ilişkiyi 1945-2005 dönemi için incelemiştir. Yapılan Johansen eşbütünleşme testi sonucunda üç değişken arasında eş bütünleşme tespit edilememiştir. Bunun üzerine değişkenlerde yapısal kırılmanın olup olmadığını tespit etmek için Bai ve Perron tarafından oluşturulan çoklu yapısal kırılma testi yapılmış; verimlilik değişkeni için 1967, işsizlik değişkeni için 1968, reel ücret değişkeni için ise 1966 yılı olmak üzere yapısal değişiklik tespit edilmiştir. Serilerde meydana gelen yapısal değişimler değişkenler arası eş bütünleşme sonuçlarını etkilemektedir. Dolayısıyla veri seti 1945-1966 ile 1969-2005 olmak üzere iki alt döneme ayrılmıştır. İlk dönem için

⁷⁵ Antonia Lopez-Villavicencio ve Jose Ignacio Silva, "Employment Production and The Non-Linear Relationship Between The Wage- Productivity Gap and Unemployment", **Scottish Journal of Political Economy**, Vol: 58, No: 2, May 2011, p. 204.

⁷⁶ Cenk Gökçe Adaş, "Türk İmalat Sanayi İşgücü Piyasasında Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişki", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 53, Sayı: 2, s. 145-186.

⁷⁷ Özata ve Esen, **a.g.m.**, s. 55-70.

Vektör otoregresyon modeli (VAR) kurularak, ikinci dönem için hata düzeltme modeli kullanılarak nedensellik ilişkisi incelenmiştir. 1945-1966 dönemi için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre işsizlik, verimlilik ve reel ücret değişkenlerinden etkilenmektedir. Verimlilikten işsizliğe doğru pozitif bir nedensellik mevcuttur. Verimlilik artışlarının işgücü talebini azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Firmaların elde ettikleri karlar ile yeni yatırım alanı oluşturmaması işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Ücretlerden işsizliğe doğru nedensellik tespit edilmiş fakat nedenselliğin yönü belirlenememiştir. 1969-2005 dönemi için uygulanan Johansen eşbütünlük maksimum öz değer istatistiğine göre eşbütünlük vektör tespit edilememiş fakat iz istatistiği sonucuna göre zayıf da olsa tek bir eşbütünlük vektör elde edilmiştir. Yani üç değişken arasında uzun dönemli ilişki mevcuttur. Nedensellik ise Wald testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Wald testi sonuçlarına göre ücret ve verimlilikten işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. İşsizlikten ücretlere doğru bir nedensellik bulunmuş fakat nedenselliğin yönü belirlenememiştir.⁷⁸

Ümit ve Bulut (2013), [2005:1-2010:3] dönemine ait üçer aylık veriler yardımıyla kısmi en küçük kareler (KEKK) regresyonu yöntemini kullanarak Türkiye’de işsizliği etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla çalışmada işsizlik oranı ile birlikte, çalışan saat başına sanayi verimlilik endeksi, reel ücret endeksi, büyüme oranı, tüketici fiyatları endeksi, ihracatın reel gayri safi yurt içi hasılaya oranı, ithalatın reel gayri safi yurt içi hasılaya oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı bu değişkenlerden hangilerinin işsizlik oranını modellemedeki katkılarının az ya da çok olduğunun gösterilmesidir. Yapılan analiz sonucunda işsizliğin özellikle büyüme, ihracat ve ithalat faktörlerinden etkilendiği sonucuna varmışlardır. Sanayi verimlilik endeksinin işsizlik oranını negatif yönde (yani sanayi verimliliğindeki artışın işsizlik oranını azalttığını), reel ücret endeksinin ise işsizlik oranını bazı dönemlerde negatif bazı dönemlerde pozitif yönde etkilediği (reel ücret endeksinde meydana gelen artış bazı dönemlerde işsizlik oranını azaltırken bazı dönemler de artırır) bulgusuna ulaşmışlardır. Büyüme oranının

⁷⁸ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Emrah İsmail Çevik, “Verimlilik, Ücret ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2007, s. 1-17.

işsizlik oranı üzerindeki etkisi ise reel ücret endeksinin işsizlik oranı üzerine etkisi ile benzerlik göstermektedir. Büyüme oranının işsizlik oranı üzerinde ki etkisi bazı dönemlerde negatif yönde bazı dönemlerde ise pozitif yönde oluşmaktadır.⁷⁹

3.3. Türkiye’de İşsizlik ile Büyüme, Ücret ve Ekonomik Kriz İlişkisi: Zaman Serisi Analizi

3.3.1. Kapsam ve Veri Seti

Ülke ekonomisi çeşitli nedenlerle olumsuzluklar yaşayabilmektedir. İç ya da dış piyasada meydana gelen değişimler ülke ekonomisini etkileyebilmektedir. Ülkemizde son yıllarda iki önemli ekonomik kriz meydana gelmiştir. 2001 ve 2008 ekonomik krizleri ülkenin ekonomik yapısı ile işgücü piyasası üzerinde etkili olmuştur. Genel kanı, Türkiye’nin hem ekonomik yapısının hem de mevcut işsiz sayılarının yaşanan krizlerden olumsuz etkilendiğidir. Bu amaçla [2001:1-2013:4] dönemini kapsayan tezin ekonometrik uygulaması, işsizlik değişkeninin gayri safi yurt içi hasıla ve ücret değişkenleri ile uzun ve kısa dönem ilişkilerini 2001 ve 2008 kriz etkilerini göz önüne alarak zaman serisi ekonometrik teknikleri ile ortaya koymaktadır. Söz konusu değişkenler arası ilişkiler Türkiye açısından incelenmektedir.

Ekonometrik uygulamada kullanılan değişkenler, işsizlik oranı, gayri safi yurt içi hasıla ve imalat sanayi saat başı ücret indeks (indeks, 2010=100) olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan seriler üçer aylık olup, [2001:1-2013:4] dönemini kapsamaktadır. 1998 yılı fiyatlarıyla reel gayri safi yurt içi hasıla değerleri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi⁸⁰ (EVDS)’nden, işsizlik oranı verileri Türkiye İstatistik Kurumu⁸¹ (TÜİK)’ndan, imalat sanayi saat başı ücret indeksi (İndeks, 2010=100) değişkenine ait veriler ise

⁷⁹ A. Öznur Ümit ve Elif Bulut, “Türkiye’de İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Kısmı En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi ile Analizi: 2005-2010 Dönemi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 37, Temmuz 2013, s. 131-142.

⁸⁰ TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, (Çevrimiçi) <http://evds.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014.

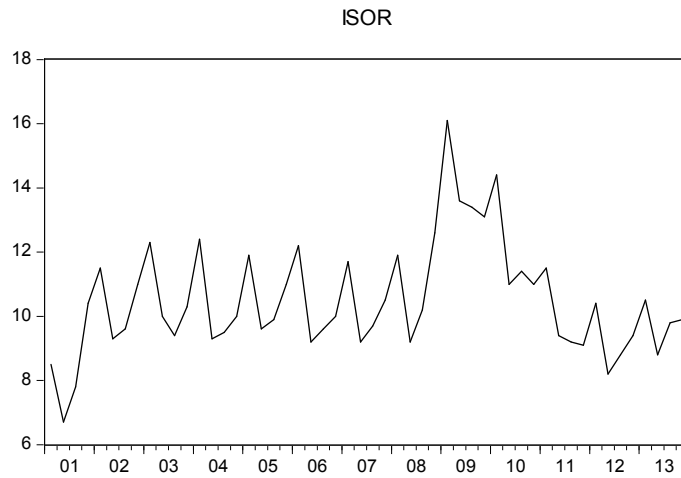
⁸¹ TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü⁸² (OECD)'den temin edilmiştir. Ekonomik uygulamada ele alınan değişkenlerden işsizlik oranı ISOR, imalat sanayi saat başı ücret indeksi UCRET, reel gayri safi yurt içi hasıla ise GSYİH ile gösterilmiştir.

İşsizlik oranı ve GSYİH değişkenlerinde gözlenen mevsimsel hareketlerden ötürü, bu değişkenler Census X-12 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Ayrıca ekonomik krizin etkili olduğu [2001:1-2001:4] ve [2008:4-2009:2] kriz dönemleri için “1 kod” kriz dışı dönemler için “0 kod” verilerek kukla değişken D1 oluşturulmuştur. İşsizlik oranının krizden nasıl etkilendiği de kukla değişken yardımı ile belirlenmeye çalışılacaktır.

Analizler Eviews-7.0 sürümü ile gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılan her değişkenin Eviews paket programından elde edilen grafikleri aşağıda yer almaktadır. Grafik 5, Türkiye'nin sahip olduğu işsizlik oranlarını göstermektedir.

Grafik 5: Türkiye'deki İşsizlik Oranları (%), (2001:1-2013:4)

İşsizlik oranı grafiği incelendiğinde, işsizlik oranı değişkeninin 2001 yılının ikinci çeyreğinde itibaren yükseldiği söylenebilir. Daha sonra bir miktar azalan işsizlik oranları 2008 yılına kadar olan süre içerisinde belirli bir düzey aralığında bir düşüş bir yükseliş şeklinde görünüm sergilemektedir. Ülkemiz de 2008 Kasım ayına kadar mevcut olan işsizlik biçimi, aynı tür olup, benzer eğilime sahiptir. Bu döneme kadar olan işsizlik genellikle, yapısal ve mevsimsel işsizlik olarak ifade edilebilir.⁸³

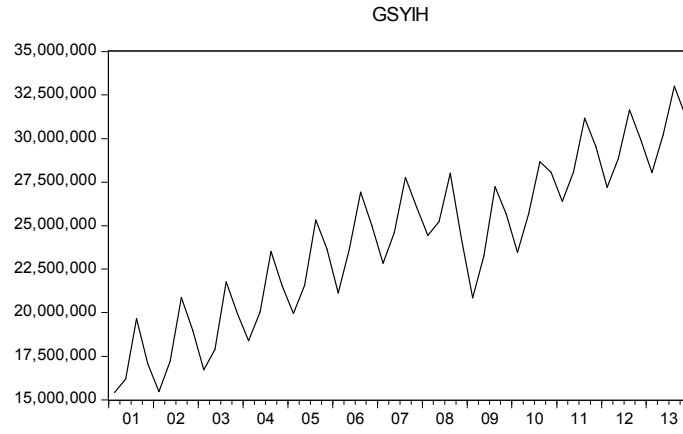
⁸² OECD, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2014.

⁸³ Arif Yavuz, **İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2010-122, 2012, s. 94.

Fakat, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren işsizlik oranlarında ani bir yükseliş gözlenmektedir. 2009 sonlarına doğru işsizlik oranlarında bir düşüş eğilimi görülmektedir. Esas itibariyle işsizlik oranı 2011 yılı sonu ile 2012 yılı başında ciddi bir gerileme göstermiştir.

Grafik 6, Türkiye'nin sahip olduğu gayri safi yurt içi hasıladaki gelişimi göstermektedir.

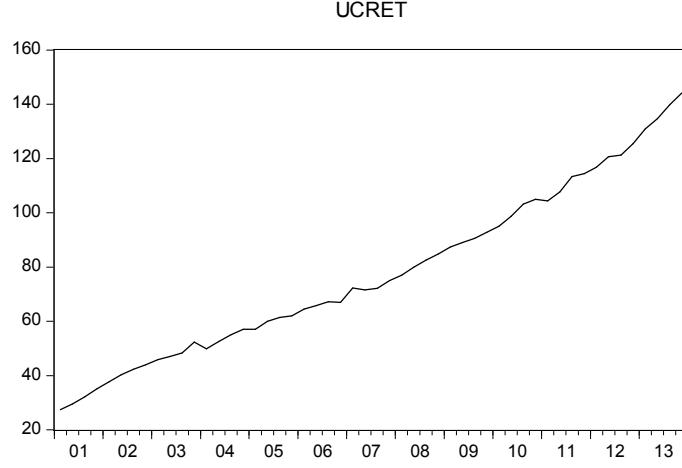
Grafik 6: Türkiye'deki Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (BinTL), (2001:1-2013:4)

Gayri safi yurt içi hasılaya ilişkin veriler incelendiğinde; seri dalgalı bir seyir izlemekle birlikte görece olarak hep artış şeklinde kendini göstermektedir. 2008 yılında meydana gelen ani düşüşün nedeninin ise 2008 ekonomik krizi olduğu düşünülmektedir.

Grafik 7'de Türkiye'deki imalat sanayi saat başı ücretin seyri görülmektedir. Ücret değişkeni önemsiz dalgalanmalar gösterse de 2001 yılı sonrası dönemde artış eğilimi sergilemektedir.

Grafik 7: Türkiye'deki İmalat Sanayi Saat Başı Ücret (İndeks, 2010=100), (2001:1-2013:4)

3.3.2. Zaman Serisi Ekonometrisi Tekniklerinin Analizi

Zaman serileri bir dönemden diğerine değişkenlerin değerlerinin ardışık bir şekilde gözleendiği sayısal büyüklüklerdir. Seriyi oluşturan verilerin dönem içerisinde ardışık bir biçimde gerçekleşmesi bir koşul olmamakla birlikte serinin gelişimini görme açısından düzenli aralıklarla gerçekleşmesi gereklidir.⁸⁴ Rassal bir değişkenin zaman içerisinde aldığı değerlerin sıralanmasıyla zaman serileri oluşmaktadır.⁸⁵ Söz konusu veriler zamana göre; saat, gün, ay, üç ay, yıl gibi zaman dilimlerinde değişkenlerin aldığı değerlerin değişimini gösterirler.⁸⁶

Ampirik çalışmanın ilk kısmında; daha önce de ifade edildiği gibi işsizlik oranı ve GSYİH değişkenlerinde gözlenen mevsimsel hareketlerden ötürü, bu değişkenler mevsimsellikten arındırılmıştır. Daha sonra trend etkisinin giderilmesi amacıyla birinci farkta durağan olduktan sonra analizler gerçekleştirilmiştir. Uygulanan zaman serisi teknikleri ile ilk olarak serilerin karakteristik özellikleri incelenmekte ve serilerin durağanlık yapısı göstergeleri çeşitli testlerle (ADF, PP vb) ortaya konulmaktadır. Daha sonra değişkenlerin durağanlık yapılarına göre

⁸⁴ Mustafa Sevüktekin ve Mehmet Nargeleçekenler, **Ekonometrik Zaman Serisi Analizi**, Ankara, Nobel Yayın, No: 770, Mart 2010, s. 41.

⁸⁵ Dina Çakmur Yıldıztan, **E-views Uygulamalı Temel Ekonometri (Makro Ekonomik Verilerle)**, 2. Basım, İstanbul, Türkmen Kitabevi, Yayın No: 352, 2011, s. 242.

⁸⁶ Selahattin Güriş, Ebru Çağlayan, Burak Güriş, **Eviews ile Temel Ekonometri**, İstanbul, Der Yayınları, Yayın No: 411, 2011, s. 6.

aralarındaki uzun dönem ilişkilerin analizi için eşbütünleşme teknikleri uygulanmakta ve uzun dönem denge ilişkilerini gösteren denklem elde edilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmak için Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

3.3.2.1. Birim Kök Analizi

Ekonometrik tahminlerde zaman serilerinin durağan olması büyük önem taşımaktadır. Analizde kullanılan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için, serilerin durağan olması veya aynı mertebeden homojen olmaları gerekmektedir. Durağanlık kavramı, bir zaman serisinin ortalaması ile varyansının sabit olması ve seriye ait iki değer arasındaki kovaryansın incelenen zamana değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁷

Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılacağını göstermiştir. Durağan serilerin kullanıldığı serilerden elde edilen sonuçlarda bir sorun gözlenilmemekte fakat, durağan olmayan serilerin kullanılması güvenilir olmayan ve yorumlanması ekonomik olarak zor olan sonuçların elde edilmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle, zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını araştırmadan önce analizlerde kullanılan değişkenlerin zaman serisi özelliklerinin incelenmesi önemle gerekmektedir.⁸⁸

Eğer iki zaman serisi arasında bir ilişkidir bahsediliyor ve aralarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunuyorsa bu ilişkinin gerçek mi, yoksa sahte mi olduğunu anlamak için birim kök testi ile serilerin kaçınıcı dereceden durağan olduklarının saptanması gerekmektedir. Eğer her iki seri de aynı dereceden durağan ise bu ilişki gerçek bir ilişkidir ve regresyon gerçektir denir. Bu seriler ise “eşbütünleşik seriler” olarak kabul edilir. Diğer bir anlatımla regresyonun gerçek olması için serilerin eşbütünleşik seriler olması gerekir. Bir zaman serisi “d” kez

⁸⁷ Cengiz Aktaş, “Türkiye’de İhtacat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 18, 2009/2, s. 37.

⁸⁸ Hakan Çetintaş ve Çetin Bektaş, “Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Bahar 2008, s. 39.

farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa, bu serinin d dereceden bütünleştiği söylenir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir. İktisadi zaman serilerinin durağanlığı Dickey-Fuller (DF) tarafından geliştirilen ve yaygın olarak kullanılan testlerden yararlanılarak saptanabilir.⁸⁹ Uygulamada serilerin durağanlığın test edilmesi ile ilgili farklı uygulamalar olmakla birlikte iktisadi zaman serilerinin durağanlığı için genellikle Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller - ADF; 1979, 1981)⁹⁰ ve Phillips-Perron (PP, 1988)⁹¹ testleri kullanılmaktadır.

3.3.2.1.1. Genelleştirilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi

Durağanlık testi, serilerin birim kök içerip içermediğinin test edilmesidir. Serilerin durağanlık sınaması için ADF testinde sabitsiz, sabitli ve trendli bir süreç izlenir. Buna göre; seri trendli bir süreçte durağan hale gelmişse diğer süreçler izlenmeksizin bu değer esas alınır. Seri durağan hale gelmemişse sabit terimli, bunda da durağanlık sağlanamamışsa sabit terimsiz sınama yapılır ve bu süreç sonucunda seriyi durağan hale getiren değer baz alınır.⁹²

Birim kök testinde Dickey ve Fuller (1979) karar kriteri olarak, t -istatistiğinin sapmalı olması nedeniyle τ (tau) adını verdikleri düzeltilmiş t tablosu oluşturmuş ve bu tablonun kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir.⁹³ Dickey-Fuller'in geliştirmiş oldukları τ test istatistiğinin kullanıldığı bu test Dickey-Fuller (DF) birim kök testi olarak ifade edilir.⁹⁴

⁸⁹ İbrahim Arısoy, "Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 69.

⁹⁰ David A. Dickey ve Wayne A. Fuller, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root", **Econometrica**, Vol: 49, No: 4, July 1981, pp.1057-1072.; David A. Dickey ve Wayne A. Fuller, "Distributions of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root", **Journal of The American Statistical Association**, Vol: 74, No: 366, Jun 1979, pp. 427-431.

⁹¹ Peter C. B. Phillips ve Pierre Perron, "Testing for a Unit Root in a Time Series Regression", **Biometrika**, 75, 2, 1988, pp. 335-346.

⁹² Arısoy, **a.g.m.**, s. 69-70.

⁹³ Seçkin Sunal ve Elçin Aykaç, "Türk İmalat Sanayinde İstihdam, İhracat ve Kapasite Kullanım Oranı İlişkisi: Panel Koentegrasyon", **VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, İstanbul, 26-27 Mayıs 2005, s.7., (Çevrimiçi) <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o4s2.pdf>, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2014.

⁹⁴ Kutluk Kağan Sümer, **Makro Ekonometrik Modeller**, Beşir Kitabevi, İstanbul, Aralık 2013, s. 275.

Dickey-Fuller (1979) tarafından tablolaştırılan kritik değerler üç genel model için oluşturulmuştur. Bu modeller;

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + m_2 t + u_t \quad (3)$$

şeklinde sıralanabilir. (1) nolu denklem sadece stokastik trendi içermektedir. (2) nolu denklemde stokastik trend ve sabit terim, (3) nolu denklemde ise hem sabit terimin hem de stokastik ve deterministik trendin birlikte modellendiği bir süreç tanımlanmıştır.⁹⁵ Denklemlerde yer alan t trend değişkenini Δ ise fark işlemcisini temsil etmektedir.⁹⁶

Dickey-Fuller testinde tüm aşamalarda, hata payları arasında korelasyon olmadığı varsayılmaktadır. Dickey-Fuller (1981), hata payları arasında korelasyon problemi varsa bu sorunu aşmak için bağımlı değişkenin gecikmeli değeri (değerleri) eşitliğin sağ tarafında yer alan bir test önermişlerdir. Bu test, literatürde Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testi olarak anılmaktadır.⁹⁷ Dickey-Fuller testinde oluşturulan denklemler ADF testinde;

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + m_2 t + u_t \quad (6)$$

olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu modeller için yine Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen DF (1979) τ tablo değerlerinden yararlanılır. Modellerde yer alan gecikme

⁹⁵ Sunal ve Aykaç, **a.g.m.**, s. 7.

⁹⁶ Yıldıztan, **a.g.e.**, s. 246.

⁹⁷ Hilal Bozkurt, **Zaman Serileri Analizi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007, s. 39.

uzunluklarının belirlenmesinde çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bunlardan bazıları; Son Tahmin Hatası (Final Prediction Error-FPE), Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion-AIC), Schwartz Kriteri (Schwartz Criterion-SC), Bayesian Bilgi Ölçütü (Bayesian Information Criterion-BIC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan – Quinn information Criterion-HQ) şeklinde sıralanabilir.⁹⁸

3.3.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testinin varsayımlarından biri; hata terimlerinin istatistiki olarak birbirlerinden bağımsız ve sabit bir varyansa sahip olduğu şeklindedir. Diğer bir ifade ile hata terimleri arasında otokorelasyon gözlenmez. Fakat birçok zaman serisinin zayıf bağımlı ve heterojen dağılımlı hata terimlerine sahip oldukları gözlenmiştir. Bu gerçekler ışığında hata terimleri arasında otokorelasyon olabileceği düşüncesiyle bir test geliştirilmiştir.⁹⁹

Serilerin birim kök içerip içermediklerinin araştırılmasında yaygın olarak kullanılan, ADF testine alternatif olan ve sağlam sonuçlar veren bir diğer test ise Phillips-Perron (PP) birim kök analizidir. PP testi bir zaman serisindeki daha yüksek dereceden bir seri korelasyonunun varlığını belirlemek için önerilmektedir.¹⁰⁰ Phillips-Perron testi, aşağıdaki regresyonun hesaplanmasıyla yapılmaktadır.

$$\Delta y_t = a + by_{t-1} + c_1 \Delta y_{t-1} + c_2 \Delta y_{t-2} + \dots + c_{p-1} \Delta y_{t-p-1} + u_t \quad (7)$$

(7) nolu denklemde; Δy_t , y serisinin birinci mertebe farkını; a, b, c_1 , c_2 , c_{p-1} katsayıları; t zaman, p gecikme sayısını ve u_t hata terimini göstermektedir. Phillips-Perron birim kök testi, hata terimindeki herhangi bir seri korelasyonu belirlemek için c katsayısının t istatistiğine parametrik olmayan bir düzeltme yapmaktadır.¹⁰¹ Phillips-Perron test istatistiğinin asimtotik dağılımı ADF testi ile aynıdır. Bu nedenle

⁹⁸ Sunal ve Aykaç, **a.g.m.**, s. 8.

⁹⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰⁰ Muammer Şimşek, “İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2003, s. 47.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 47-48.

test istatistiği Mackinnon kritik değerleri ile karşılaştırılarak karar verilir.¹⁰² Test istatistiği Mackinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük ise ilgili zaman serisinin birim kök içermediği kabul edilmektedir.¹⁰³

3.3.2.1.3. Birim Kök Analiz Sonuçları

Çalışmada serilerin durağan oldukları seviyelerin belirlenmesi amacıyla ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Sabit terimin bulunduğu “sabitli” model, sabit terim ve trendin her ikisinin de bulunmadığı “sabitli” model ile hem sabit hem de trendin bulunduğu “trendli ve sabitli” model çerçevesinde inceleme tamamlanmıştır. Tablo 17’de modelde kullanılan serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları yani birim kök taşıdığı, ancak serilerin birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. ADF ve PP test sonuçlarına göre ele alınan tüm değişkenlerin birinci farkta I (1) durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 17: ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

TEST DEĞİŞKEN	DÜZEY SEVİYESİ		BİRİNCİ FARK	
	ADF Test İstatistiği	PP Test istatistiği	ADF Test İstatistiği	PP Test istatistiği
İşsizlik Oranı	-2.524 P=0.315	-2.408 P=0.371	-4.603 P=0.000*	-4.603 P=0.000*
GSYİH	-2.727 P=0.220	-2.138 P=0.512	-4.561 P=0.000*	-4.559 P=0.000*
Ücret	-2.339 P=0.999	-0.904 P=0.999	-2.936 P=0.004*	-2.943 P=0.004*

*Mac Kinnon (1996) tablosuna göre durağan değişken
Değişkenler için durağanlık analizleri yapılırken seriler mevsimsel etkilerden arındırılmış Census X-12 kullanılmıştır, model seçiminde trend ve sabit bileşenleri anlamlı olduğu sürece modele katılmıştır. Gecikme uzunluğu seçiminde otokorelasyonun kalktığı minimum gecikme uzunluğu seçilmiştir.

Değişkenlerin birinci farklarında birim kök içermemesi yani durağan olması değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesine olanak sağlamaktadır.

¹⁰² Selahattin Gürüş ve İrem Saçaklı Saçıldı, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Hisse Senedi Getiri Volatilitésinin Klasik ve Bayesyen Garch Modelleri İle Analizi”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Aralık 2011, s. 164.

¹⁰³ Burcu Güvenek, Volkan Alptekin, Murat Çetinkaya, “Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemi İle Analizi”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2010, s. 15.

Böylece, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla Johansen (1988)¹⁰⁴ ve Johansen/Juselius (1990)¹⁰⁵ (JJ) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme testi yöntemi kullanılacaktır. Ancak eşbütünleşme testi yapılmadan önce tahmin edilecek model için optimal gecikme uzunluğu farklı kriterler çerçevesinde belirlenmiştir.

Uygulama için kullanılan Eviews-7.0 paket programı beş farklı kriter için sonuç vermektedir. Bunlar sırası ile; Ardışık Modifiye Edilmiş Likelihood Ratio Test İstatistiği (LR), Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ)'dir. Bu kriterlerin çoğunluğunun verdiği gecikme uzunluğuna göre analizler yönlendirilir.

Tablo 18: VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriterleri Sonuç Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1047.896	NA	2.09E+15	43.78733	43.90428	43.83153
1	-813.0486	430.5535	1.71E+11	34.37702	34.84482*	34.55381*
2	-801.7615	19.28210*	1.56E+11	34.28173	35.10038	34.5911
3	-791.2413	16.65698	1.48e+11*	34.21839*	35.38789	34.66034
4	-785.6712	8.123016	1.75E+11	34.3613	35.88165	34.93584

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çalışmada Tablo 18'de görüleceği üzere, LR kriteri 2, FPE ve AIC kriterleri 3, SC ve HQ kriterleri 1 gecikmeni uygunluğu belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğu AIC ve FPE kriterleri dikkate alınarak 3 olarak belirlenmiştir.

¹⁰⁴ Soren Johansen, "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol: 12, No: 2-3, 1988, pp. 231-254.

¹⁰⁵ Soren Johansen ve Katarina Juselius, "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – With Applications to the Demand for Money", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Vol: 52, No: 2, 1990, pp. 169-210.

3.3.2.2. Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme analizi, 1980'lerden itibaren zaman serisi alanına girmiş ve birçok ampirik çalışmada kullanılmaya başlanmıştır. Serilerin zamanın etkisini üzerinde taşımaları ve zamanla birlikte artma eğiliminde olmaları, değişkenler arası ilişkilerde sahte regresyonlara sebep olmaktadır. Seriler arasında zamanın etkisinden arındırılmış gerçek ilişkileri ortaya koymak için, öncelikle serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Genellikle serilerin birinci farklarının alınması ile birlikte seri durağan hale gelmektedir. Fark alma işlemi değişkenlere ilişkin uzun dönem bilgisinin kaybolmasına neden olacaktır.¹⁰⁶ Bu nedenle, durağan olmayan serilerde meydana gelen problemler eşbütünleşme tekniği ile giderilmeye çalışılmıştır. Eşbütünleşme kısaca; iki veya daha fazla durağan dışı değişken arasında durağan bir ilişkinin elde edilmesidir. Diğer bir ifade ile eşbütünleşme; durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli birlikte hareket ettikleri bir denge ilişkisini ortaya koymaktır. Dolayısıyla eşbütünleşme analizi, durağan dışı değişkenler arasında uzun dönem veya denge ilişkisini gösteren parametrelerin tahmin edilmesinde kullanılan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷ Diğer bir deyişle; durağan olmayan değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarının uzun dönemde durağan olmasına, dolayısıyla değişkenlerin birbirleriyle eşbütünleşmesine, zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisinin modellenmesine ve tahmin edilmesine yöneliktir. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması gerçek bir uzun dönemli ilişki anlamına gelmektedir.

Literatürde, eşbütünleşme ile ilgili ilk çalışmalar Engle-Granger (1987)¹⁰⁸ ile başlamaktadır. Söz konusu çalışmada, değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin varlığını tesbit etmeye yönelik iki aşamalı bir yöntem öne sürmüştür. İki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştıran yöntemin ilk aşamasında eşbütünleşme vektörünün parametreleri tahmin edilmekte, ikinci aşamada ise bu tahmin edilen parametreler hata düzeltme modelinde kullanılmaktadır.

¹⁰⁶ Bozkurt, **a.g.e.**, s.109.

¹⁰⁷ Sevüktekin ve Nargeleçekenler, **a.g.e.**, s. 483.

¹⁰⁸ Robert F. Engle ve Clive W. J. Granger, "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", **Econometrica**, Vol: 55, No: 2, March 1987, pp. 251-276.

Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme testi uygulaması pratik olmasına rağmen bir takım eksiklikler ya da güçlüklerle sahiptir. Dolayısıyla bazı noktalarda eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden en önemlisi; ikiden fazla değişken için yapılacak eşbütünleşme sınamalarının eşbütünleşik vektörün belirlenmesi aşamasında yetersiz kalmasıdır. Başka bir ifade ile bu yöntem çoklu eşbütünleşme vektörleri ayırıştırma konusunda bir prosedüre sahip değildir. Eleştirilen diğer konu, sistemde yer alan her bir değişkene ilişkin farklı denklemler tahmin edildiğinde değişkenin birine ilişkin eşitlikte eşbütünleşme ilişkisine rastlanabilirken, diğer değişkene ilişkin eşitlikte böyle bir ilişkiye rastlanılamayabilir olması durumudur.¹⁰⁹

Eşbütünleşme testi için yaygın olarak kullanılan diğer yöntem ise, Johansen (1988)¹¹⁰ tarafından Vektör Otoregresif Modellere (VAR) dayanan çok değişkenli bir eşbütünleşme testidir. İzleyen dönemde Johansen ve Juselius (1990)¹¹¹ VAR modeline sabit katsayı, trendi veya mevsimselliği ifade eden gölge değişkeni de (uygulamaya bağlı olarak) dahil ederek ile yöntemi ve sınırlamaları daha da geliştirmişlerdir. Johansen-Juselius (JJ) yöntemi literatürde Engle-Granger tarafından geliştirilen iki aşamalı prosedürden daha üstün görülmektedir.¹¹² Johansen-Juselius (JJ) yöntemi, bir model içinde yer alan tüm değişkenleri içsel olarak ele alan ve bu sistemin tek adımda eşbütünleşmesini sınavabilen bir yöntemdir.¹¹³

Johansen (1988) tarafından önerilen bu yöntemin iki farklı kullanım amacı vardır. Bu kullanım amaçları; a) modelde yer alan değişkenler için maksimum eşbütünleşik vektör sayısını belirlemek b) eşbütünleşme vektörü ile buna ait parametrelerin en çok olabirlik tahminlerinin elde edilmesini sağlamak şeklinde sıralanabilir.¹¹⁴ Durağan olmayan zaman serilerinde bu yaklaşım, maksimum

¹⁰⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 115-116.

¹¹⁰ Johansen, **a.g.m.**, pp. 231-254.

¹¹¹ Johansen ve Juselius, **a.g.m.**, pp. 169-210.

¹¹² Halil Altıntaş, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 2, Nisan –Haziran 2009, s. 12.

¹¹³ Murat Aslan ve A. Kürşad Aslan, “ Türkiye’de 1963-2006 Döneminde Kamu ve Özel Sektör Ücretleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2008, s. 34.

¹¹⁴ Nihat Işık, Mustafa Acar, H. Bayram Işık, “Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2004, s. 333.

olabilirlik yöntemini kullanarak eşbütünleşme sayısını ve bu ilişkinin parametrelerini tahmin ederek, durağan olmayan değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişkileri ortaya koymaktadır.¹¹⁵

Johansen–Juselius (1990)¹¹⁶ yaklaşımını aşağıdaki VAR modeliyle açıklamak mümkündür.

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \Pi_2 X_{t-2} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Ancak ekonomik zaman serileri genellikle durağan olmayan yapıya sahiptirler ve genellikle birinci farkda durağan hale gelmektedirler. Eşitlik (8)' nin birinci fark alınarak tekrar yazılması gerekmektedir.

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \Gamma_2 \Delta X_{t-2} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \Pi X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

veya

$$\Delta X_t = \Pi X_{t-1} + \sum_{i=2}^k \Gamma_{i-1} \Delta X_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

şeklinde yazılabilir.

Yukarıdaki eşitlikte; $\Gamma_i = -(I - \Pi_1 - \dots - \Pi_i)$ ($i=1, \dots, k-1$) ve $\Pi = -(I - \Pi_1 - \dots - \Pi_k)$ 'yi temsil etmektedir.

Π matrisi iki parçalı olarak ifade edildiğinde şu eşitliğe ulaşılır:

$$\Pi = \alpha\beta' \quad (11)$$

Burada, α hata düzeltme katsayılarına ait vektörü, β ise eşbütünleşme matrisini göstermektedir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasında Π katsayılar matrisinin rankından faydaniılmaktadır. Eşitlik (11)'de ifade edilen Π matrisinin rankı $r(\Pi) = \min\{r(\alpha), r(\beta)\}$ 'ya eşit olacaktır. $r(\Pi) = 0$ ya da $r(\Pi) = n$ ise, değişkenlerin eşbütünleşik olmadığı, $1 \leq r(\Pi) \leq n-1$ ise $r(\Pi) = r$ tane

¹¹⁵ Kızılgöl, **a.g.m.**, s. 58.

¹¹⁶ Johansen ve Juselius, **a.g.m.**, pp. 169-210.

eşbütünleşik vektör olduğu sonucuna ulaşılır. Böylece Π matrisinin rankı belirlendiğinde değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olup olmadığı, böyle bir ilişki varsa kaç tane eşbütünleşik vektörün var olduğu tespit edilebilir.¹¹⁷

Johansen çok değişkenli eşbütünleşme sınaması, eşbütünleşme ilişki sayısını belirlemek için, maksimum özdeğer ve iz istatistiklerini kullanmaktadır. Bu istatistikler aynı zamanda eşbütünleşme vektör sayısında belirlenmesini sağlamaktadır.¹¹⁸ Maksimum özdeğer ve iz testi sonuçları Johansen ve Juselius (1990)¹¹⁹ tarafından oluşturulan kritik değerler tablosu ile karşılaştırılarak eşbütünleşme hakkında karar verilmektedir. Maksimum özdeğer testinde en çok r tane eşbütünleşme vektörünün varlığı, $r+1$ tane eşbütünleşme vektörünün varlığını ifade eden alternatif hipoteze karşı test edilmektedir. İz testinde ise, en çok r tane eşbütünleşme vektörünün varlığı, en az $r+1$ tane eşbütünleşme vektörünün varlığını ifade eden alternatif hipoteze karşı test edilmektedir.¹²⁰

Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme testinin sadece iki değişken arasındaki ilişkiyi göstermesi ve bundan dolayı da çoklu eşbütünleşme vektörünün tahmin edilmesi açısından sistematik bir model olmaması nedeniyle çalışmada uzun dönem ilişkinin tahmin edilebilmesi için Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. İşsizlik oranı, ücret, gayri safi yurt içi hasıla ve kriz değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 19'da verilmiştir.

¹¹⁷ Sevüktekin ve Nargeleçekenler, **a.g.e.**, s. 505-507.

¹¹⁸ **A.e.**, s. 506.

¹¹⁹ Johansen ve Juselius, **a.g.m.**, pp.169-210.

¹²⁰ Halil Altıntaş ve Hakan Çetintaş, “ Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2005”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 36, Temmuz-Aralık 2010, s. 44.

Tablo 19: Johansen Eşbütünlük Analiz Sonuçları

Eşbütünlük Eşitlik Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık**
Hiç *	0.556249	59.66836	35.19275	0.0000
En fazla 1	0.257242	19.85632	20.26184	0.0568
En fazla 2	0.102234	5.284464	9.164546	0.2537

Eşbütünlük Eşitlik Sayısı	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık**
Hiç *	0.556249	39.81204	22.29962	0.0001
En fazla 1	0.257242	14.57185	15.89210	0.0797
En fazla 2	0.102234	5.284464	9.164546	0.2537

Not: *%5 anlamlılık düzeyinde temel hipotez olan eşbütünlük ilişkisinin bulunmadığı hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. ** Mackinnon-Haug-Michelis (1999) olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 19’da yer alan eşbütünlük sonuçları incelendiğinde, değişkenler arasında eşbütünlük olmadığını ifade eden boş hipotezin % 5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Nitekim maksimum özdeğer ve iz istatistiği için hesaplanan değerler kritik değerlerinden büyüktür. Johansen eşbütünlük testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlük ilişkisinin olduğu ve bu ilişkiyi sağlayan % 5 anlam düzeyinde bir adet eşbütünlük vektörünün bulunduğu gözlenmektedir. Elde edilen sonuçlar, her iki test içinde % 5 anlamlılık düzeyinde işsizlik oranı, ücret, gayri safi yurt içi hasıla ile kriz değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir.

Eşbütünlük denklem sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Eşbütünlük Denklem Sonuçları

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -289.2396			
ISOR	UCRET	GSYIH	D1
1.000000	-0.075532*	0.0000004**	-3.124166*
	(0.02757)	(0.0000002)	(0.56244)

Not: *0.05 ve **0.10 düzeylerinde istatistik anlamlı olduğunu göstermektedir.

Eşbütünlük denklem sonuçları incelendiğinde, ücret ve krizin işsizlik oranına artırıcı yönde etki ettiği, gayri safi yurt içi hasılanın ise işsizlik oranına azaltıcı yönde etki ettiği gözlenmektedir. Bu sonuca göre [2001:1-2013:4] döneminde, Türkiye ekonomisi için GSYIH işsizliği negatif yönde, ücret ve kriz ise işsizliği pozitif yönde etkilemektedir. Analiz sonucunda değişkenler arasındaki uzun

dönemli ilişki beklentilere uygun çıkmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırılğan yapı nedeniyle krizlerin yıkıcı etkisinde büyük olmaktadır. Özellikle sözkonusu dönemde işsizlik oranının en çok krizden etkilendiği görülmektedir.

3.3.2.3. Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Engle ve Granger (1987)'in çalışmasına göre değişkenler arasında eşbütünleşme bulunması durumunda değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik mevcut olacak ve vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanılabilir.¹²¹ Genel olarak nedensellik testlerinde bir uzun dönem denge modeli ile birlikte bir kısa dönem hata düzeltme modeli önerilmektedir. Bu modeller hem değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri (denge ilişkilerini), hem de kısa dönem uyumlama davranışını (dengesizliği) bütünleştirme olanağı vermektedir.¹²² Birinci mertebeden durağan I(1) değişkenler kümesi eşbütünleşik ise, VAR modelinde belirlenen hata düzeltme teriminin vektör hata düzeltme modeline (VECM) alınmaması nedensellik testlerinde spesifikasyon hatasına neden olabilmektedir. Bu nedenle VAR yapısında olası nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için her bir değişkenlerin her birinin bağımsız değişken olarak kullanıldığı VECM modeline hata düzeltme terimlerinin (Error Correction Model-ECM) dahil edilmesi faydalı olacaktır.¹²³

Örneğin, hata düzeltme denklemlerinin açıklanmasını ifade etmek için Y ve E şeklinde tanımlanan iki değişkenin bulunduğu varsayalım. Buna göre iki değişkenin durağan ve eşbütünleşik olması durumunda, nedensellik testleri VECM'ye göre oluşturulabilir. İki değişken için oluşturulacak hata düzeltme modeli aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta E_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{1i} ECM_{r,t-1} + u_t \quad (12)$$

¹²¹ Erdal Demirhan, "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 60, Sayı: 4, 2005, s. 81.

¹²² Sevda Yapraklı, "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 5, Mayıs 2007, s. 75.

¹²³ Altıntaş, **a.g.m.**, s.16.

$$\Delta E_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta E_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{2i} ECM_{r,t-1} + u_t \quad (13)$$

Hata düzeltme modelinde, $ECM_{r,t-1}$ şeklindeki gecikmeli hata terimleri, hız ayarlama parametreleri olarak kabul edilmektedir. ECM, Y için ΔE_t 'nin gecikmeli terimleri ya da gecikmeli hata terimleri yoluyla nedenselliğin iki kaynağı olduğu anlamına gelmektedir. Bu kaynaklardan biri ya da daha fazlası Y'yi etkilerse, yani parametreler istatistiki olarak sıfırdan farklı ise bu durumda, “Y veri iken, E değişkeni Y'nin Granger nedeni değildir” şeklindeki boş hipotez reddedilmektedir. Bu hipotez, hata düzeltme terimleri için t-testi, açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleri için ise F-testi kullanılarak test edilmektedir. VECM sisteminin en az birinde hız ayarlayan parametrenin istatistiki olarak sıfırdan farklı olması gerekmektedir. Eğer denklem sisteminin tamamında hız ayarlama parametreleri sıfır ise, uzun dönem denge ilişkisi ortaya çıkmamakta ve model, hata düzeltme niteliği taşımamaktadır.¹²⁴

Tablo 21 hata düzeltme modeli sonucunu göstermektedir.

Tablo 21: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Hata Düzeltme:	D(ISOR)
CointEq1	-0.133751
	(0.05240
	[-2.55247]

Tablo 21’de görüldüğü üzere değişkenler arasında uzun dönem ilişki vardır ve katsayısı negatif olduğu için kısa dönemde de denge sağlanacaktır. Hata düzeltme teriminin katsayısının negatif olması sisteme bir şok geldiğinde, hata düzeltme modeli mekanizmasının çalıştığı ve uzun dönemli değerden sapmanın süre geçtikçe azaldığı anlamına gelmektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısının negatif çıkması Johansen eşbütünleşme testinde bulmuş olduğumuz seriler arasında eşbütünleşmenin olduğu yönündeki bulguyu bir kez daha göstermektedir. Değerin negatif olması her

¹²⁴ Wojciech W. Charemza ve Derek F. Deadman, **New Directions in Econometric Practice: General to Specific Modelling, Cointegration, and Vector Autoregression**, Aldershot, Hanst: Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1993, p. 51-55.; Yapraklı, a.g.m., s. 75-76.

dönem dengesizliğin bir kısmının giderilerek uzun dönemde dengeye yaklaştığını, diğer bir deyişle eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğunu belirtir.

3.3.2.4. Nedensellik Testi

Ekonomik değişkenler arasındaki sebep sonuç ilişkileri nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. İki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı söz konusu olduğunda, ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden biri de Granger nedensellik testidir. Granger nedensellik testi, değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişki olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca değişkenler arasında ilişki sözkonusu ise bu ilişkinin yönünü tespit etmede bize yardımcı olur. İki değişken arasında güçlü bir ilişki olabilir. Fakat bu ilişkinin bir nedensellik anlamı taşıması her zaman mümkün olmayabilir. Regresyon çözümlenmesi, bir değişkenin başka bir değişkene bağıllığıyla ilgilenirse de, bunun nedensellik anlamı taşıması zorunlu değildir. İstatistiksel bir ilişki ne denli güçlü ve ne denli anlamlı olursa olsun, nedensel bir ilişki olarak algılanamaz. İstatistiksel olarak ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Nedensellik ise, her şeyden önce teorik bir açıklamaya dayanmaktadır.¹²⁵

Granger'ın operasyonel nedensellik tanımı şu varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlardan ilki; “gelecek geçmişin nedeni olamaz. Kesin nedensellik, sadece geçmişin şimdiki zamana veya geleceğe neden olmasıyla mümkün olabilir. Neden her zaman sonuçtan önce gerçekleşmektedir. Bu da neden ile sonuç arasında bir zaman gecikmesini zorunlu kılmaktadır”. İkincisi ise; “nedensellik sadece bir grup stokastik süreç için belirlenebilir. İki deterministik süreç arasında nedenselliğin bilinmesi mümkün değildir” şeklindedir.¹²⁶

Zaman serisi analizindeki yaşanan gelişmeler üzerine standart Granger nedensellik testinde önemli değişiklikler olmuştur. Buna göre, önce olası uzun dönem ilişkinin test edilmesi ve değişkenler eşbütünleşik ise uzun dönem regresyon denkleminin hata teriminin gecikmeli değerinin, hata düzeltme terimi olarak Granger

¹²⁵ Filiz Yetiz, Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi, Çukurova Üniversite S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008, s. 80.

¹²⁶ A.e., s. 80.

hata düzeltme modeline dahil edilmesi ve bu şekilde Granger nedensellik testinin uygulanması gerekmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaz ise, Granger nedensellik testine hata düzeltme terimi konmadan devam edilmelidir. Değişkenler arasında eşbütünleşme varsa, standart uygulanan Granger nedensellik testi geçersiz olacak ve hata düzeltme teriminin modele kesinlikle ilave edilmesi gerekecektir.¹²⁷

Böylece değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönem ilişkiler belirlenmiştir. Elde edilen bu model üzerinden nedenselliğin ölçülmesi için Granger Causality/Block Exogeneity Wald nedensellik testi uygulanmıştır.

VECM’de kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkileri arasındaki farkı birbirinden ayırmak önemlidir. Bağımsız değişkenlerdeki gecikme değerleri, kısa dönemli nedensel etkileri, hata düzeltme terimi ise uzun dönemli nedensel etkileri göstermektedir. Granger (1988)’e göre VECM yardımıyla nedensellik iki şekilde değerlendirilmektedir. İlki değişkenlerin önündeki katsayıların istatistiksel olarak anlamlılığının testi ile ilgilidir. İkincisi hata düzeltme teriminin önünde yer alan parametrelerin istatistiksel olarak anlamlılığı ile ilgilidir.¹²⁸

VECM’de nedenselliğin kaynağı;

- Her açıklayıcı değişkenin gecikmeleri toplamına birleşik olarak uygulanan F veya Wald ki-kare testinin,
- Gecikmeli hata düzeltme terimine (ECM) uygulanan t-testinin,
- Her açıklayıcı değişkenin gecikmeleri toplamı ve gecikmeli hata düzeltme terimine beraber uygulanan F veya Wald ki-kare testinin istatistiksel anlamlılığı ile belirlenebilir.¹²⁹

¹²⁷ Yetiz, **a.g.e.**, s. 81.

¹²⁸ Özlem Kızılgöl, “Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı: 10, Eylül 2006, s. 9-10.

¹²⁹ Muhsin Kar ve Hüseyin Ağır, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2006, s. 60.; Wojciech W. Charemza ve Derek F. Deadman, **New Directions in Econometric Practice**, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

Bu koşullardan sadece bir tanesinin geçerli olması, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için yeterlidir.

Vektör hata düzeltme modeline dayalı olarak ortaya çıkan nedenselliğin kaynağının belirlenebilmesi için, açıklayıcı değişkenlerin bütün katsayılarına birlikte uygulanan Wald testine ve uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinden elde edilen bir dönem gecikmeli hata düzeltme terimlerinin katsayılarına uygulanan t testine bakılması gerekmektedir. Uygulanan Wald testi sonucunda açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının grup olarak F-istatistiğine göre istatistiksel olarak anlamlı olması durumunda kısa dönem veya hata düzeltme terimlerinin katsayılarının t istatistiğine göre anlamlı çıkması durumunda ise uzun dönem nedensellikten bahsedilmektedir.¹³⁰

“Granger nedeni olma” nın anlamı, her bir denkleme ilişkin bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bağımlı değişkenin nedeni olduğudur. Nedensellik analizi için (0,1) binary değişken olan kukla yani kriz değişkeni teknik nedenden dolayı denklemden yer alamamıştır. şöyle ki; nedensellik analizi için tüm bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri alınacaktır. Binary kod yapısında olan kriz değişkeni için gecikme alındığında denklemler özömlenememekte, tekil matris problemi oluşmaktadır. Ayrıca nedensellik analizinde bütün değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Kukla değişkenin fark alınarak kaydırılması kriz dönemlerini de kaydırarak, yanlış sonuçlara neden olacaktır. Paket programlardan sonuç alınmasının imkan dahilinde olması, yorumlanabilir iktisadi çıkarımlara yön vermiyorsa anlam taşımayacaktır. Tablo 22’de hata düzeltme modeli granger causality/block dışşallık wald testi sonuçları yer almaktadır.

¹³⁰ Halil Altıntaş ve Bülent Öz, “ Türkiye’de Kur Değişkenliği ve İhracat İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1989-2008”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim**, 15-16 Nisan 2010, Malatya, s. 1977.; Fatih Mangır, “ Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011)”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2012, s. 145.

Tablo 22: Hata Düzeltme Modeli Granger Causality/Block Dışsallık Wald Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: D(ISOR)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(UCRET)	0.356317	2	0.8368
D(GSYIH)	7.643914	2	0.0219
All	7.965809	4	0.0928
Bağımlı Değişken: D(UCRET)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(ISOR)	1.069284	2	0.5859
D(GSYIH)	0.201964	2	0.9039
All	1.157425	4	0.8851
Bağımlı Değişken: D(GSYIH)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(ISOR)	3.545073	2	0.1699
D(UCRET)	1.365938	2	0.5051
All	5.424273	4	0.2465

Tablo 22'deki sonuçlar değerlendirildiğinde işsizlik oranı için GSYIH granger nedenidir fakat ücretler granger nedeni değildir. Yani işsizlik oranı ile GSYIH arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

SONUÇ

Tüm dünya ülkelerinin öncelikli hedefi sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik gelişimin sağlanabilmesidir. Her ülke ekonomik anlamda gelişmeyi sağlayabilmek için büyük çaba sarfetmektedir. Fakat bazı dönemlerde, içsel ve/veya dışsal sebeplerle makroekonomik göstergelerin birinde ya da birkaçında meydana gelen olumsuz gelişmeler makroekonomik dengelerin değişmesine sebep olabilmektedir. Ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve ülke ekonomisini olumsuz etkileyen bu gelişme literatürde ekonomik kriz olarak tanımlanmaktadır. Özellikle son yıllarda küreselleşme ile birlikte ekonomik sınırların ortadan kalkması sonucu krizlerin sıklaştığı görülmektedir. Ayrıca herhangi bir ülkede meydana gelen krizin diğer ülkelerde de etkili olduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifade ile meydana gelen ekonomik kriz, sadece ulusal alanda değil aynı zamanda uluslararası alanda da etkisini göstermekte, hem finans sistemini sarsabilmekte hem de reel kesim üzerinde etkili olabilmektedir.

Yüzyılın krizi olarak nitelendirilen 2008 küresel krizinin, 1929 Büyük Buhran'dan sonra yaşanan en büyük kriz olduğu kabul edilmektedir. 2007 yılının ortalarında ABD finans piyasasında kendini hissettirmeye başlayan ve çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan bu krizin temel nedenleri; ipotekli konut kredilerinin yapısının bozulması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, konut piyasasında dağıtılan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar, aşırı değerlenmiş gayrimenkul fiyatlarının denge fiyatlarına doğru dönme eğilimi ve bu eğilimin piyasalarda yarattığı panik havası, faiz yapısının uyumsuzlaşması, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, konut kredileri temel alınarak oluşturulan türev finansal ürünlerin kontrolsüz biçimde artması, likitide miktarlarında meydana gelen artışların yatırıma çevrilememesi şeklinde sıralanabilir. Bu gelişmeler öncelikle finansal piyasaları etkisi altına almış, daha sonraki süreçte ülke ekonomilerinin küçülmesine neden olmuş, üretim ve refah kayıplarına yol açmıştır. 2008 yılı sonu itibariyle ise kriz reel sektörde etkisini göstermiş ve küresel ölçekte bir istihdam krizine dönüşmüştür. Sonuç olarak küresel düzeyde işsizlik oranlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir.

Böylece 2008 küresel krizi ile birlikte işsizlik konusu daha dikkat çekici hale gelmiştir. Gerek gelişmiş gerek gelişmekte olsun, pek çok ülke için çözülmesi gereken öncelikli konular arasına girmiştir. İşsizliğin hem sosyal hem de ekonomik anlamda iki boyutunun bulunması, işsizliğin ön plana çıkmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü işsizliğin etkileri sadece işsiz kalan kişi ile sınırlı kalmamakta, aile ve toplumda bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca ekonomik anlamda düşünüldüğünde işsizlik, hem ülke ekonomisini hem de aile ekonomisini etkileyen bir olgudur. Şöyle ki, işsiz kalan kişi üretim süreci dışında yer almaktadır. Dolayısıyla kişinin ülke ekonomisine katkısı bulunmamakta, ayrıca geçim kaynağı olan ücretten de mahrum kalmaktadır.

Küresel krizin yaşandığı dönemde işsizlik oranındaki değişimlere bakıldığında; gelişmiş ülkelerde 2008 yılında % 5.8 olan işsizlik oranının 2009 yılı itibariyle artmaya başladığı görülmektedir. Sözkonusu oran 2009 yılında % 8, 2010 yılında ise % 8.3 düzeyine yükselmiştir. 2011 yılı itibariyle işsizlik oranı az da olsa bir toparlanma göstermiştir. Fakat 2014 yılına gelindiğinde işsizlik oranının 2008 yılındaki düzeyine inemediği ve % 7.3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Benzer bir durum OECD ülkeleri için de geçerlidir. OECD ülkeleri için işsizlik oranı 2008 yılı için % 5.9 iken, bu oran 2009 yılında % 8.1'e yükselmiştir. İlerleyen yıllarda bir toparlanma olmuştur fakat gelişmiş ülkelerde olduğu gibi 2008 yılı işsizlik oranı düzeyine hala inilememiştir. OECD için 2014 yılı işsizlik oranı ise % 7.3'dür. Avrupa Birliği için ise durum biraz farklıdır. Şöyle ki, Avrupa Birliğinde işsizlik, diğer iki ülke grubuna göre daha yüksek düzeyde seyir izlemektedir. 2008 yılında % 7 olan oran 2009 yılında % 8.9'a sıçramıştır. İzleyen dönemde de sürekli artış göstermiş ve 2014 yılında % 10.2 düzeyine ulaşmıştır. Diğer ülke grupları işsizlik oranında dönemsel de olsa bir iyileşme görülmektedir fakat Avrupa Birliği için aynı şey sözkonusu değildir. Avrupa Birliği'nde işsizlik oranı sürekli artış eğilimi göstermektedir. Aynı dönemde gayri safi yurt içi hasılaya ilişkin göstergelerdeki değişime bakıldığında, küresel bazda ekonomik anlamda bir daralmanın olduğu açıkça görülmektedir. Şöyle ki, dünyada 2005 yılında % 4.7 olan gayri safi yurt içi hasıla oranı, 2009 yılında % -0.4'e kadar düşmüştür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde de benzer bir eğilim sözkonusudur. 2005 yılında gelişmiş

ülkelerde % 2.8, gelişmekte olan ülkelerde % 7.3 olan büyüme oranı, 2009 yılında gelişmiş ülkelerde % -3.4'e, gelişmekte olan ülkelerde ise % 3.1'e kadar gerilemiştir.

Türkiye açısından sözkonusu değişkenlerdeki gelişim incelendiğinde, Türkiye ekonomisinin de 2008 küresel krizinden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Özellikle küresel krizin etkisinin arttığı dönemde, Türkiye ekonomisinde meydana gelen daralma gayri safi yurt içi hasıla oranı yardımıyla açıkca görülmektedir. Bu oran 2009 yılında % - 4.8 düzeyine kadar gerilemiştir. 2007 yılında % 4.7 olan oranın 2008 yılında % 0.7 düşmesi, sonrasında ise negatif düzeye inmesi, Türkiye ekonomisinin de dünya geneline paralel bir gelişim sergilediğini göstermektedir. 2010 yılında ise ülke ekonomisinin toparlanma sürecine girmiş ve % 9.2 düzeyinde ekonomik büyüme sağlanmıştır. Fakat bu toparlanma süreci izleyen yıllarda aynı seyirde devam edememiştir. Nitekim ekonomik büyüme 2011 yılında % 8.8'e, 2012 yılında ise % 2.1'e kadar gerilemiştir. 2013 yılında ise tekrar yükselmiş ve % 4.1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dalgalı seyreden büyüme oranlarından anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisi küresel kriz sonrasında istenilen istikrarı henüz yakalayamamıştır.

Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarının başında yer alan bir diğer konu ise işsizliktir. Çünkü, Türkiye'de işsizlik son yıllarda yüksek düzeylerde seyretmiştir. 2005 yılı sonrası dönemde, sadece 2012 yılında % 8.4 düzeyine gerileyebilen işsizlik oranı diğer yılların hepsinde % 9 üzerinde bir seyir izlemiştir. 2009 yılında ise işsizlik oranının son on yılın en yüksek değeri olan % 13'e ulaştığı görülmektedir. IMF tahmini verilerine göre ise 2015 yılında Türkiye'deki işsizlik oranı % 9.9 düzeyinde olacaktır.

Son yıllarda sık yaşanan krizler nedeniyle ekonomik kriz ve işsizlik ilişkisi daha da ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan hiç şüphesiz ki bir ülkenin işsizlik düzeyini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Literatürde yapılan incelemede, sık sık karşımıza çıkan ve işsizlik düzeyindeki değişimleri açıklamada kullanılan değişkenlerden biri ekonomik büyüme göstergesi olan gayri safi yurt içi hasıla bir diğeri ise ücrettir. Her bir değişkenin işsizlik üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Fakat, bu çalışmalarda belirlenen amaç doğrultusunda değişkenler

arası sadece birebir ilişkinin test edildiği dikkat çekmektedir. Oysa daha kapsamlı sonuçlar elde edebilmek için işsizlik düzeyinde etkili olduğu kabul edilen bu göstergelerin bir arada değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkide literatürde oluşmuş genel kanaat; işsizlik ve ekonomik büyüme arasında negatif yönde, işsizlik ve ücret arasında pozitif yönde, işsizlik ve ekonomik kriz arasında ise pozitif yönde bir ilişki olduğu şeklindedir. İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki için literatürde kabul gören yaklaşım Arthur M. Okun (1962) tarafından ortaya konulmuştur. Okun yasası olarak literatüre giren yaklaşıma göre, iki değişken arasında çift yönlü negatif bir ilişki bulunmaktadır. Okun ABD ekonomisi için yaptığı çalışmasında, doğal işsizlik üzerinde meydana gelen her % 1'lik artışın, reel üretimi yaklaşık olarak % 3 azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Zaman içerisinde birçok ülkede işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma yapılmış, Okun yasasını destekler sonuçlar elde edilmiştir. Fakat son dönem yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara da rastlamak mümkündür. Yapılan çalışmaların bazılarında uzun dönemde bazılarında kısa dönemde ya da hem uzun hem kısa dönemde işsizlik ve üretim arasında bir ilişkiye rastlanmaz iken, bazı çalışmalarda ise iki değişken arasındaki ilişkinin yönü pozitif olabilmektedir. Diğer taraftan literatürde işsizlik ve ücret arasında pozitif yönde bir ilişki olduğuna dair genel bir kanı bulunmaktadır. Fakat ampirik çalışmaların bazılarında elde edilen bulgular farklı olabilmektedir. Çalışmaların bir kısmında iki değişken arasındaki ilişkinin yönü negatif olabilmekte, bazılarında ise ilişkinin yönü dönemsel olarak farklılık gösterebilmekte ya da iki değişken arasında ilişki tesbit edilememektedir.

Bu tez çalışmasının amacı, [2001:1-2013:4] dönemi için, Türkiye'de işsizlik, ekonomik büyüme, ücret ve ekonomik kriz arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaçla işsizliğin, ekonomik büyüme, ücret ve ekonomik kriz ile olan ilişkisinin Türkiye'de öngörülen şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği zaman serisi ekonometrik teknikleri ile test edilmiştir. Çalışmada, kriz dönemleri kukla değişken olmak üzere, işsizlik oranı, reel gayri safi yurt içi hasıla ve imalat sanayi saat başı reel ücret indeksi değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda

değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre işsizlik oranı ile GSYİH arasındaki uzun dönemli ilişki beklentilere uygun çıkmıştır. Türkiye’de incelenen dönem için Okun yasasını destekleyen bir ilişkinin varlığı ortaya koyulmuştur. GSYİH’da meydana gelen artış işsizlik oranına azaltıcı yönde katkı yapmaktadır. Kısaca iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kriz ile işsizlik oranı arasındaki ilişkide de beklenen sonuca ulaşılmıştır. Buna göre sözkonusu dönemde ekonomide meydana gelen krizler işsizlik oranının artmasına sebep olmaktadır. Ücret ve işsizlik oranı arasındaki ilişkinin yönü de beklentilere uygun yani pozitif olarak tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arası kısa dönem denge mekanizmalarını anlamak için hata düzeltme modelleri (VECM) kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, sisteme bir şok geldiğinde hata düzeltme modeli mekanizmasının çalıştığı ve uzun dönemli değerden sapmanın süre geçtikçe azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonraki aşamalarında değişkenler arasındaki nedenselliklerin incelenmesi amacıyla Granger Causality/Block Exogeneity Wald Testi uygulanmıştır. Fakat bu aşamada binary değişken olan kukla yani kriz değişkeni denklemlerde tekil matris sorunu yaratacağından dolayı uygulamaya katılamamıştır. Dolayısıyla bu aşamada sadece işsizlik, GSYİH ve ücret değişkenleri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliklerin testi sonuçlarına göre; sözkonusu dönemde işsizlik oranı ile GSYİH arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre işsizlik oranı için GSYİH granger nedenidir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye ekonomisinde yüksek düzeyde işsizlik sözkonusudur. Bu işsizlik düzeyi özellikle ekonomik kriz dönemlerinde daha da yüksek seviyelere ulaşmaktadır. İşsizlik oranını azaltmak için GSYİH’deki artışlar etkili fakat tek başına yeterli değildir. Ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki sınırlı etkisini gidermek için istihdam artıran büyüme odaklı politikaların oluşturulması gerekmektedir. İstihdam dostu, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde daha etkili olacağını ifade etmek mümkündür.

İşgücü piyasasının sağlıklı bir yapıya dönüştürülmesi ülke ekonomisi için önemlidir. Bunun için işgücü piyasalarının ihtiyaçları ile uyumlu politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle son dönemlerde yüksek seyreden işsizlikle

mücadele için, aktif istihdam politikalarının daha yaygın bir şekilde kullanılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Sözkonusu politikalarla hem yeni istihdam olanakları yaratılmalı hem işgücü istihdama kazandırılmalı hem de işyerlerindeki mevcut istihdam artırılmaya çalışılmalıdır.

Bu bağlamda, firmaları yatırım yapmaya teşvik eden politikaların uygulanması işsizliğin azalması istihdamın artmasında etkili olacaktır. Ayrıca sanayide, ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesini ve yerli girdi kullanımına uygun üretim yapısına geçilmesini destekleyen uygulamalar da istihdam yaratmada etkili olacaktır. Böylece yapılan yatırımın oluşturduğu yeni istihdam olanakları işsizlik düzeyinin düşmesine sebep olabilecektir.

Diğer taraftan işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip işgücünün yetiştirilmesi, hem işsizliğin azaltılması hem de istihdamın sürekliliği açısından yerinde bir uygulama olacaktır. Bu sebeple eğitim kurumları ile işgücü piyasası arasındaki bağ kuvvetlendirilmelidir. Başka bir ifade ile işgücü piyasalarındaki değişim ile gelişim iyi analiz edilmeli, buna uygun olarak eğitim politikaları geliştirilmelidir. Sektörel ihtiyaçlar gözönüne alınarak oluşturulan eğitim politikaları, işgücü piyasasındaki emek arz ve talebi arasındaki uyumsuzluğu aza indirgeyerek bireylerin işgücü piyasasına geçişini daha kolay hale getirecektir. Ayrıca yaşanan teknolojik gelişmeler mesleki yeterliliklerde de değişimler yaratmaktadır. Dolayısıyla kişiler mesleki bilgi ve becerilerini tazeleyerek yeni oluşan koşullara uyum sağlamalıdır. Bunun için ise hizmet içi eğitim, iş yerinde eğitim gibi beşeri sermayeye yatırım olarak görülen eğitim programlarının daha yaygın olarak kullanılmasının istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Acar, Ahmet Cevat: **İşletmelerde Ücret Yapısının Oluşturulması Ve Bir Uygulama**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2007.
- Aktan, Coşkun Can: **Yeni İktisat Okulları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2008.
- Ardıç, Kaya,
Yılmaz Aydın: **İktisat Okulları ve Emek Piyasaları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2011.
- Arıkan, Ahmet Naci: **Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler Nedenleri ve Sonuçları**, Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/ 383, 2008.
- Aslan, Hanifi: **Makro İktisat Politikası**, Bursa, Alfa Aktüel, 2008.
- Ataç, Beyhan,
İzzettin Önder,
Salih Turhan: **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1580, Ekim 2004.
- Bağımsız Sosyal
Bilimciler: **Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları: Ücretli Emek ve Sermaye**, Editör: Erinç Yeldan ve Ebru Voyvoda, İstanbul, Yordam Kitap, Yordam Kitap:135, 2011.
- Benligiray, Serap: **Ücret Yönetimi**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2007.
- Biçerli, M.Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., Eylül 2007.
- Bilgili, Yüksel: **Karşılaştırılmalı İktisat Okulları**, 5. Baskı, İstanbul,

İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtımı, 2011.

- Bozkurt, Hilal: **Zaman Serileri Analizi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007.
- Charemza, Wojciech W.,
Derek F. Deadman: **New Directions in Econometric Practice: General to Specific Modelling, Cointegration, and Vector Autoregression**, Aldershot, Hanst: Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1993.
- : **New Directions in Econometric Practice**, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.
- Cin, Hakkı Soner: **Kısa Çalışma Düzenlemeleri ve Uygulamaları**, İstanbul, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2013, (Çevrimiçi), <http://www.csgeb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2014.
- Çeviş, İsmail: **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 187, 2005.
- Çınar, Barış vd.: **Ekonomi Notları: Küresel Kriz ve Politika Uygulamaları**, Ankara, TCMB, Sayı: 2010-12, Ağustos 2010.
- Dinler, Zeynel: **İktisada Giriş**, 17. Basım, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, Ekim 2011.
- Dursunoğlu, Abdulkadir: **Teori ve İlişkileri ile Global Ekonomik Kriz**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2009.
- Demir, Faruk vd.: **ABD Mortgage Krizi**, Ankara, BDDK Çalışma Tebliği, Sayı: 3, Ağustos 2008.
- Doğan, Seyhun: “Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar”, **Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz**, Editör: Sadi Uzunoğlu, Birinci Basım, İstanbul, Nisan 2009.
- DPT: **Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT: 2544 - ÖİK: 560, 2000.
- : **Orta Vadeli Program (2008-2010)**, Ankara, DPT, 2007.

- Eroğlu, Ömer,
Mesut Albeni: **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Isparta,
Bilim Kitabevi Yayınları, 2002.
- Gökmen, Selahattin,
Emre Kartaloğlu: **Yeni Teşvik Sistemi 2012**, İstanbul, İSMMMO,
İSMMMO Yayınları 151, 2012.
- Gündoğan, Naci,
M.Kemal Biçerli: **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi
Yayını, No: 1461, 2007.
- Gürak, Hasan: **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, 1.Basım,
Bursa, Ekin Kitabevi, 2006.
- Güriş, Selahattin,
Ebru Çağlayan,
Burak Güriş: **Eviews ile Temel Ekonometri**, İstanbul, Der Yayınları,
Yayın No: 411, 2011.
- Gürler, A. Zafer: **Genel Ekonomi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- ILO: **Millennium Development Goals Employment
Indicators**, June 2009.
- IMF: **Fiscal Implication of The Global Economic and
Financial Crisis**, 2009, (Çevrimiçi),
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0913.pdf>,
Erişim Tarihi: 4 Nisan 2013.
- İŞKUR: **2013 Faaliyet Raporu**, İŞKUR Yayını, 2013.
- Kazgan, Gülten: **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)**, İkinci
Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
Kasım 2008.
- : **Tazminat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Koray, Meryem: **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Kasım

2005.

Krugman, Paul,
Robin Wells:

Makro İktisat, Çev: Fuat Oğuz vd., Ankara, Palme
Yayıncılık, 2011.

Lordoğlu, Kuvvet:

Çalışma Ekonomisine Giriş, Birinci Baskı, İstanbul, Alan
Yayıncılık, Ocak 1986.

Mahiroğlu, Adnan,
Adem Korkmaz:

**İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları
(Türkiye ve AB Ülkeleri)**, 2. Baskı, Bursa, Ekin
Yayınevi, Şubat 2007.

Murat, Sedat:

Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı,
İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2007-73, 2007.

MÜSİAD:

2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz Yeni Dersler,
Editor: İbrahim Öztürk, İstanbul, MÜSİAD Araştırma
Raporları Sayı: 59, Haziran 2009.

Orhan, Osman Z.,
Seyfettin Erdoğan:

İktisada Giriş, 2. Basım, İstanbul, Avcı Ofset, 2006.

Özcan, Enver:

Ekonomik Bunalımlar, Ankara, Ogun Kardeşler
Matbaacılık, Ocak 1981.

Özdemir, Süleyman,
Halis Yunus Ersöz,
H. İbrahim Sarıoğlu:

**İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin
Desteklenmesi**, İstanbul, İTO Yayını, Yayın No: 2006-45,
2006.

Özkazanç, Önder vd.:

İktisat Teorisi, Editör: Kemal Yıldırım, Mustafa Özer,
4. Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını,
Yayın No: 1456, 2006.

Özsoylu, Ahmet Fazıl,
İlter Ünlükaplan,
Melek Akdoğan Gedik:

Küresel Kriz ve Türkiye, Adana, Karahan Yayınları,

- Mart 2010.
- Öztürk, İbrahim,
Bahadır Tuzcu: **Küresel Kriz ve İstihdam**, İstanbul, MÜSİAD Araştırma Raporları: 80, Kasım 2012.
- Parasız, İlker: **Ücret Teorisi Modern Yaklaşım**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994.
- : **Para Politikası Türkiye Uygulaması**, 5. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998.
- : **Finansal Krizin Güven Krizine Dönüşmesi Küresel Kriz**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009.
- Parasız, İlker,
Melike Bildirici: **Modern Emek Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2002.
- : **Finansal Makro Ekonomi Ekonomik Dalgalanmalar ve Krizler**, Bursa, Ezgi Kitabevi, Eylül 2003.
- : **Modern Konjonktür Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2006.
- Sadullah, Ömer vd: **İnsan Kaynakları Yönetimi**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Mart 2013.
- Sevüktekin, Mustafa,
MehmetNargeleçekenler: **Ekonometrik Zaman Serisi Analizi**, Ankara, Nobel Yayın No: 770, Mart 2010.
- Seymen, Recep: **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, İstanbul, DerYayınları, 2004.
- SGK: **Sosyal Güvenlik Sisteminde Primler**, Ankara, Sosyal Güvenlik Kurumu Yayın No: 70, Sosyal Güvenlik Bilgi Serisi: 2013/3, Mayıs 2013.
- Skousen, Mark: **Makro İktisat**, Çeviren: Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yayınları, Nisan 2010.

- Sloman, John: **İktisat Makro**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2004.
- Snowdon, Brian,
Howard R. Vane: **Modern Macroeconomics**, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham UK, 2005.
- Somçağ, Selim: **Türkiye'nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 3. Basım, İstanbul, 2006 Yayınevi, 2007.
- Sümer, Kutluk Kağan: **Makro Ekonometrik Modeller**, Beşir Kitabevi, İstanbul, Aralık 2013.
- Şimşek, Şerif,
Serdar Öge: **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Konya, Eğitim Akademi Yayınları, Eylül 2011.
- Şiriner, İsmail: **Finansal Küreselleşme Para ve Maliye Politikalarda Dönüşüm**, İstanbul, Eti Yayınları, 2008.
- Talas, Cahit: **Toplumsal Ekonomi**, Ankara, İmge Yayıncılık, 1997.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen: **Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İşsizlik ve Büyüme**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2010.
- Taşkent, Savaş: **Açıklamalı-İçtihatlı 4857 Sayılı İş Kanunu**, 8. Basım, İstanbul, Beta Yayıncılık, Kasım 2014.
- TCMB: **Enflasyon**, Ankara, TCMB Yayınları, 2004.
- : **Finansal İstikrar Raporu**, Ankara, TCMB Yayınları, Sayı: 7, Kasım 2008.
- : **Finansal İstikrar Raporu**, Ankara, TCMB Yayınları, Sayı: 8, Mayıs 2009.
- Tiryaki, Göksel: **Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990 -2010 Türkiye Tecrübesi Işığında)**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 289, 2012.

- Tunay, K.Batu: **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, Mart 2007.
- Turanlı, Rona: **İktisadi Düşünce Tarihi**, 4. Baskı, Eskişehir, Bilim Teknik Yayınevi, 2008.
- TÜSİAD: **Türkiye’de İş Gücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD- T/2002/12-354, 2002.
- Uluatam, Özhan: **Makro İktisat**, Dokuzuncu Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, Eylül 1998.
- Ulusoy, Ahmet: **Maliye Politikası**, 5. Baskı, Trabzon, Üç Yol Kitabevi, 2007.
- Unay, Cafer: **Makro Ekonomi**, 1. Baskı, Bursa, Vipaş Yayınları, 2001.
- Ülgen, Gülden: **İktisat Bilimine Giriş**, 5. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2012.
- Ünsal, Erdal: **Makro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayınları, 2007.
- Yavuz, Arif: **İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2010-122, 2010.
- Yay, Turan,
Gülsün Gürkan Yay,
Ensar Yılmaz: **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2001-47, 2001.
- Yentürk, Nurhan: **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2005.
- Yıldırım, Kemal,
Doğan Kahraman,
Murat Taşdemir: **Makroekonomi**, 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2005.

- Yıldırtan, Dina Çakmur: **E-views Uygulamalı Temel Ekonometri (Makro Ekonomik Verilerle)**, 2. Basım, İstanbul, Türkmen Kitabevi, Yayın No: 352, 2011.
- Yükseler, Zafer: **Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumunu**, TCBM Yayını, 2009.
- Zaim, Sabahattin: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.

MAKALELER

- Adaş, Cenk Gökçe: “Etkin Ücret Hipotezi, İşsizlik ve Ücret Rijidliği”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 52, Sayı: 1, 2002, ss. 103-156.
- : “Türk İmalat Sanayi İşgücü Piyasasında Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişki”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 53, Sayı: 2, ss. 145-186.
- Akbulut, Ramazan: “Son Yaşanan Küresel Finansal Kriz ve Türk Finans Sektörü Üzerine Etkileri”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Mayıs 2010, ss. 45-68.
- Akdiş, Muhammet: “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 26, Ekim 2002, ss. 1-45.
- Akgeyik, Tekin,
Nilgün Çil Yavuz: “Türkiye’de Asgari Ücret, Milli Gelir ve İşsizlik İlişkisi (Ekonometrik Bir Analiz)”, **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1, 2006, ss. 1-17.
- Akın, Faruk,
Nalan Ece: “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdam

Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XXVII, Sayı: II, 2009, ss. 153-168.

Aktan, Çoşkun Can,
Hüseyin Şen:

“Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Sayı: 42, Yıl: 1, Kasım- Aralık 2001, ss. 1225-1230.

Aktaş, Cengiz:

“Türkiye’de İhtacat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 18, 2009/2, ss. 35-47.

Alancıoğlu, Erdal,
Selen Utlı:

“İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2012, s. 189-206.

Alantar, Doğan:

“Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Maliye ve Finans Yazıları**, Sayı: 81, 2008, (Çevrimiçi), <http://www.finanskulup.org.tr/maliyefinans/maliyefinans.html>, Erişim Tarih: 21 Şubat 2013.

Altaş, Gökben:

“Açığa Satış”, **Sermaye Piyasasında Gündem**, Sayı: 101, Ocak 2011, ss. 8-22.

Altıntaş, Halil:

“Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Mahiyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 22, Ocak-Haziran 2004, ss. 39-61.

-----:

“Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 2, Nisan –Haziran 2009, ss. 1-30

Altıntaş, Halil,
Bülent Öz:

“Türkiye’de Kur Değişkenliği ve İhracat İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1989-2008”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim**, 15-16 Nisan 2010, Malatya, ss. 1964-1984.

- Altıntaş, Halil,
Hakan Çetintaş: “Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2005”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 36, Temmuz-Aralık 2010, ss. 33-56.
- Altıok, Metin: “Keynes ve Keynesci Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 3, Sayı: 6-7, 2009, ss. 75-102.
- Altuntepe, Nihat: “2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik bir Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2009, ss. 129-145.
- Apak, Sudi,
Güneş Yılmaz: “Türkiye’de Kriz Döneminde Açılanan Ekonomik Paket Önlemleri”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 43, Temmuz 2009, ss. 14-23.
- Aras, Osman Nuri: "Son Ekonomik Krizin Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesine Etkisi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, ss. 97-104.
- Arısoy, İbrahim: “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, ss. 63-80.
- Aslan, Hadiye: “İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz”, (Çevrimiçi), http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yil_Donumu/5309ASLAN-sunus.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2013., ss. 1-31.
- Aslan Murat,
A. Kürşad Aslan: “Türkiye’de 1963-2006 Döneminde Kamu ve Özel Sektör Ücretleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2008, ss. 23-46.
- Ataman, Berrin Ceylan: “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak- Aralık 1998, ss. 59-72.

- Aydın, Yılmaz: “Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 1, 2012, (Çevrimiçi): <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuosbil/article/view/1023021728>, Erişim Tarihi: 10. Kasım.2014.
- Barışık, Salih,
Emrah İsmail Çevik
Nüket Kırcı Çevik: “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Swithcing Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, Temmuz-Aralık 2010, ss. 88-102.
- Beaton, Kimberly: “The Variation in Okun’s Law: A Canada and U.S Comparison”, **Bank of Canada Working Paper**, 2010-7, pp. 1-17.
- Binet, Marie-Estella,
Francois Facchini: “Okun’s Law in The French Regions: A Cross-Regional Comparison”, **Economics Bulletin**, Vol: 33, No: 1, 2013, pp. 420-433.
- Büyükakın, Tahir: “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:13, 2007/1, ss. 22-36.
- Bozdağlıoğlu, Yasemin
Uyar: “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Kazakistan, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20, 2008, ss. 45-65.
- Buluş, Abdulkadir,
Esra Kabaklı: “1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 19, 2010, ss. 1-22.
- Cazes, Sandrine,
Sher Verick,
Fares Al Hussami: “Diverging Trends in Unemployment in The United State and Europe: Evidence From Okun’s Law and The Global Financial Crisis”, **International Labour Office Employment Working Paper**, No: 106, 2011.

- Ceylan, Servet,
Burcu Yılmaz Şahin: “İşsizlik ve Büyüme İlişkisinde Asimetri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 11 (2), 2010, ss. 157-165.
- Christopoulost, Dimitris
K.: “The Relationship Between Output and Unemployment: Evidence From Greek Regions”, **Papers in Regional Science**, Vol: 83(3), pp. 611-620.
- Christopoulost, Dimitris
K.,
Miguel A Leon-Ledesma: “Revisiting The Real Wage-Unemployment Relationship. New Results From Non-Linear Models”, **Bulletin of Economic Research**, Vol: 62, No: 1, 2010, pp.79-96.
- Crouhy, Michel G.,
Robert A. Jarrow,
Stuart M. Trunbull: “The Subprime Credit Crisis of 07”, **The Journal of Derivatives**, Vol: 16, No: 1, Fall 2008, pp. 81-110.
- Çakmak, Umut: “Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, ss. 81-101.
- : “Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 18, Sayı: 62, 2007, ss.1-31.
- Çalışkan, Ömer Veysel: "Uluslararası Finansal Krizler", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 49, Güz 2003 ss. 225-245.
- Çarıkçı, Emin: “2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Sebepleri ve Sonuçları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 41, Eylül-Ekim 2001, ss. 475-490.
- Çaşkurlu, Eren: “İstihdamsız Büyüme (İstihdamsız İyileşme) Sorununa Karşı Kamusal Politikalar ve Önemi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 2, Haziran 2014, ss. 43-76.
- Çelik, Faruk: “İşsizlikle Mücadelede ve İstihdamın Artırılmasında İŞKUR’la Büyük Mesafeler Katettik”, **İstihdamda 3İ-İşgücü, İşveren, İŞKUR Dergisi**, Sayı: 14, Ağustos-Eylül-Ekim 2014, ss. 6-7.

- Çetintaş, Hakan,
Çetin Bektaş: “Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Bahar 2008, ss. 37-44.
- Çinko, Levent: “Finansal Kriz Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi), <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/32.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2010.
- Çolak, Ömer Faruk: “Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?”, **İşveren Dergisi**, TİSK Yayını, Mart 2009, (Çevrimiçi), http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=233&i=09, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.
- Dalğar, Hüseyin,
Adnan Kalkan,
Yusuf Kalkan: “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkisi: İngiltere -Türkiye Karşılaştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3, 2012, ss. 75-98.
- Danacı, M.Cem,
Mehtap Ceyhan: “Küresel Finansal Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Krizden Çıkış Politikaları”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., 15-16 Nisan 2010, ss. 1385-1401.
- Delice, Güven: “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif “, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-81.
- Demirgil, Hakan: “Okun Yasası’nın Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, ss. 139-151.
- Demirhan, Erdal: “Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler**

Fakültesi Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 4, 2005, ss. 75-88.

Dickey, David A.,
Wayne A. Fuller:

“Distributions of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, **Journal of The American Statistical Association**, Vol: 74, No: 366, Jun 1979, pp. 427-431.

-----:

Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, **Econometrica**, Vol: 49, No: 4, July 1981, pp.1057-1072.

Emsen, Ömer Selçuk,
Sinan Kuşcu,
Filiz Sarsılmaz:

“Phillips Eğrisi Analizi ve Geçiş Ekonomilerinden Kırgızistan Üzerine Uygulama”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, ss. 81-99.

Engle, Robert F.,
Clive W. J. Granger:

“Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, Vol: 55, No: 2, March 1987, pp. 251-276.

Erdinç, Zeynep:

“Türkiye’de 2000-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11, 2004, ss. 53-69.

Erdoğan, Seyhan:

“Küresel Mali ve Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisi ve Türkiye Çalışma Yöntemine Etkileri”, (Çevrimiçi), http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/kuresel_mali_kriz/tr_kuresel_mali_kriz.pdf, 3 Mayıs 2013.

-----:

“Ücrete İlişkin Temel Kavramlar”, **Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2**, Turk-İş Yayını, Mart 2013, ss. 163-194.

Erdönmez, Pelin Ataman:

“Aktif Menkul Kıymetleştirme”, Türkiye Bankalar Birliği, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 57, 2006, ss. 75-84.

-----:

“Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 68, 2009, ss. 85-101.

- :
“Uluslararası Finansal Kriz Karşısında Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi (15 Şubat - 15 Haziran 2009)”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 69, 2009, ss. 86-92.
- Ergün, Suzan:
“Arjantin’in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 20, Nisan-Mayıs-Haziran2010, s.12. (Çevrimiçi), <http://www.akademikbakis.org/eskisite/20/08.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2014.
- Erol, Hatice,
Abdullah Özdemir:
“Ekonomik Kriz Dönemlerinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikalarının Etkinliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 2, Haziran 2012, ss. 53-79.
- Ertuna, Özer:
“Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 41, Ocak 2009, ss. 26-29.
- :
“Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 10, ss. 11-22.
- Ferretti, Gian Maria
Milesi,
Assaf Razin:
“Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities”, *Currency Crises*, Editör: Paul Krugman, **The University of Chicago Press**, 2000, pp. 285-325.
- Fisunoğlu, Mahir,
Bilge Köksel Tan:
“Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 20, Sayı: 70, 2009, ss. 31-60.
- Freeman, Donald G.:
“Regional Test of Okun’s Law”, **International Advances in Economic Research-IAER**, Vol: 6, No: 3, August 2000, pp. 557-570.
- Gediz, Burcu,
Hakan Yalçınkaya:
“Türkiye’de İstihdam-işsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 6, 2000, ss. 161-184.

- Göçmen, Murat: “Ülkemizdeki İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Fonu Uygulamaları”, **Kamu İş Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, ss. 137-158.
- Göker, Zeliha,
Kutlu Dane: “Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 26, 2013, ss. 103-119.
- Görücü, İbrahim: “Türk Çalışma Mevzuatında Ücret Garanti Fonu ve Uygulamaları”, **Kamu İş Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2009, ss. 85- 103.
- Greenwald, Bruce,
Joseph Stiglitz: “New and Old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**. Vol.7. No: 1., 1993, pp. 23-44.
- Güler, Ender,
Baki Yılmaz: “Ekonomik Kriz KOBİ'lere Yansıması ve Bir Çıkış Yolu Olarak Barter”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 18, 2009, ss. 87-104.
- Güriş, Selahattin,
İrem Saçaklı Saçıldı: “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Hisse Senedi Getiri Volatilitésinin Klasik ve Bayesyen Garch Modelleri İle Analizi”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Aralık 2011, ss. 153-172.
- Güvenek, Burcu,
Volkan Alptekin,
Murat Çetinkaya: “Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemi İle Analizi”, **Kamu İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2010, ss. 1-28.
- Harris, Richard,
Brian Silverstone: “Testing for Asymmetry in Okun's Law: A Cross-Country Comparison”, **Economics Bulletin**, Vol: 5, No: 2, 2001, pp. 1-13.

- Hepaktan, C.Erdem,
Serkan Çınar: “Mali Krizle ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 39, Ağustos 2011, ss. 155- 168.
- Holmes, Mark,
Brian Silverstone: “Okun’s Law Asymmetries and Jobless Recoveries İn The United States: Markov-Switching Approach”, **Economics Letters**, Vol: 92, No: 2, August 2006, pp. 293-299.
- Huang, Ho-Chuan,
Shu-Chin Lin: “Smooth-time-varning Okun’s Coefficient”, **Economics Modelling**, Vol: 25, No: 2, 2008, pp. 363-375.
- Hyclak, Thomas: “Real Wages and Unemployment in Local Labor Markets: Pennsylvania MSAs, 1975-86”, **Growth and Change**, Vol: 19, No: 3, 1988, pp. 45-52.
- Iregui, Ana Maria,
Jesus Otero: “On The Dynamics Of Unemployment In A Developing Economy: Colombia”, **Applied Economics Letters**, Vol: 10, No: 14, 2003, pp. 895-898.
- Işık, Nihat,
Mustafa Acar,
H. Bayram Işık: “Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:2, 2004, ss. 325-340.
- Işık, Nihat,
Tuba Tünen: “Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., Malatya, 15-16 Nisan 2010, ss. 836-866.
- Işık, Sayım,
Koray Duman,
Adil Korkmaz: “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör

Analizi Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2004, ss. 45-69.

- Işık, Volkan: “1980 Sonrası Neoliberal Politikaların İşsizlikle Mücadelede Yerine Getiremediği Vaatler: Rusya’yı Çıkmaza Sürükleyen Rol”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 6, Kasım 2010, ss. 22-38.
- İnan, E. Alpan: “Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi”, **Bankacılar Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 42, 2002, ss. 57-74.
- İslatince, Hasan: “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 2007, ss. 205-216.
- Johansen, Soren: “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol: 12, No: 2-3, 1988, pp. 231-254.
- Johansen, Soren,
Katarina Juselius: “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – With Applications to the Demand for Money”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Vol: 52, No: 2, 1990, pp. 169-210.
- Kaminsky, Graciela Laura,
Carmen M. Reinhart: “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, **The American Economic Review**, Vol: 89, No: 3, 1999, pp. 473-500.
- Kanca, Osman Cenk: “Türkiye’deki İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, s. 1-18.
- Kar, Muhsin,
Hüseyin Ağır: “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2006, ss. 51-68.
- Karabulut, Tahsin: “Küresel Finansal Kriz ve Türk Dünyası’nın Makroekonomik Göstergelerine Etkisi: Türkiye ve

Azerbaycan Örneği”, **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2007-2009, ss. 405-422.

- Karakurt, Birol: “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, ss. 167-195.
- Kartal, Fikret: “Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Para Politikasının Görünümü”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Sayı: 91, Nisan 2011, ss. 77-100.
- Keskin, Hidayet,
Hakan M. Kiriş,
Canan Şentürk: “2001 Krizin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 4, Güz 2006, ss. 46-73.
- Kızılgöl, Özlem: “Türkiye’de Büyüme Oranı ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, s. 54-69.
- : “Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:10, Eylül 2006, ss. 1-19.
- Kibritçioğlu, Aykut: “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz I**, Sayı: 41, Eylül-Ekim 2001, ss. 174-182.
- Korkmaz, Adem vd.: “Küresel Ekonomik Krizde Dünyada ve Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar: Başarılı ve Başarısız Ülkeler”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:1, 2013, ss. 113-125.
- Korkmaz, Adem,
Hüseyin Avsallı: “Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2012, ss. 151-162.

- Koray, Meryem: “ “Reel” Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 4, 2005, ss. 11-46.
- Korkmaz, Esfender,
Arzu Tay: “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011, ss. 111-135.
- Koyuncu, Murat,
Fikret Şenses: “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonazyaya ve Arjantin Deneyimleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 3, 2004/3, ss. 11-42.
- Kökocak, A.Kadir: “Kamu Ekonomisinin Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar”, **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 91, Temmuz 2005, (Çevrimiçi), <http://www.mevzuatdergis i.com/2005/07a/02.htm>, Erişim Tarihi: 22 Kasım 2011.
- Köksel, Bilge
Ebru Özgür,
Hüseyin Güler: “Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 19, Sayı: 222, 2004, ss. 91-106.
- Knotek II, Edward S.: “ How Usefull of Okun’s Law”, **Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review**, Fourth Quarter, 92(4), 2007, pp. 73-103.
- Kutlu, Hüseyin Ali,
N. Savaş Demirci: “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finans Dergisi**, Sayı: 52, Ekim 2011, ss. 121-136.
- Lal, İrfan vd: “Test of Okun’s Law in Some Asian Countries Co-İntegration Approach”, **European Journal of Scientific Research**, Vol: 40, No: 1, 2010, pp. 73-80.
- Lee, Jon-Du
George J.Y. Hsu,
Bi-Juan Li: “On The Sources Of Unemployment Fluctuations In TheG-8”, pp.1-6. (Çevrimiçi), <http://www.nchu.edu.tw>

/~add/budget/student%20abroad/inter-meeting-94/T94-4-34.pdf, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2014.

Lopez-Villavicencio,
Antonia,
Jose Ignacio Silva:

“Employment Production and The Non-Linear Relationship Between The Wage- Productivity Gap and Unemployment”, **Scottish Journal of Political Economy**, Vol: 58, No: 2, May 2011, pp. 200-220.

Malley, Jim,
Hassan Molana:

“Output, Unemployment and Okun’s Law: Some Evidence From The G7”, **Economics Letters**, Vol: 101, 2008, pp. 113-115.

Mallia, Mirco:

“The Maltese Labour Market and Frictional Unemployment”, **Bank of Valletta Review**, No: 32, Autumn 2005, pp. 47-61.

Mangır, Fatih:

“Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011)”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2012, ss. 136-149.

Mankiw, N. Gregory:

“A Quick Refresher Course in Macroeconomics”, **Journal of Economic Literature**, Vol: 28, No: 4, 1990, pp. 1645-1660.

Marshall, David:

“Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure”, **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol: 22, No: 3, 1998, pp. 13-38.

Mishkin, Frederic Stanley:

“Lessons From the Asian Crisis”, **NBER Working Papers**, No: 7102, April 1999, pp.1-25. (Çevrimiçi) http://www.nber.org/papers/w7102.pdf?new_window=1, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2010.

Moosa, Imad A.:

“A Cross-Country Comparison of Okun’s Coefficient”, **Journal of Comparative Economics**, Vol: 24, No: 3, June 1997, pp. 335-356.

Mosikari, Teboho
Jeremiah:

“The Effect Of Unemployment Rate on Gross Domestic Product: Case of South Africa”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol: 4, No: 6, July 2013,

pp. 429-434.

Narin, Müslüme,
Aslı Özer:

“Küresel Krizin Reel Sektör Üzerine Etkileri: Türkiye İmalat Sanayi”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., 15-16 Nisan 2010, ss. 1089-1122.

Oktar, Suat,
Levent Dalyancı:

“Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2010, ss. 1-22.

Okun, Arthur M:

“Potential GNP: Its Measurement and Signifinance”, **Cowless Foundation**, 190, 1962, pp. 1-7.

Öngel, Volkan,
Serdar Kuzu:

“2008 Global Finansal Krizi Işığında Orta Asya Ülkelerinde Kriz Öncü Göstergelerinin Değerlendirilmesi”, **International Conference On Eurasian Economies 2012**, 11-13 October 2012, ss.305-311. (Çevrimiçi), <http://www.eecon.info/papers/478.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Mart 2013, ss. 305-311.

Özata, Erkan,
Ethem Esen:

“Reel Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, ss. 55-70.

Öztürk, Serdar,
Bekir Gövdere:

“Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2010, ss. 377-397.

Öztürk, Serdar,
Ali Sözdemir,
Özlem Ülger:

“Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye'nin Para Politikaları Üzerine Etkileri”, **International Conference On Eurasian Economies 2012**, 11-13 October 2012, ss.298-304. (Çevrimiçi), <http://www.eecon.info/papers/536.pdf>, Erişim Tarihi: 8

Nisan 2013.

Öztürk, Serdar,
Ali Sözdemir:

“Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi”, **İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-2: Küresel Değişim ve Demokratikleşme Bildiriler Kitabı**, Editör: Selma Karatepe vd., 19-20 Nisan 2012, ss. 2141-2166.

Öztürk, Nazım:

“Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, ss. 29-49.

Paksoy, Sadettin,
Erdal Alancıoğlu:

“Küresel Finansal Krizin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, Haziran 2012, ss. 38-57.

Pazarlıoğlu, M. Vedat,
Emrah İsmail Çevik:

“Verimlilik, Ücret ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2007, s. 1-17.

Phillips, Peter C. B.,
Pierre Perron:

“Testing for a Unit Root in a Time Series Regression”, **Biometrika**, 75, 2, 1988, pp. 335-346.

Prachowny, Martin F. J.:

“Okun’s Law: Theoretical Foundation and Revised Estimated”, **The Review of Economic and Statistic**, Vol: 75, No: 2, May 1993, pp. 331-336.

Revoredo-Giha, Cesar
Philip Leat,
Alan Renwick:

“The Relationship Between Output and Unemployment In Scotland: A Regional Analysis”, **Land Economy Working Paper Series**, No: 65, 2012, pp. 1-16.

Rudd, Kevin:

“The Global Financial Crisis”, 2009, (Çevrimiçi), <http://www.themonthly.com.au/monthly-essays-kevin-rudd-global-financial-crisis--1421>, Erişim Tarihi: 4

Nisan 2013.

- Sachs, Jeffrey D.: “Real Wages and Unemployment in The OECD Countries”, **Brooking Papers on Economic Activity**, Vol: 14, No: 1, 1983, pp. 255-304.
- Sanal, M. Engin: M. Engin Sanal, “Bir Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Toplum Yararına Çalışma Programlarının Edirne İlinde 2009-2011 Yılları Arasındaki Uygulaması ve Programlar Bitmeden Ayrılan Kayılımcılara Yönelik Analliz”, **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri**, Sayı: 2, Nisan 2014, ss.1 -31., (Çevrimiçi), http://eunivsite.nku.edu.tr/kullanicidosyalari/413/files/SBM_02_2014.pdf, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.
- Sarıpek, Doğa Başar, Mehmet Rauf Kesici: “Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları”, **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2010, ss. 17-38.
- Serin, Vildan, Eyüp Bastı: “Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Yıl: 7, Sayı: 42, Kasım-Aralık 2001, ss. 1214- 1224.
- Seyidoğlu, Halil: “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, ss. 141-156.
- Solak Fahri, Ercan Sarıdoğan: “Küresel İktisadi Krizin Türk Cumhuriyetleri’ne Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:30, Sayı:1, 2011, ss. 93-115.
- Soylu, Hülya: “Global Krize Karşı Politika Önlemleri ve Türkiye”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 157, Temmuz-Aralık 2009, ss. 251-266.
- Sunal, Seçkin, Elçin Aykaç: “Türk İmalat Sanayinde İstihdam, İhracat ve Kapasite Kullanım Oranı İlişkisi: Panel Koentegrasyon”, **VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**,

İstanbul, 26-27 Mayıs 2005, (Çevrimiçi)
<http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o4s2.pdf>,
Erişim Tarihi: 5 Nisan 2014.

Susam, Nazan,
Ufuk Bakkal:

“Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 155, Temmuz-Aralık 2008, ss. 72-88.

Şamiloğlu, Famil:

“Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 55, 2002, ss. 84-93.

Şimşek, Hayal Ayça:

“Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2008, ss. 183-208.

Şimşek, Muammer:

“İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2003, ss. 43-63.

Tarhan, Ali,

Muhammed Veysel Kaya:

“Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Aralık 2011, ss. 223-236.

Takım, Abdullah:

“Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 27, Ağustos 2010, s. 315-324.

Taşar, M. Okan:

“Devlet-Ekonomi İlişkisi Ekseninde Küresel Kriz ve Türkiye”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3, 2009, ss. 73-102.

Terzioğlu, Ahmet:

“Ücretin Tarihsel Gelişimi”, **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, (Çevrimiçi), <http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=%DCCRET%DDN%20TAR%DDHSEL%20GEL%D D%DE%DDM%DD&kimlik=1207901898&url=makal eler/aterzioglu-1.htm>, Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015.

- Topcu, Umut: “6111 Sayılı Kanun İle Getirilen Sigorta Prim Teşviki Uygulama Esasları”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 104, Mart-Nisan 2011, ss. 297-304.
- Tosun, Betül,
Tahir Büyükkakın: “Keynesyen Düşüncenin Gelişimi”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sevim Göngür’e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4099, Otuzsekizinci Seri, İstanbul, 1998, ss. 165-182.
- Turan, Zübeyir: “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, ss. 56-80.
- Turgut, Ahmet: “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleri İle Finansal Krizler”, **TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 4-5, Kasım 2006 / Şubat 2007, ss. 35-46.
- Turturean, Ciprian Ionel: “Okun’s Law For Romania During 1992-2004”, **Munich Personal RePEc Archive**, MPRA No: 10608, 2007, (Çevrimiçi), http://mpra.ub.unimuenchen.de/10638/1/MPRA_paper_10638.pdf, Erişim Tarihi: 4 Mart 2014.
- Türel, Oktar: “Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerin Karşılaştırmalı Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 75, ss. 27-75.
- Ulubey, Raşit: “6111 Sayılı Torba Kanunundaki Düzenlemeyle Birlikte İşsizlik Sigortası Kanununda Yer Alan İstihdam Teşvikine İlişkin Düzenlemeler”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 104, Mart-Nisan 2011, ss. 277-288.
- Ural, Mert: “Finansal Krizler ve Türkiye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2003, ss. 11-28.
- Uysal, Doğan,
Volkan Alptekin: “Türkiye Ekonomisinde Büyüme – İşsizlik İlişkinin Var Yardımıyla Sınanması (1980-2007)”, **Dumlu Pınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, Aralık 2009, ss. 69-78.

- Ümit, A. Öznur,
Elif Bulut: “Türkiye’de İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Kısmi En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi İle Analizi: 2005-2010 Dönemi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 37, Temmuz 2013, ss. 131-142.
- Ünal, Ömer: “Yeni Teşvik Paketi ve Destekler”, **Çerçeve Dergisi**, Yıl: 17, Sayı: 52, Eylül 2009, ss. 196-204.
- Ünsar, Sinan: “Yetkinliğe Dayalı Ücret Yönetiminin Genel Bir Değerlendirilmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2009, ss. 43-56.
- Villaverde, Jose,
Aldolfo Maza: “Okun’s Law in the Spanish Regions”, **Economics Bulletin**, Vol: 18, No: 5, 2007, pp. 1-11.
- Yaprak, Şenol: “Ekonomik Krizin İstihdama Yansıması”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, ss. 41-54.
- Yapraklı, Sevda: “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 5, Mayıs 2007, ss. 67-89.
- Yaşın, Dilek: “Türkiye’de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi (1987-2009): Büyüme, Daha Adil Bir Gelir Dağılımı Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı Mı?”, **TCMB Öğrenci Tebliği**, 2010, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dilek_yasin.pdf, Erişim Tarihi: 22 Kasım 2012.
- Yay, Gülsün Gürkan: “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı Ekonomik Kriz II**, Sayı: 42, Kasım- Aralık 2001, ss. 1234-1248.
- Yeldan, Erinç: “Küresel Kriz ve Türkiye: Mali Canlandırma Önlemlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkilerinin Makroekonomik Değerlendirilmesi”, **Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirmesi**, Ankara, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2010, ss.9-41.

- Yıldırım, Erhan,
Selim Çakmaklı,
F. Özlem Özkan: “Eskiden Yeniye Neo-Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, No: 4, 2011, ss. 153-184.
- Yıldırım, Süreyya: “2008 Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Kahramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 18, Haziran 2010, ss. 47-55
- Yılmaz, Cihan,
Ünzüle Kurt: “Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Reel Daralma ve Cari İşlemler Hesabı İlişkisi”, **1-2.Ekim.2012 II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Yönetim-Ticaret-Siyaset Bildiriler Kitabı**, Kahramanmaraş, Şubat 2013, ss. 303-311.
- Yılmaz, Özlem Gökteş: “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, 2005, ss. 63-76.
- Yılmaz, Ömer,
Alaattin Kızıltan,
Vedat Kaya: “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 24, Ocak-Haziran 2005, ss. 77-96.
- Zagler, Martin: “The Dynamics of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries: Analysis of Okun’s Law”, **Applied Econometrics and International Development**, Vol: 3 No: 3, 2003, pp. 93-118.
- Zekey, Ahmet Hamdi: “Krizden Çıkış İçin Politikalar: Yeşil Ekonomik Düzen”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1 Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, Editörler: Ali Koçyiğit vd., 15-16 Nisan 2010, ss. 1237-1259.

TEZLER

- Bekiroğlu, Cemil: “Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemede Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi S.B.E.), İstanbul, 2010.
- Çalışır, Burcu: “Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı ve Çözüm Stratejileri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E.), İstanbul, 2007.
- Çavuşoğlu, Fazilet: “Para Politikası Faiz Oranlarından Mevduat ve Kredi Faiz Oranlarına Geçişkenlik: Türkiye Örneği”, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Haziran 2010, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/faziletcavusoglu.pdf>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2013.
- Damar, Bülent: “Bankacılık Sektörünün Kırılganlığının İzlenmesi Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma”, (Basılmamış Uzmanlık Tezi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), 2004.
- Dolu, İsa: “Türkiye’de Yaşanan 1994 ve 2001 Ekonomik Krizlerin Analizi”, İstanbul, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E.), İstanbul, 2009.
- Erdoğan, Bülent: “Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi S.B.E.), Kahramanmaraş, 2006.
- Güner, Hasan: “İstihdamın Artırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İşgem’ler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E.), Isparta, 2010.
- Kama, Fatma Ebru: “2008 Global Finansal Krizi ve Kobi’lere Etkisi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B.E.), İstanbul, 2009.
- Ongan, Nilgün Tunçcan: “Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri”, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi

S.B.E.), İstanbul, 2004.

- Sarpkaya, Suna Simla: “Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E.), Ankara, 2009.
- Top, Çoşkun: “Küresel Krizin Gelir Dağılımı ve İşsizlik Üzerine Etkileri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi, S.B.E.), İzmir, 2010.
- Uyanık, Mehmet Ali: “1980 Sonrası Türkiye’nin İşsizlik Yapısı ve Büyüme İlişkisi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi S.B.E.), Konya, 2010.
- Yaman, Özgür: “Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi S.B.E), İstanbul, 2010.
- Yetiz, Filiz: “Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversite S.B.E.), Adana, 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Acar, Okan: “Asya Kaplanlarının Gelişimi ve Asya Krizine Bir Bakış”, (Çevrimiçi), <http://www.okanacar.com/2012/12/asya-kaplanlarnn-gelisimi-ve-asya.html>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.
- : “Rusya Finansal Krizi”, (Çevrimiçi), <http://www.okanacar.com/2012/12/rusya-finansal-krizi.html>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2014.
- Alptekin, Erdem: “Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Yeri”, (Çevrimiçi), http://www.izto.org.tr/portals/0/iztog-enel/dokumanlar/menkul_kymetlestirme_ve_kuresel_fina_ns_krizinde_rolu_e_alptekin_26.04.2012%2019-42-41.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mart 2013.

- Dura, Cihan: “Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?”, (Çevrimiçi), http://www.cihandura.com/index.php?option=com_content&task=view&id=326&Itemid=49, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2010.
- Eğilmez, Mahfi: “Krizde Öteki Ülkeler Ne Yapıyor?”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atipe=radikalyazar&articleid=925696>, 5 Nisan 2013.
- : “Kapitalizm ve Üç Büyük Kriz”, (Çevrimiçi), <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2014.
- Eroğlu, Yaşar: “Dünyada Yaşanan Ekonomik Krizler”, (Çevrimiçi), <http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/27509/dunyada-yasanan-ekonomik-krizler>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.
- Ersöz, Halis Yunus: “Kriz Dönemi İstihdam”, (Çevrimiçi), <http://www.istecalisnlar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam/>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2013.
- Gelir Dairesi Başkanlığı: (Çevrimiçi), <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1079&uid=Nc614IZUk1No8fSl&type=kanun>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.
- IMF: (Çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/data.htm>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.
- : (Çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015.
- İŞKUR: (Çevrimiçi), <http://www.iskur.gov.tr/trtr/isarayan/tcp.aspx>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2013.
- : (Çevrimiçi), <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/typ.aspx>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : İşsizlik Sigorta Fonu Bülteni, Aralık 2013, (Çevrimiçi), <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dltop>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015
- : İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2014, (Çevrimiçi), <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/yayinlar.aspx#dlto>

p, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

Mullins, Luke: “Tim Geithner's Toxic-Asset Plan: 8 Things You Need to Know”,(Çevrimiçi), <http://money.usnews.com/money/personal-finance/real-estate/articles/2009/03/23/tim-geithners-toxic-asset-plan-8-things-you-need-to-know>, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2013.

Resmi Gazete: (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2013.

-----: (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.

-----: (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

-----: (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120620-8.htm>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

-----: (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140509-20-1.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.

Konya Ticaret Odası: “Dünya Ekonomisi: 2011 yılı Ekonomik Değerlendirmesi”, (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/d/f/ile/2011-yili-ekonomik-degerlendirmesi.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2013.

OECD: (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2014.

-----: (Çevrimiçi), <http://stats.oecd.org>, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2014.

-----: (Çevrimiçi), <http://stats.oecd.org>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

-----: (Çevrimiçi), <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STLABOUR>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.

TBMM: (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2013.

-----: (Çevrimiçi), <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/725204c.pdf>

, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

- TCMB: “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2013.
- : Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı:2008-63,2008, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2008/DUY2008-63.htm>, Erişim Tarihi:2 Mayıs 2013.
- : Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı:2009-51, 2009, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2009/DUY2009-51.htm>, Erişim Tarihi:2 Mayıs 2013.
- : Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 2010-51, 2010, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2009/DUY2010.51.htm>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.
- : (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr/yeni/ppyeni/disponibilite_yeni.html, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2013.
- : Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, (Çevrimiçi), <http://evds.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014.
- : (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/pgm/faiz/gecelik.htm>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2013.
- TÜİK: (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011.
- : (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014.
- : (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014.
- (Çevrimiçi): (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25003326/>, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2013.
- : (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Bretton_Woods_sistemi, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2014.

- : (Çevrimiçi), <http://ekonomi.bugun.com.tr/desifreolduhaberi/1256171>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2014.
- : (Çevrimiçi), http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/6111_sayili_kanun_www/6111kanun.html, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2014.
- : (Çevrimiçi), <http://www.atso.org.tr/yukleme/dosya/6aad5c3402828a91ae40f889b1ee107e.pdf>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <https://www.vergiportali.com/Popup/PrintPage.aspx?Type=content&Id=1956>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/28/iscilerin-3-aylik-maasi-garanti-altinda>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2012-80.aspx>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <https://www.vergiportali.com/Popup/PrintPage.aspx?Type=content&Id=3770>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://yatirim.oran.org.tr/tesvikler-destekler/ekonomi-bakanligi/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://forum.mustafagulsen.com/showthread.php?60428-Uzat%FDlan-4447-say%FDI%FD-Kanun-ge%E7ici-9-md>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://www.maligundem.com/gundem/haberdetay.asp?ID=344>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), http://www.lebibyalkin.com.tr/dergi_icerik_p.asp?dicerik_id=245&dergi_id=101, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015.
- : (Çevrimiçi), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ücret>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Elif KARA ÖZTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon, 10.02.1976
Medeni Durumu : Evli
Yabancı Dili : İngilizce

EĞİTİM DURUMU

Doktora : İstanbul Üniversitesi (2015)
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Yüksek Lisans : Yeditepe Üniversitesi (2005)
İşletme Yüksek Lisansı - Pazarlama Yönetimi
Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi (1997)
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

MESLEK TECRÜBESİ

2003- : Öğretim Görevlisi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Meslek Yüksekokulu
İktisadi ve İdari Programlar
1999-2003 : Öğretim Görevlisi
Balıkesir Üniversitesi
Balıkesir Meslek Yüksekokulu
İktisadi ve İdari Programlar-Pazarlama Programı

İDARİ GÖREVLERİ

- 2014- : Yıldız Teknik Üniversitesi MYO
Turizm ve Otel İşletmeciliği Prog. Bölüm Başkanı
- 2013-2014 : Yıldız Teknik Üniversitesi MYO
Turizm ve Otel İşletmeciliği Prog. Yürütücüsü
- 2007-2012 : Yıldız Teknik Üniversitesi MYO
Meslek Yüksekokulu Yönetim Kurulu Üyeliği
- 2006-2011 : Yıldız Teknik Üniversitesi MYO
İktisadi ve İdari Programlar Bölüm Başkan Yard.